

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Η πρώτη προσπάθεια ίδρυσης ανεξάρτητου κουρδικού κράτους

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
Επιβλέπων καθηγητής: Α. ΚΟΥΤΣΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2007

Περιεχόμενα

<u>Εισαγωγή</u>	3
<u>Ιστορική αναδρομή</u>	
Οι ρίζες των Κούρδων	5
Η αραβική κατάκτηση των κουρδικών περιοχών	7
Η σελτζουκική κατάκτηση και η εισβολή των Μογγόλων	8
Οι Σαφαβίδες και η οθωμανική κατοχή	10
Το «Φεουδαρχικό» Κουρδιστάν	15
Οι Εξεγέρσεις του 19 ^{ου} αιώνα	17
Η Πανισλαμική πολιτική του Αβδούλ Χαμίτ Β΄	19
Οι πρώτες κουρδικές Εθνικές Οργανώσεις	20
Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος	24
Τα Μεταπολεμικά Χρόνια	25
Η Συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920)	26
<u>Η πορεία προς τη Συνθήκη των Σεβρών</u>	
Οι αρχές του κουρδικού ζητήματος	29
Η διαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων	30
Το ζήτημα της Μοσούλης	35
Η Συνδιάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού	37
Τα πετρελαϊκά δικαιώματα	39
Ο ρόλος των κουρδικών εθνικών οργανώσεων, η τουρκική προπαγάνδα και ο τουρκικός αγώνας ανεξαρτησίας	40
Η υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών	47

Η Συνθήκη της Λοζάνης και η Α' Τουρκική Δημοκρατία

Από τις Σέβρες στη Λοζάνη	50
Ο Τουρκικός Πόλεμος Ανεξαρτησίας, 1921-1922	53
Η Συνθήκη της Λοζάνης	55
Η ίδρυση της Α' Τουρκικής Δημοκρατίας	57

Οι κουρδικές εξεγέρσεις στην Α' Τουρκική Δημοκρατία

Οι μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ Ατατούρκ και οι κουρδικές αντιδράσεις	60
Η Επιτροπή Κουρδικής Ανεξαρτησίας (Azadi)	63
Η επανάσταση του Σείχη Σαΐντ (1925)	66
Η καταστολή του Κουρδιστάν	68
Η εξέγερση στο όρος Αραράτ	71
Το Λαϊκό Αντιστασιακό Κίνημα στο Ντερσίμ	75

Επίλογος

Παράρτημα

Χάρτης I	82
Χάρτης II	83

Πηγές – Βιβλιογραφία

84

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η μελέτη του κουρδικού λαού ως οντότητα μέσα στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κατά την διάρκεια του διαμελισμού της, που προκάλεσε η αρχή των εθνοτήτων. Σύμφωνα με αυτήν κάθε έθνος θα έπρεπε να έχει το δικό του εθνικό κράτος χωρίς να υπόκειται σε αλλοεθνή πολιτική εξουσία. Αυτό που θα αναδειχθεί είναι τόσο η ανάγκη δημιουργίας ανεξάρτητου κουρδικού κράτους όσο και τα γεγονότα που εμπόδισαν την ίδρυσή του και οδήγησαν τελικά στη σημερινή κατάσταση.

Αντικείμενο της ανάλυσης αποτελεί η εξέταση και η αλληλεπίδραση των στοιχείων εκείνων που επηρέασαν την πορεία ίδρυσης ανεξάρτητου κουρδικού κράτους. Αναφορικά, τα χαρακτηριστικά του κουρδικού λαού όπως διαμορφώθηκαν με το πέρασμα των αιώνων, η στάση τους απέναντι σε εξωτερικούς παράγοντες που έδρασαν –κατά καιρούς- καταλυτικά στην ομαλή πορεία τους μέσα στο ήδη διαμορφωμένο ιστορικό-πολιτικό-κοινωνικό-θρησκευτικό πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επίσης, οι συγκρουσιακές σχέσεις μεταξύ των Κούρδων που προέρχονται κυρίως από την πολιτική που ήθελαν να ακολουθήσουν θεωρώντας την ιδανικότερη για την επίτευξη του σκοπού τους. Όπως θα αναλυθεί παρακάτω οι κυρίαρχες απόψεις ήταν τρεις: η φιλοτουρκική, η φιλοδυτική και αυτή που θα προωθούσε την πλήρη ανεξαρτησία χωρίς καμία παρέμβαση.

Επομένως, *οι σχέσεις που θα αναλυθούν* θα αφορούν αρχικά κυρίως τους Κούρδους και την μεταξύ τους σχέση. Κατόπιν, την σχέση τους με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τέλος την επίδραση των ιστορικών γεγονότων του κατακερματισμού της Αυτοκρατορίας και της καταλυτικής παρέμβασης του Κεμάλ Ατατούρκ. Μέσα από τις σχέσεις αυτές θα γίνει προσπάθεια να απαντηθούν ερωτήματα όπως: πώς διασκορπίστηκαν οι Κούρδοι σε πέντε κράτη, ποιες ήταν οι πολιτικές δυνάμεις που συνέβαλαν στο σχεδιασμό των συνόρων Ιράκ, Ιράν, Συρίας, Σοβιετικής Ένωσης και

Τουρκίας, γιατί οι Κούρδοι απέτυχαν να εγκαθιδρύσουν τελικά ένα δικό τους κράτος, ποιοι παράγοντες τους εμπόδισαν.

Η *σημασία* της παρούσας έρευνας έγκειται στην προσπάθεια ανίχνευσης όσων περισσότερων στοιχείων μας δίνει η υπάρχουσα βιβλιογραφία για την μελέτη και ανάλυση τους κουρδικού λαού και της συσχέτισής τους με τη δημιουργία εθνικής ταυτότητας η οποία θα τους ενώνει και θα αποτελεί κοινό σημείο αναφοράς. Απαραίτητο για την ανάλυση είναι να αναφερθεί ο ορισμός τους έθνους και η επιτακτική ανάγκη που αναπόφευκτα δημιουργεί το επόμενο «στάδιο» το οποίο είναι ο σχηματισμός κράτους. Συγκεκριμένα το έθνος μπορεί να οριστεί ως *κατονομασμένος ανθρώπινος πληθυσμός που μοιράζεται μια ιστορική εδαφική επικράτεια, κοινούς μύθους και ιστορικές μνήμες, μια μαζική δημόσια κουλτούρα, κοινή οικονομία και κοινά για όλα τα μέλη νομικά δικαιώματα και υποχρεώσεις*¹.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η έρευνα στηρίχθηκε στην υπάρχουσα βιβλιογραφία και αρθρογραφία με σκοπό να παρουσιαστεί όσο το δυνατόν ολοκληρωμένα και συγκροτημένα το εξεταζόμενο θέμα. Στην πρώτη ενότητα γίνεται ιστορική αναδρομή του κουρδικού λαού για να γίνουν κατανοητά στον αναγνώστη τα χαρακτηριστικά των κουρδικών φυλών και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες έφτασαν να ζητούν την ίδρυση ανεξάρτητου κουρδικού κράτους. Στη δεύτερη ενότητα περιγράφεται και αναλύεται η πορεία προς την, άξια σημασίας για την ίδρυση κουρδικού κράτους, Συνθήκη των Σεβρών καθώς και οι διαπραγματεύσεις και οι θέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων. Εν συνεχεία, θα αναδειχθούν οι λόγοι για την αποτυχία των κουρδικών στόχων, η αθέτηση των υποσχέσεων στη Συνθήκη της Λοζάνης και ο ρόλος της νεοϊδρυθείσας Τουρκικής Δημοκρατίας. Στην τελευταία ενότητα γίνεται λόγος για τις κουρδικές αντιδράσεις που προκάλεσε η αθέτηση της Συνθήκης των Σεβρών και τα καταπιεστικά μέτρα της Α΄ Τουρκικής Δημοκρατίας. Τέλος, ακολουθεί ο επίλογος στον οποίο θα γίνει μια επισύναψη των συμπερασμάτων της συγκεκριμένης έρευνας και ο συσχετισμός τους με το σήμερα.

¹ Anthony D. Smith, *Εθνική Ταυτότητα*, σελ. 30, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2000.

Ιστορική αναδρομή

Οι ρίζες των Κούρδων

Οι Κούρδοι είναι συνδεδεμένοι με την περιοχή του Κουρδιστάν αιώνες πριν την ίδρυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με κύριο χαρακτηριστικό τον φυλετικό τρόπο οργάνωσης, όντας ποιμένες, νομάδες και καλλιεργητές.

Η ακριβής προέλευση των Κούρδων είναι αμφιταλαντευόμενη ενώ πολλές ήταν οι θεωρίες που προσπαθούσαν να δώσουν κάποια συγκεκριμένη εξήγηση. Ορισμένοι κουρδολόγοι (καθηγητής Μινόρσκυ) θεωρούν ότι οι Κούρδοι είναι απευθείας απόγονοι των Μήδων, λαός ινδοευρωπαϊκός (ιρανικός), ο οποίος, αφού τον 8^ο αιώνα π.Χ. κατέκτησε τα νότια της λίμνης Ουρμιάχ, και ίδρυσε την Μηδεία (σημερινό Αζερμπαϊτζάν), εξαπλώθηκε προς τα ανατολικά. Άλλοι (καθηγητής Μάρρ) θεωρούν ότι οι Κούρδοι προέρχονται από την ανάμιξη αυτών των Μήδων κατακτητών με τον αυτόχθονο πληθυσμό των Καρδούχων (Ουραρτινών). Από την άλλη πλευρά, ο Β. Nikitin τονίζει ότι οι θεωρίες αυτές δεν συγκρούονται αλλά η μια συμπληρώνει την άλλη¹.

Μια ανακάλυψη που έδωσε στοιχεία για την ακριβή προέλευση των Κούρδων ήταν δυο μεγάλες επιγραφές των Σουμέριων που χρονολογούνται περί το 2000 π.Χ. Σε αυτές τις επιγραφές αναφέρεται μια χώρα με το όνομα «Kar-da-ka», που βρισκόταν κοντά στο «Λαό του Νερού». Πολλοί ιστορικοί και γλωσσολόγοι υποστηρίζουν ότι η λέξη «Karda» σημαίνει Κούρδος και η λέξη «Kardaka» χώρα των Κούρδων.

Ένα άλλο στοιχείο αποτελεί η αναφορά του Έλληνα στρατηγού και ιστορικού Ξενοφών, το 401 π.Χ., στο έργο του «Η Κάθοδος των Μυρίων». Ο Ξενοφών λέει ότι προχωρώντας με το στρατό του ανατολικά από τον Τίγρη ποταμό και διασχίζοντας με το στρατό του ανατολικά την οροσειρά Ταύρος, συναντήθηκε με τους Καρδουκίγγ (Kardukoy), οι οποίοι ζούσαν ανατολικά της

¹ Basile Nikitine, Les Kurdes – Etude sociologique et historique, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1956. Ouvrage publié avec le concours du CNRS. Παρουσιάζει μια σύνθεση των θεωριών για την καταγωγή των Κούρδων, σελ. 2-17.

περιοχής Μποτάν (Botan). Σύμφωνα με τον αρχαίο ιστορικό, ο λαός αυτός ζούσε ανεξάρτητος από τους Πέρσες και τους Αρμένιους¹.

Πάντως όποια κι αν είναι η ακριβής προέλευση της κουρδικής φυλής το Κουρδιστάν υπέστη αμέτρητες επιθέσεις. Από την πτώση της Μηδικής αυτοκρατορίας πολυάριθμοι λαοί και κυβερνήσεις προσπάθησαν είτε να το αποικίσουν είτε να το κατακτήσουν. Μερικοί από αυτούς τους κατακτητές ήταν ο Αλέξανδρος ο Μακεδόνας, οι Σασσανίδες, οι Αρμένιοι, οι Ρωμαίοι, οι Άραβες, οι Σελτζούκοι, οι Τατάροι, οι Χουλακού, οι Μογγόλοι, οι Ταμερλάνοι, οι Χαζάριοι, οι Οθωμανοί, οι Ρώσοι, οι Άγγλοι και οι Γάλλοι. Παρ' όλα αυτά κατά τη διάρκεια αυτών των διαφορετικών ιστορικών φάσεων, οι κουρδικές φυλές μπόρεσαν να συντηρήσουν την εσωτερική ανεξαρτησία τους και την εθνική τους ταυτότητα². Αυτή η αντοχή ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι ποτέ δεν αποτέλεσαν ουσιαστικό οργανικό τμήμα κάποιας από τις παραπάνω αυτοκρατορίες. Ίσως, επίσης, να οφείλεται στην ιδιοσυγκρασία τους ή στο ορεινό της περιοχής που κατοικούσαν. Έτσι λοιπόν, διατηρούσαν μια ιδιομορφία που τους ξεχώριζε από τους λαούς δίπλα στους οποίους ζούσαν. Ακόμη κι όταν τύχαινε να περικλείονται στα σύνορα ενός μόνο κράτους, πάλι έμεναν κατά κάποιο τρόπο ανυπότακτοι και διατηρούσαν πάντοτε κάποια υποτυπώδη αυτονομία³. Αυτό που διαφοροποιούσε τους Κούρδους από άλλους ποιμενικούς λαούς ήταν η έλλειψη πολιτικής ιεραρχημένης υπερφυλετικής οργάνωσης, γεγονός που αποτελούσε μειονέκτημα στο να επιδοθούν σε κατακτήσεις αλλά και να ιδρύσουν ανεξάρτητο κουρδικό κράτος.

¹ Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, σελ. 70, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1999.

² Jawad Mella, *Kurdistan and The Kurds, A Divided Homeland and a Nation without State*, σελ. 58, Western Kurdistan Association Publications, London 2005.

³ Ηλία Δ. Νικολακάκη, *Οι Κούρδοι (Συμβολή στη μελέτη των εθνολογικών καταβολών της ιστορίας και της θρησκείας τους)*, σελ.21, εκδοτικός οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1998.

Η αραβική κατάκτηση των κουρδικών περιοχών

Οι μουσουλμάνοι Άραβες ήρθαν σε επαφή με τους Κούρδους μετά την κατάληψη της νοτίου και κεντρικής Μεσοποταμίας (636/7). Αμέσως μετά ξεκίνησαν οι εκστρατείες για την κατάληψη των κουρδικών περιοχών το 640/1¹. Οι Κούρδοι, που μέχρι τότε αποτελούσαν ένα σημαντικό τμήμα της αυτοκρατορίας των Σασσανιδών, πρόβαλαν μεγάλη αντίσταση στις αραβικές φυλές, κυρίως κατά την κατάληψη της Μοσούλης, του Τακρίτ (607-616) και της νότιας Αρμενίας². Στη συνέχεια οι Κούρδοι αρχηγοί βλέποντας ξεκάθαρα ότι η αυτοκρατορία ήταν καταδικασμένη υποτάχθηκαν στα αραβικά στρατεύματα και στη νέα θρησκεία. Το μοτίβο της υποταγής τους, το οποίο συνοδευόταν με το αίτημα της τοπικής ανεξαρτησίας, στην κεντρική κυβέρνηση, είτε αυτή ήταν περσική, είτε αραβική, είτε στη συνέχεια Τουρκική, έγινε διαχρονικό χαρακτηριστικό της κουρδικής πολιτικής ζωής.

Οι κουρδικές φυλές υποστήριζαν μερικές φορές την κυβέρνηση ενάντια σε επαναστατικές κινήσεις και σε εξωτερικούς εχθρούς. Ήταν διάσημοι για την παροχή στρατευμάτων στους ισλαμικούς στρατούς καθώς μάχονταν με τιμητικές διακρίσεις στα σύνορα του Ισλάμ ενάντια στο Βυζάντιο, την Αρμενία, την Περσία και στις σταυροφορίες³.

Μετά την κατάκτηση της περιοχής από τους Άραβες και μέχρι τα μέσα του 10^{ου} αιώνα είχαν δημιουργηθεί μικρά κουρδικά κράτη και δυναστείες όπως: οι Χασανβαϊχίτες (959-1015), οι Μερβανίδες (990-1096), οι Μπανού Αννάζ (986-1116). Σημαντικότερη από αυτές τις κουρδικές δυναστείες υπήρξε εκείνη των Αγιουμπήδων (1169-1250) που ιδρύθηκε από τον Σαλαντίν, ο οποίος επεξέτεινε την εξουσία του στην Αίγυπτο, τη Συρία, σε ένα τμήμα της Μεσοποταμίας και στην περιοχή Χιλάτ (λίμνη Βαν), στηριζόμενος σε ένα στρατό στην πλειοψηφία του τουρκικό⁴.

Οι αναταραχές και οι συγκρούσεις όμως δεν είχαν σταματήσει. Συχνά επαναστάτες απέρριπταν το Ισλάμ για να επιστρέψουν στη θρησκεία των

¹ Ηλία Δ. Νικολακάκη, *Οι Κούρδοι (Συμβολή στη μελέτη των εθνολογικών καταβολών της ιστορίας και της θρησκείας τους)*, σελ. 189.

² Laurent & Annie Chabry, *Οι Μειονότητες εθνικές και θρησκευτικές στη Μέση Ανατολή*, σελ. 219, εκδόσεις Θετίλη.

³ David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, σελ. 21-22, I.B. Tauris, London 1996.

⁴ Laurent & Annie Chabry, *Οι Μειονότητες εθνικές και θρησκευτικές στη Μέση Ανατολή*, σελ.220.

προγόνων τους, τον Ζωροαστρισμό ή τον Χριστιανισμό λόγω του έντονου φυλετικού αισθήματος που στεκόταν εμπόδιο στο να δεχθούν την υπερφυλετική ιδεολογία του Ισλάμ¹.

Οι Κούρδοι προσαρμόστηκαν στην αραβική εισβολή και παρά την ανάμιξή τους με τις αραβικές φυλές δεν εξαφανίστηκαν. Μάλιστα, μετά τον 10^ο αιώνα ο ισλαμισμός εξαπλώθηκε σε μεγάλο βαθμό στην κουρδική κοινωνία ενώ οι Κούρδοι στην πλειοψηφία τους τον ασπάστηκαν. Κάποιες νέο-εξισλαμισμένες κουρδικές οικογένειες με κύρος δημιούργησαν δικά τους κρατίδια, γεγονός που εμπόδιζε το ξέσπασμα των εξεγέρσεων. Μεταξύ των Κούρδων και του Ισλάμ είχε ξεκινήσει μια περίοδος ειρήνης². Αποχωρώντας οι Άραβες άφησαν πίσω τους τη νέα θρησκεία, η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του πολιτικού και κοινωνικού χαρακτήρα της περιοχής. Για πρώτη φορά οι Κούρδοι απέκτησαν κοινό σημείο αναφοράς αφού μέχρι εκείνη την εποχή σχεδόν τίποτα δεν συνέδεε τις κουρδικές φυλές. Η θρησκευτική ταυτότητα θα προσέφερε σε όλο τον κουρδικό πληθυσμό κοινές αξίες, σύμβολα και παραδόσεις, γεγονός που θα αποτελέσει σημαντικό παράγοντα στη πορεία για την ίδρυση ανεξάρτητου κράτους.

Από τα μέσα του 10^{ου} αιώνα το Αραβο-ισλαμικό χαλιφάτο είχε αρχίσει να εξασθενεί ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται μια μετακίνηση Τούρκων, Τατάρων και Μογγόλων από την Κεντρική Ασία προς τη Δύση. Οι μετακινήσεις αυτές θα αναστατώσουν για μερικές εκατοντάδες χρόνια το Ιράν την Ανατολία, την Αραβία και τα Βαλκάνια ενώ ισχυρά κράτη θα δημιουργηθούν καθώς και ισχυρές τουρκο-ισλαμικές δυναστείες³.

Η σελτζουκική κατάκτηση και η εισβολή των Μογγόλων

Από την τρίτη δεκαετία του 11^{ου} αιώνα στον Ιράν και στην κεντρική Ασία η κυριότερη δυναστεία που εμφανίστηκε από τις τουρκικές φυλές ήταν αυτή των Σελτζούκων. Το 1055 οι Σελτζούκοι κατέλαβαν τη Βαγδάτη, καταλύοντας την κυριαρχία των Βουγιδών, και κατέστησαν οι ίδιοι κηδεμόνες

¹ Ηλία Δ. Νικολακάκη, *Οι Κούρδοι (Συμβολή στη μελέτη των εθνολογικών καταβολών της ιστορίας και της θρησκείας τους)*, σελ. 192.

² Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, σελ. 179.

³ ο.π., σελ. 181.

των χαλιφών. Ταυτόχρονα οι περισσότερες γηγενείς δυναστείες, μεταξύ των οποίων και οι κουρδικές, παραμερίσθηκαν.

Η θρησκευτική παράμετρος αυτής της υπόθεσης είναι ότι οι Σελτζούκοι απεκατέστησαν την κυριαρχία των Σουνιτών. Εκτός από αυτό ήταν οι πολιτικοί κληρονόμοι του αββασιδικού χαλιφάτου, τις δομές του οποίου παρέλαβαν. Επίσης επιχείρησαν να δημιουργήσουν ένα συγκεντρωτικό κράτος με ενιαία διοίκηση, φορολογικό μηχανισμό και μόνιμο στράτευμα. Όμως η σελτζουκική κατάκτηση σήμανε και την έλευση νομαδικών φυλών, στις οποίες οι Σελτζούκοι στήριξαν αρχικά την ισχύ τους. Οι συγκεκριμένες φυλές αποτελούσαν απειλή για τους Κούρδους, αφού λεηλατούσαν πόλεις κι επιχειρούσαν να εξοντώσουν τοπάρχες και φυλάρχους, προκειμένου να επιβάλουν στον υπόλοιπο πληθυσμό καθεστώς υποτέλειας.

Φορείς της σουλτανικής εξουσίας στην περιοχή ήταν οι επαρχιακοί διοικητές. Ο σουλτάνος Σαντζάρ για πρώτη φορά δημιούργησε μια ευρεία διοίκηση που ονομαζόταν «Κουρδιστάν» (1157) και περιλάμβανε το νότιο και ανατολικό σημερινό Κουρδιστάν, με πρωτεύουσα το Μπαχάρ¹.

Εκείνη την εποχή τον κουρδικό δυναμισμό εκπροσωπούσαν οι Αγιουβίδες που ξεκίνησαν την άνοδό τους υπό την σκιά των Σελτζούκων. Από την υπηρεσία των Κούρδων των Σαδδαδιδών πέρασαν σε εκείνη των Σελτζούκων επαρχιακών διοικητών. Ο Σαλάχ-αλ-Ντιν, στρατηγός των Αγιουβιδών, αμέσως μετά την κατάληψη της Αιγύπτου έγινε ανεξάρτητος από τους Σελτζούκους και στη συνέχεια κύριος της Συρίας και της Γιεζιρίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι δυναστείες των Τούρκων έγιναν υποτέλειες των Αγιουβιδών. Έτσι μια κουρδική δυναστεία έγινε η ισχυρότερη του ισλαμικού κόσμου².

Ενώ η ισχύς της δυναστείας των Αγιουβιδών έτεινε προς την δύση της, το Κουρδιστάν άρχισε να δέχεται τις μογγολικές επιδρομές. Οι Κούρδοι, οι Τουρκμένιοι και οι Άραβες που συγκρούονταν μεταξύ τους παλαιότερα, τώρα πολεμούσαν ενωμένοι κατά των Μογγόλων. Εν τω μεταξύ, οι Σελτζούκοι αναμίχθηκαν με τους Μογγόλους και το κράτος τους έγινε «Σελτζουκο-

¹ Ηλία Δ. Νικολακάκη, *Οι Κούρδοι (Συμβολή στη μελέτη των εθνολογικών καταβολών της ιστορίας και της θρησκείας τους)*, σελ. 196-197.

² ο.π., σελ. 198.

Μογγολικό» που τελούσε κάτω από τις διαταγές του Μογγόλου αρχηγού Χαν¹. Ο Χαν, μεταξύ του 1257 και 1260 κατέλαβε το σύνολο του Κουρδιστάν.

Η μογγολική κυριαρχία δεν υπήρξε ιδιαίτερος μακρά, είχε όμως σημαντικές συνέπειες. Μογγολικές, αλλά και νέες τουρκικές νομαδικές φυλές, αφίχθηκαν στην περιοχή και επιδείνωσαν το ισοζύγιο μεταξύ αγροτικής και αστικής οικονομίας αφ' ενός και νομαδισμού αφ' ετέρου, προς όφελος του τελευταίου. Εν συνεχεία, το Κουρδιστάν βρέθηκε υπό την κυριαρχία δύο αντίπαλων δυναστειών των Καρά-Κογιουνλού και των Ακ-Κογιουνλού. Από το 1393 κι έπειτα η περιοχή και οι παραπάνω φυλές τέθηκαν υπό την κυριαρχία του Ταμερλάνου και των αμέσων διαδόχων του².

Τελικά, οι κουρδικές φυλές εξεγέρθηκαν και κατόρθωσαν να ελέγξουν μέρος του Κουρδιστάν, που σύντομα επρόκειτο να αποβεί μήλο της έριδος μεταξύ δύο δυνάμεων που θα κυριαρχούσαν στην περιοχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Σαφαβιδικής Περσίας.

Οι Σαφαβίδες και η οθωμανική κατοχή

Το 1502 ο Ισμαήλ Σαφεβί, αφού συγκρούστηκε και νίκησε τους Ακ-Κογιουνλού (με τους οποίους παλαιότερα συνεργαζόταν) κυριάρχησε στην περιοχή και εγκαθίδρυσε την δυναστεία των Σαφαβίδων, στο Ταμπρίζ, αφού αυτοανακηρύχθηκε Σάχης³. Σε σύντομο χρονικό διάστημα οι Ακ-Κογιουνλού διαλύθηκαν και η χώρα περιήλθε στην κυριαρχία των Σαφεβί. Τα σύνορα του Ιρανικού κράτους πλησίασαν και άγγιξαν τα δυτικά σύνορα των Οθωμανών⁴.

Οι ιδρυτές της νεότερης Περσίας ήταν οι κληρονόμοι της πολιτικής παράδοσης των φυλάρχων της κεντρικής Ασίας, του Τσέγκιζ-χαν και του Ταμερλάνου. Ο Σάχης Ισμαήλ ακολούθησε στο Κουρδιστάν την ίδια πολιτική των αντιπάλων του Ακ-Κογιουνλού και ήταν προκατειλημμένος έναντι των Σουνιτών Κούρδων. Στηρίχθηκε στις φυλές των Κιζιλμπάσηδων για να

¹ Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, σελ. 223.

² Ηλία Δ. Νικολακάκη, *Οι Κούρδοι (Συμβολή στη μελέτη των εθνολογικών καταβολών της ιστορίας και της θρησκείας τους)*, σελ. 199.

³ David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, σελ. 25.

⁴ Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, σελ. 232.

εξουσιάσει την περιοχή και επεχείρησε να αντικαταστήσει τους γηγενείς τοπάρχες από δικούς του διοικητές¹.

Όταν ο Σάχης Ισμαήλ πλησίασε την πόλη Χόϊ, στο ανατολικό Κουρδιστάν, έντεκα Κούρδοι πρίγκιπες τον πλησίασαν για να εκφράσουν την υποβολή τους και τις ειρηνικές διαθέσεις τους. Αντίθετα, όμως, από αυτό που περίμεναν, ο Σάχης Ισμαήλ τους φυλάκισε και στη θέση τους διόρισε Πέρσες κυβερνήτες. Αυτό το επεισόδιο καθώς και το ότι οι Σαφαβίδες ήταν σίτες έγινε η αιτία οι Κούρδοι να υποστηρίξουν τους σουνίτες Οθωμανούς². Βέβαια πολλοί Κούρδοι φύλαρχοι ήθελαν να αποκηρύξουν την σαφαβιδική φεουδαρχία. Τελικά αποστάτησαν από τους Πέρσες κατά την διάρκεια αλλά και μετά την μάχη του Τσαλντιράν γιατί είχαν εντυπωσιαστεί από την επίδειξη της οθωμανικής στρατιωτικής δύναμης ενώ παράλληλα οι σουνιτικές κουρδικές φυλές ανησυχούσαν για τον αφανισμό τους από την Σαφαβιδική αυτοκρατορία που πρέσβευε το σιιτικό δόγμα³. Επίσης, οι Κούρδοι φύλαρχοι θεώρησαν φυσικό να πάρουν το μέρος των Οθωμανών γιατί ο Σουλτάνος Σελίμ θα βασιζόταν περισσότερο στους τοπικούς άρχοντες για την διακυβέρνηση των νέων εδαφών, σε αντίθεση με τον Σάχη Ισμαήλ που θα την ανέθετε σε Τούρκους ή Τουρκομάνους κυβερνήτες⁴.

Ο Σουλτάνος Γιαβούζ Σελίμ εμπιστεύτηκε τους Σουνίτες Κούρδους Μπέηδες και δέχτηκε να συμμαχήσει μαζί τους. Από την κουρδική πλευρά επικεφαλής αυτής της συμμαχίας ήταν ο Μεβλάνα Ιντρίς από την πόλη Μπιτλίζ. Όταν το 1514 ο Σαφεβί και οι Οθωμανοί συγκρούστηκαν στην περιοχή Τσαλντιράν, 16 Κούρδοι Μπέηδες βοήθησαν με τις στρατιωτικές τους δυνάμεις το στρατό των Οθωμανών⁵. Αν και οι Κούρδοι δεν συμφωνούσαν να πολεμήσουν με τον Ιντρίς να αντιπροσωπεύει τους Κούρδους πρίγκιπες, υπέγραψαν διάφορες συμφωνίες με τον Σουλτάνο και συγκεκριμένα μια συνθήκη, το 1514 στο Κουρδιστάν, που όριζε:

¹ Ηλία Δ. Νικολακάκη, *Οι Κούρδοι (Συμβολή στη μελέτη των εθνολογικών καταβολών της ιστορίας και της θρησκείας τους)*, σελ. 205.

² Jawad Mella, *Kurdistan and The Kurds, A Divided Homeland and a Nation without State*, σελ. 64.

³ David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, σελ. 26.

⁴ Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, σελ. 15, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Αθήνα 2000.

⁵ Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, σελ. 232.

- Συντήρηση της ανεξαρτησίας και της ελευθερίας των κουρδικών πριγκιπάτων (που αριθμούσαν 46)
- Οι Κούρδοι θα υποστήριζαν τους Οθωμανούς σε όλους τους πολέμους
- Οι Οθωμανοί θα υποστήριζαν τους Κούρδους ενάντια σε κάθε ξένη επιθετικότητα
- Οι Κούρδοι θα πλήρωναν τους επίσημους φόρους στο θησαυροφυλάκιο του Σουλτάνου

Παρ' όλα αυτά η οθωμανική κυβέρνηση παραβίασε τους όρους της συνθήκης 15 έτη μετά από την υπογραφή της και υιοθέτησε την πολιτική της βαθμιαίας εξολόθρευσης των κουρδικών πριγκιπάτων¹.

Μετά τη μάχη του Τσαλντιράν οι Οθωμανοί με τη βοήθεια των Κούρδων κατέλαβαν το μεγαλύτερο μέρος του Κουρδιστάν. Τα σύνορα των δύο κρατών στο Κουρδιστάν καθορίστηκαν περίπου στο ύψος των σημερινών τουρκοϊρανικών συνόρων². Τυπικά, αυτή η συνοριογραμμή καθιερώθηκε το 1639 με την Συνθήκη Kasri Sirin αφού οι Οθωμανοί κατέλαβαν τη Βαγδάτη και σύναψαν ειρήνη με τους Πέρσες. Το Κουρδιστάν διαμελίστηκε στα δύο και τα σύνορά του στο νότο ήταν η οροσειρά Ζάγρος και στο βορρά τα σημερινά σύνορα μεταξύ Τουρκίας και Ιράν τα οποία μάλιστα ίσχυαν μέχρι το 1932, οπότε επήλθε ο δεύτερος μεγαλύτερος διαμελισμός του Κουρδιστάν³. Βέβαια μέχρι να καθορισθούν αυστηρά τα σύνορα ανάμεσα στην Οθωμανική και Σαφαβιδική αυτοκρατορία, σύνορα θεωρούνταν τα σημεία που ελέγχονταν από τα στρατεύματα της κάθε πλευράς κι άλλαζαν συνεχώς. Έτσι οι Κούρδοι Μπέηδες στις μάχες που ακολούθησαν μεταξύ των δύο αυτοκρατοριών υποστήριζαν τη μια φορά τον Σάχη και την άλλη τον Οθωμανό Σουλτάνο, ανάλογα με τα συμφέροντά τους, τις σχέσεις που είχαν αναπτύξει με τον καθένα από αυτούς και τις διαμάχες μεταξύ των ίδιων των Μπέηδων⁴. Αυτό αποτελούσε σημαντικό χαρακτηριστικό των Κούρδων αφού για αιώνες ήταν ασταθείς ως σύμμαχοι και ο ανταγωνισμός των φυλάρχων καλά κρατούσε.

¹ Jawad Mella, *Kurdistan and The Kurds, A Divided Homeland and a Nation without State*, σελ. 65.

² Ηλία Δ. Νικολακάκη, *Οι Κούρδοι (Συμβολή στη μελέτη των εθνολογικών καταβολών της ιστορίας και της θρησκείας τους)*, σελ. 206.

³ Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, σελ. 244.

⁴ ο.π., σελ. 240.

Μετά το 1514, οι Οθωμανοί αποφάσισαν να εγκαταστήσουν μαζικά κουρδικές φυλές στην Αρμενία, στα σύνορα με την Περσία και τη Γεωργία γεγονός που συνέτεινε στην επέκταση των κουρδικών εδαφών. Αυτές οι φυλές, απαλλαγμένες από φόρους, ως αντάλλαγμα των υπηρεσιών που παρείχαν, αποτελούσαν μια μόνιμη πολιτοφυλακή στην υπηρεσία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, υπερασπίζοντας τα σύνορα της και ασκώντας συνεχή πίεση στο χριστιανικό στοιχείο. Στο αρμενικό οροπέδιο, η συμβίωση με τους Αρμένιους αγρότες προκαλούσε συγκρούσεις λόγω της αυθαιρεσίας των Κούρδων Μπέηδων που στερούσε από τους Αρμένιους τα εδάφη τους και τους μετέβαλε σε ακτήμονες καλλιεργητές. Αυτό το σύστημα των κουρδικών πολιτοφυλακών εφαρμόστηκε και στο νότιο Κουρδιστάν, όπου η κουρδική φυλή των Μπαμπάν προσέφερε μεγάλες υπηρεσίες στην Υψηλή Πύλη κατά της Περσίας¹.

Όσον αφορά τη διοικητική οργάνωση της περιοχής πρέπει να σημειώσουμε ότι σε αυτήν έπαιξε επίσης ρόλο ο Ιντρίς και ολοκληρώθηκε επί Σουλεϊμάν Α΄ του Μεγαλοπρεπούς. Ο Ιντρισί Μπιτλισί, που καταγόταν από οικογένεια Σεΐχηδων, κατάφερε με την έξυπνη και διπλωματική τακτική του να πείσει το Σουλτάνο και τους Κούρδους Εμίρηδες να έρθουν σε συμφωνία, κατά την οποία οι Εμίρηδες δέχονταν να γίνουν υποτελείς του Σουλτάνου, διατηρώντας όμως τα κυριαρχικά τους δικαιώματα. Στα Εμιράτα η εξουσία ή θα ήταν κληρονομική ή αιρετική, δηλαδή ο Εμίρης θα εκλεγόταν από τις διάφορες φυλές και ο Σουλτάνος απλώς θα επικύρωνε την εκλογή τους με σχετικό διάταγμα (φιρμάνι). Η διαδικασία της εκλογής του αρχηγού από τις φυλές ήταν ένα παλιό κουρδικό έθιμο και ήταν από τα μέτρα που συνέβαλαν στη διατήρηση της δομής και ανεξαρτησίας της κουρδικής κοινωνίας ακόμα και έως σήμερα².

¹ Laurent & Annie Chabry, *Οι Μειονότητες εθνικές και θρησκευτικές στη Μέση Ανατολή*, σελ.221.

² Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, σελ. 234.

Βεβαίως τα πλαίσια δόθηκαν από το οθωμανικό διοικητικό σύστημα. Το Κουρδιστάν υπήχθη σε διάφορα εγιαλέτια τα οποία διοικούνταν από αξιωματούχους που διορίζε κατά βούληση η κεντρική διοίκηση. Τέτοια εγιαλέτια ήταν του Ντιγιαρμπεκίρ, της Μοσούλης και του Σεχρ-ι-ζαρ. Το ειδικό καθεστώς του μεγαλύτερου μέρους των κουρδικών περιοχών αφορούσε το επίπεδο της υποδιαιρέσεως του εγιαλετίου σε σαντζάκι¹. Ο Μεβλάνα Ιντρισί διαίρεσε την επαρχία-κράτος του Ντιγιαρμπεκίρ σε 19 διοικητικές περιφέρειες (σαντζάκια) από τα οποία 11 άνηκαν στη δικαιοδοσία του Σουλτάνου και τα υπόλοιπα 8, που τα ονόμασε “Πατρίδα και Εστία”, τα μοίρασε στους Κούρδους Μπέηδες και καθόρισε ότι η εξουσία πρέπει να είναι κληρονομική. Με την πάροδο του χρόνου, έγιναν αλλαγές τόσο στις διοικητικές περιφέρειες του Σουλτάνου όσο και σε εκείνες των Μπέηδων².

Στις διοικητικές περιφέρειες που άνηκαν στη δικαιοδοσία του Σουλτάνου αλλά και στις περιφέρειες των Κούρδων Μπέηδων εφαρμοζόταν το τιμάριο και το Zeamet. Οι Οθωμανοί εφοριακοί έμπαιναν στις διοικήσεις, έκαναν έλεγχο στα καταγεγραμμένα έσοδα και έπαιρναν το μερίδιο του Σουλτάνου. Οι Κούρδοι Μπέηδες ήταν υποχρεωμένοι να έχουν πάντα συγκεκριμένη στρατιωτική δύναμη έτοιμη κάθε στιγμή να πολεμήσει μαζί με τον τακτικό στρατό του Σουλτάνου. Στις διοικητικές περιφέρειες υποτίθεται ότι τις δικαστικές αποφάσεις έπαιρναν οι θρησκευτικοί δικαστές. Στην πραγματικότητα, όμως, τις έπαιρναν οι Μπέηδες, ενώ οι αποφάσεις των ιεροδικαστών (*Kadi*) είχαν συμβολικό μόνο χαρακτήρα.

Στις Κουρδικές διοικητικές περιφέρειες που διέθεταν «κυβέρνηση» δεν εφαρμοζόταν το τιμάριο και το Zeamet, γιατί οι εφοριακοί του Σουλτάνου δεν ήταν δυνατόν να ελέγξουν τα έσοδα. Εδώ μόνο οι Κούρδοι Μπέηδες συγκέντρωναν φόρους και είχαν δικαίωμα να παίρνουν δικαστικές αποφάσεις. Επίσης δεν ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλουν κάθε χρόνο κάποιο ποσό στον Οθωμανό Αυτοκράτορα, ούτε να διατηρούν ετοιμοπόλεμα στρατεύματα που θα τον βοηθούσαν σε περίπτωση πολέμου. Βεβαίως, κάθε διοικητική περιφέρεια διέθετε το δικό της στρατό, αλλά μόνο αν ήθελε, βοηθούσε τους

¹ Ηλία Δ. Νικολακάκη, *Οι Κούρδοι (Συμβολή στη μελέτη των εθνολογικών καταβολών της ιστορίας και της θρησκείας τους)*, σελ. 206.

² Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, σελ. 235.

Οθωμανούς¹. Ακόμα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι ισχυροί πρίγκιπες του Νότιου Κουρδιστάν απέκτησαν ανεξαρτησία και απολάμβαναν όλα τα προνόμια της εξουσίας: μπορούσαν να εκδώσουν νομίσματα, ενώ η δημόσια προσευχή της Παρασκευής διαβαζόταν στο όνομά τους. Δεν λογοδοτούσαν στο Σουλτάνο κι ούτε ήταν υποχρεωμένοι να τον προσκυνούν. Όμως ήταν δεσμευμένοι να μην εξεγερθούν εναντίον της Πύλης κι ούτε να μεταβάλουν τα σύνορα του «κράτους» τους. Η απαγόρευση αυτή ίσχυε δήθεν για να προστατευθούν τα δικαιώματα των γειτονικών πριγκιπάτων, στην πραγματικότητα όμως για να εμποδιστεί η εμφάνιση ενός κεντρικού κράτους στο Κουρδιστάν².

Εκτός από τις διοικητικές περιφέρειες του Σουλτάνου, το διοικητικό σύστημα «Πατρίδα και Εστία» εφαρμόστηκε σε διάφορες φυλές, οι οποίες ονομάστηκαν συνολικά «Miri». Στις αρχές του 17^{ου} αιώνα υπήρχαν στο Κουρδιστάν 400 φυλές «Miri». Ο αρχηγός κάθε φυλής είχε αποκλειστικά και πλήρη δικαιώματα στη διαχείριση της γης, τα οποία κληρονομούσαν οι απόγονοι του. Για να περιέλθει η γη του αρχηγού σε άλλη οικογένεια, θα έπρεπε να μην υπάρχει κανένα μέλος της κατόχου οικογένειας³.

Αυτό το διοικητικό σύστημα επιβίωσε μέχρι τον 19^ο αιώνα, οπότε και έπεσε θύμα της διοικητικής μεταρρυθμίσεως και της ανόδου του συγκεντρωτισμού της εποχής εκείνης. Μέλη των τοπικών δυναστειών ηγήθηκαν των πρώτων κουρδικών εθνικών κινημάτων.

Το «Φεουδαρχικό» Κουρδιστάν

Το διάστημα που διήρκησε μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα αποτέλεσε την «χρυσή εποχή» για τους Κούρδους. Η διοίκηση των επαρχιών είχε περάσει στα χέρια ισχυρών κουρδικών οικογενειών που σχεδόν απολάμβαναν καθεστώς ανεξαρτησίας από την κεντρική εξουσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι φύλαρχοι και οι τοπικοί άρχοντες

¹ ο.π., σελ. 236.

² Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 32, εκδόσεις Θετίλη, Αθήνα 1978.

³ Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, σελ. 237.

συνειδητοποιώντας τη στρατηγική θέση που είχαν ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Περσία, άρχισαν να την εκμεταλλεύονται. Δεν δέχονταν την παρέμβαση των Οθωμανών αξιωματούχων στις τοπικές υποθέσεις και στην περίπτωση που συνέβαινε κάτι τέτοιο, αρνούνταν να προσφέρουν άντρες για τον πόλεμο ή να πληρώσουν φόρους αφού ταυτόχρονα είχαν συνειδητοποιήσει ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αρχίσει να εξασθενεί¹.

Από την άλλη πλευρά, η κουρδική κοινωνία ήταν αποκομμένη από τον έξω κόσμο. Μακριά από τις πρωτεύουσες, προστατευμένοι από οποιαδήποτε απειλή εισβολής που θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την κυριαρχία τους, οι Κούρδοι πρίγκιπες, των οποίων οι ορίζοντες συχνά δεν έφθαναν πέρα από τα δικά τους σύνορα, αποδείχθηκαν ανίκανοι να ενώσουν τους λαούς τους κάτω από μία κεντρική εξουσία. Οι διαμάχες για υπεροχή και προβάδισμα, που χαρακτηρίζουν τον φεουδαλισμό, έφεραν τον έναν ενάντια στον άλλο, ενώ το Σύμφωνο με την Υψηλή Πύλη τους εμπόδιζε να ενωθούν. Επιπλέον, κάθε Σουλτάνος υποδαύλιζε τις διαιρέσεις και τους ανταγωνισμούς και ως εγγυητής του status quo, αντιτίθετο σε οποιαδήποτε μεταβολή του. Γι' αυτούς τους πρίγκιπες, ήταν αδιανόητο να αντιπαχθούν στην εξουσία του Σουλτάνου-Χαλίφη που όντας θρησκευτικός ηγέτης ήταν παράνομη οποιαδήποτε εξέγερση εναντίον του. Γεγονός που δεν θα νομιμοποιούσε κάποια εξέγερση η απόσχιση των Κούρδων.

Επίσης, οι φύλαρχοι πολλές φορές διαφωνούσαν μεταξύ τους για την υπεροχή και για τα βοσκοτόπια, κι έφθαναν σε βεντέτες και θρησκευτικές διαμάχες, ενώ σπάνια μπορούσαν να έλθουν σε συμφωνία, που συνήθως ήταν πολύ μικρής διάρκειας, κυρίως όταν ένιωθαν να απειλούνται. Πολύ εύκολα μία διαφορά γνώμης μεταβαλλόταν σε ζήτημα τιμής και υπερηφάνειας, και έρχονταν ξανά στην επιφάνεια παλιές εχθρότητες, που υπέσκαπταν την εύθραυστη ενότητα. Σε τέτοιες περιπτώσεις μία φυλή μπορούσε να πάει με το μέρος του επιτιθέμενου, μόνο και μόνο για να μην συμπολεμήσει με φυλές με τις οποίες έχει διαπληκτιστεί και τις θεωρούσε ως τον χειρότερο εχθρό.

Αν και υποκειμενικοί παράγοντες όπως οι φιλοδοξίες των πριγκίπων και η επιρροή της θρησκείας, υπήρξαν σημαντικό εμπόδιο στην ανάπτυξη μιας κουρδικής εθνικής συνειδήσεως, πού θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως

¹ Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, σελ. 15.

βάση για την ίδρυση ενός Κουρδικού εθνικού Κράτους, το κύριο πρόβλημα ήταν ή κοινωνικοοικονομική δομή τού ίδιου του Κουρδιστάν. Εκείνη την εποχή, το μεγαλύτερο τμήμα τού πληθυσμού ήταν αγρότες και βοσκοί. Η μορφή οργανώσεως ήταν νομαδική. Ηγεμόνες των κουρδικών σαντζακιών ήταν σχεδόν πάντα οι φύλαρχοι της σημαντικότερης φυλής στην περιοχή. Αυτό ίσχυε και με τους μικροβασιλείς που ηγούντο συνομοσπονδιών από διάφορες φυλές, των οποίων ήταν οι παραδοσιακοί φύλαρχοι.

Σύμφωνα με τον Τσαλιάντ οι κουρδικοί πληθυσμοί που ήταν οργανωμένοι σε φυλές ακολουθούσαν τον φύλαρχο, στηρίζοντας τις αποφάσεις του και ήταν απόλυτοι πιστοί στους κανόνες της φυλής τους. Αυτός ο αυστηρός κανόνας συμπεριφορών που είχε η κάθε φυλή καθιστούσε απαγορευτική τη διαφυλετική ένωση, λόγω της ανομοιομορφίας τους. Τα άτομα προσδιορίζονται πρωταρχικά μέσα από τη φυλή στην οποία ανήκουν, γι' αυτό η συνειδήσή τους είναι περισσότερο συλλογική παρά ατομική.

Φαίνεται ότι ο νομαδικός τρόπος ζωής υπήρξε εμπόδιο για την εμφάνιση εθνικής συνειδήσεως. Ακόμη και η ισχυρή επιρροή της θρησκείας στον κουρδικό λαό ήταν απλώς μια από τις συνέπειές της. Το ίδιο αυτό στοιχείο φαίνεται ότι ήταν κυρίως υπεύθυνο για την αποτυχία όλων σχεδόν των εξεγέρσεων και των επαναστάσεων που είχαν στόχο την ίδρυση ενός ανεξάρτητου και ενωμένου κουρδικού κράτους. Όλες αυτές οι εξεγέρσεις ξέσπασαν στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και όλες κατέρρευσαν λόγω προδοσίας, μεταστροφής στην αφοσίωση των φυλάρχων, διχασμού μεταξύ των ιδίων των Κούρδων, και φυλετικής ιδεολογίας¹.

Οι Εξεγέρσεις του 19^{ου} αιώνα

Η Υψηλή Πύλη, όταν άρχισε να μειώνεται η επιβολή της στην Ευρώπη, επεδίωξε να δημιουργήσει νέα στρατεύματα για να αναζωογονήσει την καταρρέουσα αυτοκρατορία της. Έτσι, στράφηκε προς το Κουρδιστάν, ως μόνη ανεξάντλητη πηγή ανθρωπίνου δυναμικού, παραβιάζοντας ταυτόχρονα τα προνόμια των Κούρδων φεουδαρχών.

¹ Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 33-36.

Η δυτική διείσδυση, με τη μορφή αποστολών, προξενείων και σχολείων, άρχισε και αυτή να γίνεται εμφανής από το 1835. Ολόκληρο τον αιώνα, τα κουρδικά εδάφη χρησιμοποιήθηκαν ως πεδίο των ρωσο-οθωμανικών (1823-1830, 1877-78) και των οθωμανο-περσικών πολέμων. Οι πόλεμοι αυτοί επέφεραν καταστροφές και λεηλασίες οι οποίες τελικώς προκάλεσαν την εξαγρίωση και την εχθρότητα του κουρδικού πληθυσμού, απέναντι στις οθωμανικές αρχές. Οι νέες εξελίξεις, όπως η ευρύτερη επαφή με τον έξω κόσμο και οι επιτυχίες του Μοχάμεντ Άλη στην Αίγυπτο, άρχισαν να επηρεάζουν τους αρχηγούς των Κούρδων φεουδαρχών, των οποίων τα προνόμια απειλούνταν. Η υπεράσπιση αυτών των προνομίων, η πεισματική άρνηση τους να καταβάλουν οποιοδήποτε φόρο υποτελείας ή να εφοδιάσουν την Πύλη με στρατιώτες, υπήρξαν τα κίνητρα για περισσότερες από πενήντα εξεγέρσεις που εκδηλώθηκαν κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα.

Τα χαρακτηριστικά αυτών των εξεγέρσεων ήταν ότι οι εξεγέρσεις απέβλεπαν είτε στη δημιουργία ανεξάρτητων κουρδικών φέουδων είτε στη διατήρηση του status quo, και είχαν ηγέτες τους φεουδάρχες οι οποίοι επεδίωκαν την διατήρηση και διεύρυνση των προσωπικών τους προνομίων. Αξίζει σχετικώς να σημειωθεί ότι εκτός από λίγες αυθόρμητες εξεγέρσεις χωρικών, όλες οι άλλες άρχισαν από ανεξάρτητα πριγκιπάτα. Τα «κράτη» του Μπαμπάν, του Σοράν, του Χακκάρι, του Μπαχτινάν (Αμαντίγια) και του Μποχτάν – όλα φέουδα της κουρδικής «φεουδαρχίας» - υπήρξαν τα σημεία εκκινήσεως των κυριότερων εξεγέρσεων που τελικά καταπνίγηκαν¹.

Όμως, η πιο σημαντική και τελευταία κουρδική εξέγερση του 19^{ου} αιώνα, ήταν αυτή του Σείχη Ομπείντουλλάχ που περιελάμβανε τους Οθωμανούς Κούρδους αλλά και αυτούς της Περσίας. Το 1880, λοιπόν, ο Σείχης Ομπείντουλλάχ δυσανεκτός από την απροθυμία των κουρδικών φυλών να συνεργαστούν μεταξύ τους, λόγω διαφορετικών πεποιθήσεων ανέλαβε να προωθήσει τη δημιουργία μιας αυτόνομης κουρδικής οντότητας, που θα εντασσόταν στην οθωμανική κυβέρνηση. Επιστρατεύοντας την επιρροή που είχε σε αρκετές κουρδικές φυλές, τον Οκτώβριο του 1880 ξεκίνησε με περίπου 80.000 άντρες στρατό και κινήθηκε ανατολικά, προς την Περσία. Η δικαιολογία που χρησιμοποίησε ήταν οι επιδρομές των Περσικών

¹ Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 37.

«Κοζακικών στρατευμάτων» εναντίον κουρδικών πληθυσμών¹. Στην πραγματικότητα, σκοπός του ήταν να ενώσει τους κουρδικούς πληθυσμούς της Περσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και έφτασε μέχρι την Ταυρίδα. Οι κινήσεις του προκάλεσαν ανησυχία στον Σάχη, ο οποίος στράφηκε στον Σουλτάνο για βοήθεια. Εκείνος συνειδητοποιώντας ότι ο Σεΐχης Ομπείντουλλάχ είχε ξεφύγει πια από το έλεγχό του, άλλα και ότι η δημιουργία ενός αυτόνομου κουρδικού σχηματισμού στα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θα καθιστούσε επισφαλή την κατάσταση στην περιοχή, συμμάχησε με τους Πέρσες εναντίον του Ομπείντουλλάχ. Τα κουρδικά στρατεύματά, όταν πληροφορήθηκαν την προέλαση των Περσικών δυνάμεων εναντίον τους, υποχώρησαν, εγκαταλείποντας τον Ομπείντουλλάχ και αναγκάζοντας τον να αποσυρθεί στο Οθωμανικό έδαφος².

Η Πανισλαμική πολιτική του Αβδούλ Χαμίτ Β΄

Τις δυο τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, Αβδούλ Χαμίτ επεδίωξε να ισχυροποιήσει την επιρροή της αυτοκρατορίας του στο Κουρδιστάν αλλά και να προσδέσει τα δυναμικότερα στοιχεία του και ιδίως την αριστοκρατία στο πρόσωπό του. Προσέγγισε τους απόγονους των παλαιών ηγεμόνων και τους φυλάρχους προσφέροντας τους υψηλά κυβερνητικά αξιώματα ενώ παράλληλα οργάνωσε τα δυναμικότερα στοιχεία των νομαδικών φυλών σε πολυάριθμα συντάγματα ιππικού, τα ονομαζόμενα χαμιντιγιέ, με επικεφαλής τοπικούς αξιωματούχους³. Τα τάγματα αυτά επανδρώθηκαν με τη συνεργασία κάποιων αγάδων που κρατούσαν εχθρική στάση απέναντι στη Ρωσία και την Περσία. Οι άντρες που άνηκαν σ' αυτά εκπαιδεύονταν από την κυβέρνηση και έπρεπε να περιπολούν τις κουρδικές επαρχίες και τα σύνορα με την Ρωσία. Τα εν λόγω στρατεύματα, χρησιμοποιήθηκαν επίσης ενάντια στις κοινότητες των Αρμενίων (1895-1896) καθώς και ενάντια σε Κούρδους που κατοικούσαν

¹ Τα «Κοζακικά στρατεύματα» ήταν άτακτες στρατιωτικές δυνάμεις που είχαν οργανωθεί από τους Πέρσες, σύμφωνα με τη Ρωσική παράδοση, και η βασική τους λειτουργία ήταν να περιπολούν τα σύνορα της ολοένα επεκτεινόμενης Αυτοκρατορίας.

² Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, σελ. 17.

³ Ηλία Δ. Νικολακάκη, *Οι Κούρδοι (Συμβολή στη μελέτη των εθνολογικών καταβολών της ιστορίας και της θρησκείας τους)*, σελ. 216.

στο Νότιο Κουρδιστάν¹.

Ο Αβδούλ Χαμίτ Β' θεωρούσε την ένταξη των Κούρδων φεουδαρχών στο σύστημα, ως το τελευταίο σημαντικό βήμα στην σύσταση ενός οθωμανικού κράτους με κεντρική εξουσία, προορισμένου να διασφαλίζει την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η πολιτική αυτή του συγκεντρωτισμού, βασισμένη στην αφομοίωση των Κούρδων ηγεμόνων, παρείχε την δυνατότητα στην Αυτοκρατορία να εκμεταλλευθεί τις πολεμικές ικανότητες του κουρδικού λαού, τόσο ως υποστήριξη για μια ενδεχόμενη σύγκρουση με τους Ρώσους, όσο κυρίως ως μέσο για την καταστολή των εθνικών κινημάτων των διαφόρων λαών, Αρμενίων, Αράβων, Αλβανών ακόμη και Κούρδων που αγωνίζονταν κατά της οθωμανικής εξουσίας².

Ο Αβδούλ Χαμίτ φρόντισε επίσης να ιδρύσει, το 1892, δύο φυλετικά σχολεία (achiret mektebleri) στην Βαγδάτη και την Κωνσταντινούπολη. Στόχος των σχολείων αυτών ήταν να καλλιεργήσουν στα παιδιά των Κούρδων και Αράβων φυλάρχων την αφοσίωση προς τον Χαλίφη-Σουλτάνο. Αν και τα σχολεία αυτά δεν λειτούργησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα, υπήρξαν αποτελεσματικά αφού οι περισσότεροι από τους Κούρδους διανοουμένους που μορφώθηκαν σ' αυτά εκδήλωναν μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1920 την αφοσίωσή τους στο Σουλτάνο και το Χαλιφάτο³.

Σε γενικές γραμμές, η κουρδική πολιτική του Αβδούλ Χαμίτ στέφθηκε με επιτυχία. Η εξέγερση του Σείχη Ομπειντουλλάχ που διαδραματιζόταν εκείνη την περίοδο ήταν και η τελευταία κουρδική εξέγερση και ο κουρδικός εθνικισμός, που θα μπορούσε εύκολα να καλλιεργηθεί εκείνη την περίοδο, παρέμεινε περιορισμένος σε μικρό κύκλο διανοουμένων.

Οι πρώτες κουρδικές Εθνικές Οργανώσεις

Οι κουρδικές εξεγέρσεις του 19^{ου} αιώνα δεν είχαν τη στήριξη μιας πολιτικής οργάνωσης και ενός πολιτικού προγράμματος που ξεπερνούσε τα

¹ Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, σελ. 17.

² Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 49.

³ ο.π., σελ. 51.

όρια της φυλετικής συνείδησης. Στον ισλαμικό κόσμο, όπως και σε πολλές άλλες περιοχές του κόσμου, η σκέψη της δημιουργίας ενός πολιτικού κόμματος που θα οργάνωνε και θα ηγείτο της μαζικής δράσεως, «εισήχθη» από τις ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης, από διανοουμένους που είχαν μορφωθεί σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια. Η σύγχρονη τάξη διανοουμένων του Κουρδιστάν άρχισε να προβάλλεται μόνο κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα¹. Την περίοδο εκείνη άρχισε να εμφανίζεται μια τάξη Κούρδων διανοουμένων, οι οποίοι έχοντας μορφωθεί σε χώρες του εξωτερικού, επέστρεφαν φέρνοντας μαζί τους την ιδέα για την αναγκαιότητα ηγεσίας της επανάστασης. Στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως η Κωνσταντινούπολη, άρχισαν να δημιουργούνται οι πρώτοι πυρήνες αστών διανοουμένων Κούρδων εθνικιστών. Τον Απρίλιο του 1897 εκδόθηκε η πρώτη κουρδική εφημερίδα με τίτλο «Κουρδιστάν». Αυτή την δίγλωσση κουρδο-τουρκική έκδοση, που είχε κυρίως πολιτιστικό και μορφωτικό στόχο, την είχε ο Μιντχάτ Μπεντήρ Χάν Μπέη².

Κάποιες από τις σημαντικότερες μορφές του κουρδικού εθνικιστικού κινήματος άνηκαν και στους κύκλους της Επιτροπής Ένωσης και Προόδου (Ittihat ve Terraki Cemiyeti). Η πρώτη οργάνωση με στόχο την εθνική αφύπνιση εμφανίστηκε μετά την επανάσταση των Νεότουρκων, μια επανάσταση, μέσω της οποίας οι Κούρδοι πίστευαν ότι θα ικανοποιήσουν τις εθνικές τους διεκδικήσεις. Το 1908, ο Εμίρ Αλή Μπεντήρ Χαν, ο στρατηγός Σερίφ Πασά και ο Σεΐχης Αμπντούλ Καντήρ ίδρυσαν μια οργάνωση με την ονομασία «Ανόρθωση και Πρόοδος του Κουρδιστάν» (Taali ve Terraki Kurdistan), η οποία εξέδιδε στα τουρκικά την «Εφημερίδα της Κουρδικής Αμοιβαίας Βοήθειας και Προόδου» (Kurt Teavun ve Terraki Gazetesi). Η οργάνωση αυτή δεν ήταν καθαρά πολιτική, αλλά είχε πρωταρχικά κοινωνικοπολιτιστικό χαρακτήρα. Ανάμεσα στα μέλη της συγκαταλέγονταν πρόσφυγες, διανοούμενοι και μέσα από τις δραστηριότητές της επιθυμούσε να προλειάνει το έδαφος για τα μετέπειτα πολιτικά κινήματα. Η άμεση αποδοχή της όμως, δημιούργησε έριδες ανάμεσα στα ηγετικά στελέχη, με αποτέλεσμα την αποχώρηση του Σεΐχη, ο οποίος άρχισε να εκδίδει το δικό

¹ ο.π., σελ. 51.

² Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, σελ. 17.

του περιοδικό, με τίτλο «Ο Κουρδικός Ήλιος» (Hetawe Kurd)¹.

Την ίδια περίπου εποχή (φθινόπωρο 1908), μία Κουρδική Επιτροπή για την Διάδοση της Μαθήσεως (Kurt Nechri Maarif Djemiyeti) η οποία φαίνεται ότι αποτελούσε παράρτημα της Οργανώσεως που αναφέρθηκε προηγουμένως, ίδρυσε κουρδικό σχολείο στη συνοικία Τσενμπερλή της Κωνσταντινουπόλεως. Επίσης σημαντικές εκπαιδευτικές κινήσεις έγιναν στο Ντιγιάρμπακιρ, τη Μοσούλη και τη Βαγδάτη².

Όμως όλες αυτές οι δραστηριότητες τερματίστηκαν μετά την επανάσταση του Μαρτίου 1909 και την ανατροπή του Αβδουλ Χαμίτ Β'. Τότε οι Νεότουρκοι, πιστεύοντας ότι μπορούσαν να κινηθούν και χωρίς τους μη-Τούρκους διανοούμενους, άρχισαν την υπερεθνικιστική τους δράση. Όλα τα μη τουρκικά σχολεία, οι Οργανώσεις και οι εκδόσεις, απαγορεύθηκαν, οι ηγετικές φυσιογνωμίες φυλακίσθηκαν ή εκτελεστήκαν. Απαγορεύθηκαν η Κουρδική Εταιρεία, «Η Εφημερίδα», τα σχολεία του Τσενμπερλή και οι Κουρδικές Λέσχες. Οι επιφανέστεροι Κούρδοι αγωνιστές καταδικάσθηκαν σε μακροχρόνια φυλάκιση. Μερικοί από αυτούς βγήκαν στην παρανομία ενώ άλλοι, περιλαμβανομένων και των περισσότερων Μπεντηρχανιτών, πήραν πάλι τον δρόμο της εξορίας³.

Μετά από αυτόν τον βίαιο περιορισμό των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, ακολούθησαν και άλλες εξεγέρσεις στο Κουρδιστάν. Η σημαντικότερη και πιο έντονη ξέσπασε στη Μοσούλη το 1909 με ηγέτη τον Σεΐχη Μαχμούντ Μπαρζαντί, ο οποίος απαιτούσε την αποχώρηση όλων των οθωμανικών στρατευμάτων και του διοικητικού προσωπικού από την περιοχή, στην οποία σκόπευε να κυβερνήσει ο ίδιος. Οι κινήσεις του υποστηρίζονταν από τις φυλές Μπαρζανί και Ζιμπαρί. Μετά από ένα σύντομο διάστημα ανακωχής, οι εχθροπραξίες άρχισαν και πάλι. Τα οθωμανικά στρατεύματα που είχαν σταλεί για να καταπνίξουν την επανάσταση δεν το κατάφεραν και στις αρχές του 1910, οι αναταραχές επεκτάθηκαν σε ολόκληρο το νότιο Κουρδιστάν. Μετά από την ικανοποίηση των αιτημάτων του Μπαρζαντί και την αποχώρηση των στρατιωτικών από τα εδάφη τους δεν

¹ ο.π., 18.

² Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 53.

³ Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 54.

υπήρξε συνέχεια¹. Όπως ήταν φυσικό, κατά τη διάρκεια αυτών των εχθροπραξιών, δημιουργήθηκαν δεσμοί μεταξύ των Κούρδων αγωνιστών και των Αρμενίων και Αράβων πατριωτών, στον κοινό αγώνα τους εναντίον της δικτατορίας των Ενωτικών (Επιτροπής Ενώσεως και Προόδου). Οι Κούρδοι εθνικιστές είχαν εκδηλώσει τη συμπάθειά τους για τις αραβικές εξεγέρσεις που ξέσπασαν σ' αυτή την κρίσιμη περίοδο στην Υεμένη, στο Ιράκ-ι Αράμπ (Βαγδάτη και Βασόρα), στο Ντζέμπελ και στην Ντζεζίρεχ (Συρία). Απεσταλμένοι του Ιμάμη Γιαμπίγια Σεΐχη Σαΐντ, του ηγέτη των Υεμενιτών επαναστατών, περιφέρονταν στο Κουρδιστάν συγκεντρώνοντας χρήματα για το κίνημα².

Απέναντι σε αυτές τις εξελίξεις οι Ενωτικοί αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Το 1912 νομιμοποιήθηκε η μυστική Οργάνωση «Κουρδική Ελπίδα» (Kiviyay Kurd), που είχε δημιουργηθεί από το 1910. Πυρήνας της ήταν μια ομάδα Κούρδων φοιτητών και διανοουμένων. Θεωρείται η πρώτη πολιτική οργάνωση με δομή και διοίκηση. Ηγέτης της ήταν ο Χαλίλ Χασάν Μοτκί. Από το 1913 άρχισε να κυκλοφορεί η δίγλωσση εφημερίδα (Κουρδικά/Τουρκικά) της Οργάνωσης, η «Κουρδική Ημέρα» (Rojay Kurd), η οποία το 1914 μετονομάστηκε σε «Κουρδικός Ήλιος» (Hetawey Kurd)³.

Προς τα τέλη του 1912, στην Κωνσταντινούπολη δημιουργήθηκε μία Εταιρεία των Φίλων του Κουρδιστάν (Kurdistan Mahibbur Djemiyeti) με στόχο την ενημέρωση της κοινής γνώμης για το κουρδικό ζήτημα. Υπήρχε επίσης το Ανανεωτικό (Mudjedded) κόμμα που δημιουργήθηκε από τον Κούρδο Βουλευτή Λουτφη Φίκρι στα τέλη του 1912, σε μία προσπάθεια αποσχίσεως από τους Ενωτικούς. Το πρόγραμμα του προέβλεπε τον διαχωρισμό κράτους και θρησκείας, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, την λατινοποίηση του αλφαβήτου, την ισότητα των γυναικών, κ.λ.π. Οι μεταρρυθμίσεις που ήταν πολύ πρωτοποριακές για την εποχή τους, προσέλκυσαν μόνο διανοουμένους. Από αυτούς, λίγοι ήταν Κούρδοι, μολονότι εκδότης της «Γνώμης» (Idjtihat) της εφημερίδας μέσω της οποίας το κόμμα πρόβαλλε τις πρωτοποριακές του απόψεις, ήταν ο Αμπντουλλάχ Τσεβολέτ, ένας διάσημος Κούρδος διανοούμενος. Δέκα χρόνια αργότερα, ο Μουσταφά Κεμάλ επρόκειτο να θέσει

¹ Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, σελ. 18.

² Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 55.

³ Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, σελ. 19.

αυτές τις απόψεις σε εφαρμογή¹.

Σε αυτό το στάδιο λοιπόν, αρχίζει παρατηρείται σε μέλη του κουρδικού λαού στοιχεία εθνικής ταυτότητας τα οποία προσδίδουν και άλλα κοινά σημεία αναφοράς μεταξύ των κουρδικών φυλών πέρα της θρησκείας που προϋπήρχε από τις αραβικές κατακτήσεις. Οι Κούρδοι είχαν αρχίσει να αποκτούν κοινές πεποιθήσεις, να μοιράζονται μια κοινή μαζική κουλτούρα και να διεκδικούν κοινά δικαιώματα μέσα από την κοινωνικοποίησή τους ως μέλη του κουρδικού έθνους.

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος

Την περίοδο του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου η κατάσταση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν ιδιαίτερη βεβαρημένη. Η άνοδος της Ρωσίας και η υποστήριξη της στην Χριστιανική μειονότητα των Αρμενίων είχε προκαλέσει ανησυχίες αναφορικά με την εσωτερική ειρήνη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι, ο Σουλτάνος επικαλούμενος τα μουσουλμανικά αισθήματα των Κούρδων, κατάφερε να τους πείσει να πολεμήσουν στο πλευρό του οθωμανικού στρατού προκειμένου να πραγματοποιηθεί η μουσουλμανική υπμα, μια ομογενής κοινότητα του Ισλάμ στην οποία δεν θα είχαν θέση οι άπιστοι². Από την πλευρά των Κούρδων, οι περισσότεροι πήραν τα όπλα, ανταποκρινόμενοι στην θρησκευτική έκκληση του Χαλίφη. Ορισμένα όμως τμήματα του πληθυσμού και κυρίως οι φυλές του Νοτίου Κουρδιστάν και οι κάτοικοι του Ντερσίμ αρνήθηκαν να συμμετάσχουν. Μάλιστα, μερικές βόρειες φυλές πολέμησαν μαζί με τον ρωσικό στρατό εναντίον των Οθωμανών ενώ ορισμένοι πλούσιοι διανοούμενοι βρήκαν τρόπο να αποφύγουν την επιστράτευση. Βέβαια η Τσαρική Ρωσία μολονότι υποσχόταν στο κουρδικό εθνικό κίνημα σημαντική υλική βοήθεια, στην πραγματικότητα ετοιμαζόταν για μία καθαρή προσάρτηση του Κουρδιστάν³.

Σ' όλη την διάρκεια του Πολέμου, οι δυνάμεις της Αντάντ (Τριπλής Συμμαχίας) βρίσκονταν σε διαμάχη για την διανομή ωφελημάτων που θα προέκυπταν από την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η αραβική

¹ Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 56.

² Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, σελ. 21.

³ Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 57.

Μέση Ανατολή και τα αρμενικά και κουρδικά εδάφη αποτελούσαν την ουσία των διαπραγματεύσεων μεταξύ των Συμμάχων.

Έτσι, το Μάρτιο του 1916, η Αγγλία με εκπρόσωπο τον Mark Sykes και η Γαλλία με τον Georges Picot, γνωστοποίησαν και παρουσίασαν στη Ρωσία μια μυστική συμφωνία διαμελισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σύμφωνα με αυτή τη συμφωνία, γνωστή ως Σάικς – Πικό, οι Άγγλοι και οι Γάλλοι καθώς και οι Ρώσοι θα μοιράζονταν την Αραβία και ταυτόχρονα το Κουρδιστάν θα μοιραζόταν ανά τμήματα στις παραπάνω δυνάμεις¹. Όμως η Οκτωβριανή επανάσταση του 1917 δημιούργησε μια νέα τάξη πραγμάτων στη Ρωσία ενώ παράλληλα έδωσε τέλος στο Ρωσο-τουρκικό πόλεμο. Η νέα κυβέρνηση της Ρωσίας ακύρωσε τις παλιές συμφωνίες με αποτέλεσμα η συμφωνία Σάικς – Πικό τελικά να μην εφαρμοστεί αλλά το βασικό σχέδιο αποτέλεσε το σκεπτικό πίσω από τη δημιουργία των Εντολών της Κοινωνίας των Εθνών².

Τα Μεταπολεμικά Χρόνια

Αμέσως μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου υπογράφηκε η Συνθήκη του Μούδρου (31 Οκτωβρίου 1918). Η ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία έχασε τμήμα των αραβικών εδαφών της, από όπου γεννήθηκαν καινούρια κράτη, όπως το Ιράκ και η Συρία με προστάτιδες δυνάμεις την Βρετανία και την Γαλλία αντίστοιχα. Μέσα στο γενικότερο κλίμα αναταραχής οι Κούρδοι διανοούμενοι στην Κωνσταντινούπολη προσπάθησαν να δημιουργήσουν πολιτικά κόμματα, άλλα περισσότερα ριζοσπαστικά που ζητούσαν ανεξαρτησία και άλλα που ζητούσαν αυτονομία³.

Πρώτη κουρδική οργάνωση υπήρξε η «Απελευθέρωση του Κουρδιστάν» (Istiqlal-i Kurdistan), που ιδρύθηκε από τον Σεγίντ Αμπντουλλάχ, γιο του Σεΐχη Αμπντούλ Κάντηρ. Μόνη της δραστηριότητα φαίνεται πως υπήρξε η υποστήριξη του κουρδικού ζητήματος στους διπλωματικούς κύκλους. Η «Επιτροπή για την Κουρδική Ανεξαρτησία» (Kurt Istiqlal Djemiyeti), που ιδρύθηκε στο Κάιρο από τον Σουρέγια Μπεντήρ Χαν Μπέη,

¹ Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, σελ. 705.

² Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, σελ. 707.

³ Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, σελ. 21.

επρόκειτο να παίξει σημαντικό ρόλο στην πρώτη κουρδική εξέγερση στην Τουρκική Δημοκρατία. Σημαντικότερη όμως από αυτές τις Οργανώσεις υπήρξε αναμφισβήτητα η «Οργάνωση για την Ανόρθωση του Κουρδιστάν» (Kurdistan Taali Djemiyeti), που ιδρύθηκε από τον Μουλά Σαΐντ και τον Χαλήλ Χαγιάλη του Μότκι και τον Χάμζα Μπέη του Μουκούς. Αυτή η πολιτική Οργάνωση επεδίωξε να εξασφαλίσει για τον κουρδικό λαό τα πλεονεκτήματα που απέρρεαν από την διακήρυξη των αρχών του Ουίλσον σχετικά με την αυτοδιάθεση των υπόδουλων εθνών. Οι περισσότεροι από τους Κούρδους κατοίκους της Κωνσταντινουπόλεως ήταν μέλη της ενώ πρόεδρος εξελέγη ο Σεΐχης Άμπντουλ Καντήρ, που είχε επιστρέψει από την εξορία του στη Μέκκα. Ο Εμίν Άλη Μπέη, γιος του Μπεντήρ Χαν, και ο Στρατηγός Φουάντ Πασά, έγιναν Αντιπρόεδροι ενώ ένας άλλος Στρατηγός, ο Χάμντη Πασά, εξελέγη Γενικός Γραμματέας¹.

Οι διαφορές μεταξύ των «αυτονομιστών» και των υποστηρικτών της ανεξαρτησίας, τελικώς οδήγησαν σε διάσπαση. Οι τελευταίοι οργανώθηκαν και δημιούργησαν μία «Κουρδική Κοινωνική Επιτροπή» (Kurt Teshkilat-j Itchtimaiye Djemiyetj). Την ίδια εκείνη εποχή δημιουργήθηκε και ένα «Κουρδικό Εθνικό Κόμμα» (Kurd Millet Firkasi) για το οποίο ελάχιστα γνωρίζουμε. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν αρκετά στοιχεία για τις δραστηριότητες της Κουρδικής Λέσχης του Ντιγιάρμπακιρ, η οποία τέθηκε πάλι σε λειτουργία προς το τέλος του 1918, από τον Ντζεμίλ Πασά Ζαντέ. Η Λέσχη, η οποία υιοθέτησε μία στάση παραπλήσια με εκείνη της Επιτροπής για την Κουρδική Ανεξαρτησία, αριθμούσε πολλές εκατοντάδες μέλη και περίπου είκοσι διανοομένους. Αρχικά, ασχολήθηκε κυρίως με πολιτιστικές δραστηριότητες. Όμως όταν η Λέσχη άρχισε να μελετά την σύσταση ενός στρατιωτικού τμήματος, οι κεμαλιστές είχαν πλέον αποκτήσει αρκετή ισχύ ώστε να αποτρέψουν αυτή την προσπάθεια².

Η Συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920)

¹ Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 61.

² ο.π., σελ. 62.

Στις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, η οποία θα ρύθμιζε τις εδαφικές διεκδικήσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών, η κουρδική και η αρμενική αντιπροσωπεία παρουσίασαν μια συμφωνία που είχαν υπογράψει το 1919 στο Παρίσι και αναφερόταν σε ζητήματα αυτονομίας μέσα στα σύνορα του υπό δημιουργία αρμενικού κράτους. Η συμφωνία αυτή έγινε αποδεκτή και συμπεριλήφθηκε στη Συνθήκη των Σεβρών¹.

Στη Διάσκεψη των Σεβρών συμμετείχαν η Τουρκία και μία κουρδική αντιπροσωπεία ως παρατηρητής στις συζητήσεις που αφορούσαν το Κουρδιστάν και την Αρμενία². Αποτέλεσμα υπήρξε η μακρά Συνθήκη των Σεβρών, 433 άρθρων, που υπεγράφη στις 10 Αυγούστου 1920. Στο Μέρος III, τα άρθρα 62-64 προέβλεπαν τοπική αυτονομία για τις περιοχές που κυριαρχεί το κουρδικό στοιχείο, ευρισκόμενες ανατολικά του Ευφράτη, νοτίως των νοτίων συνόρων της Αρμενίας, όπως αυτή θα καθοριστεί αργότερα, και βορείως των συνόρων της Τουρκίας με τη Συρία και τη Μεσοποταμία (άρθρο 62 του 3^{ου} μέρους αφιερωμένο στο Κουρδιστάν). Όλα τα συνοριακά θέματα με τους Αρμένιους, κυρίως για τον καθορισμό των εδαφών, είχαν ρυθμιστεί προηγουμένως (Δεκέμβριο 1919) με διμερή συμφωνία μεταξύ των δύο λαών. Ακόμα σημαντικότερο ήταν το άρθρο 64 το οποίο όριζε ότι η Τουρκία δεν θα μπορούσε να αντιταχθεί σε αίτημα για ανεξαρτησία που θα έθεταν εντός έτους οι κουρδικοί πληθυσμοί³. Όπως ήταν αναμενόμενο, πρωταρχικό ρόλο στις

¹ Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, σελ. 22.

² Στη Διάσκεψη των Σεβρών συμμετείχαν επίσης: η Βρετανία, οι ΗΠΑ (παρατηρητής), η Γαλλία, η Ιταλία, η Ιαπωνία, η Αρμενία, το Βέλγιο, η Ελλάδα, η Χετζάζη (δυτική επαρχία της Αραβίας που συμμετείχε στον πόλεμο κατά των Οθωμανών) η Πολωνία, η Πορτογαλία, η Ρουμανία, το Σερβοκροατο-Σλοβενικό κράτος (σημερινή Γιουγκοσλαβία) και η Τσεχοσλοβακία.

³ **Άρθρο 62:** Μία Επιτροπή, με έδρα την Κωνσταντινούπολη και αποτελούμενη από τρία μέλη οριζόμενα από τις κυβερνήσεις της Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας, θα προετοιμάσει, κατά τους έξι μήνες μετά την εφαρμογή της παρούσης Συνθήκης, την τοπική αυτονομία στις περιοχές εκείνες όπου επικρατεί το κουρδικό στοιχείο ανατολικά του Ευφράτη, νοτίως των αρμενικών συνόρων, όπως αυτά θα ορισθούν, και βορείως των συνόρων μεταξύ Τουρκίας, Συρίας και Μεσοποταμίας, καθώς ορίσθηκαν στο Άρθρο 27, II (2 και 3). Αν σε κάποιο θέμα δεν επιτευχθεί ομοφωνία, τα μέλη της Επιτροπής θα αναφερθούν στις αντίστοιχες κυβερνήσεις τους. Το σχέδιο πρέπει να παρέχει πλήρεις εγγυήσεις για την προστασία των Ασυρο-Χαλδαίων και των άλλων εθνικών ή θρησκευτικών μειονοτήτων της περιοχής. Για τον σκοπό αυτό, μία Επιτροπή αποτελούμενη από Βρετανούς, Γάλλους, Ιταλούς, Πέρσες και Κούρδους αντιπροσώπους, θα επισκεφθεί την περιοχή ώστε να αποφανθεί ποιες τροποποιήσεις, αν υπάρχουν, θα έπρεπε να γίνουν στα τουρκικά σύνορα, οπουδήποτε αυτά συμπίπτουν με τα περσικά σύνορα, όπως αναφέρονται σ' αυτήν την Συνθήκη.

Άρθρο 63: Η Οθωμανική Κυβέρνηση συμφωνεί από τούδε, να δεχθεί και να εκτελέσει τις αποφάσεις των δύο Επιτροπών που προβλέπονται στο Άρθρο 62, εντός τριών μηνών αφότου ειδοποιηθεί για τις αποφάσεις.

αναφορές για τη δημιουργία «ανεξάρτητου κουρδικού κράτους» που γίνονται στα παραπάνω άρθρα έπαιξαν οι βλέψεις της Βρετανίας για τα πετρέλαια του βιλαετιού της Μοσούλης. Η Συνθήκη των Σεβρών μπορεί να υποσχόταν ανεξαρτησία στους Κούρδους εφόσον το αποδείξουν με δημοψήφισμα αλλά αυτό δεν έβαλε φρένο στο ενδιαφέρον της Μ. Βρετανίας για τα πετρέλαια της Μοσούλης που ακόμα βρισκόταν στην κατοχή της. Μην ξεχνάμε άλλωστε ότι οι Βρετανοί στο παρελθόν είχαν υποσχεθεί ανεξαρτησία στους Άραβες και τελικά δεν τήρησαν το λόγο τους . Όπως και να 'χει, η Συνθήκη των Σεβρών είναι η πρώτη συνθήκη στην οποία αναγνωρίζεται η κουρδική μειονότητα και η ανάγκη αυτοδιάθεσης και δημιουργίας κράτους¹.

Άρθρο 64: Αν, αφού περάσει ένα έτος από την εφαρμογή της παρούσας Συνθήκης, ο κουρδικός λαός των περιοχών που καθορίστηκαν στο Άρθρο 62, προσφύγει στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών και αποδείξει ότι η πλειοψηφία του πληθυσμού των περιοχών αυτών επιθυμεί να καταστεί ανεξάρτητη από την Τουρκία και αν τότε το Συμβούλιο κρίνει ότι ο εν λόγω πληθυσμός είναι έτοιμος για την ανεξαρτησία και προτείνει να του παραχωρηθεί αυτή, τότε η Τουρκία συμφωνεί από τώρα, να συμμορφωθεί μ' αυτό το αίτημα και να παραιτηθεί από όλα τα δικαιώματα και τους τίτλους σ' αυτήν την περιοχή. Οι λεπτομέρειες αυτής της παραίτησεως θα αποτελέσουν αντικείμενο ειδικής Διασκέψεως μεταξύ της Τουρκίας και των κυριότερων Συμμαχικών Δυνάμεων. Αν και όταν γίνει η αναφερθείσα παραίτηση, οι κυριότερες Συμμαχικές Δυνάμεις δεν θα προβάλουν καμία αντίδραση, εφόσον οι Κούρδοι που ζουν στο τμήμα του Κουρδιστάν το οποίο τώρα περιλαμβάνεται στο βιλαέτι της Μοσούλης, ζητήσουν να γίνουν πολίτες του νέου ανεξάρτητου Κουρδικού κράτους.

Η Συνθήκη των Σεβρών από το: *The Treaties of Peace 1912 – 1913, Vol. ii, Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1924*, παρατίθεται στο www.cilicia.com/armo_sevres.html

¹ Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, σελ. 22.

Η πορεία προς τη Συνθήκη των Σεβρών

Οι αρχές του κουρδικού ζητήματος

Μέχρι το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η πλειοψηφία των Κούρδων ζούσε μέσα στα όρια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ενώ οι υπόλοιποι κατοικούσαν στην Περσία. Οι επαρχίες Μπιτλίσ, Ντερσίμ, Ντιγιάρμπακιρ, Χακκάρι, Μοσούλη, Βαν ήταν περιοχές με κουρδικό πληθυσμό κυρίως. Σε αυτές τις περιοχές οι Κούρδοι έζησαν ως υποκείμενα της Οθωμανικής και Περσικής αυτοκρατορίας, σε κοινότητες οι οποίες ήταν στη φύση τους φεουδαρχικές και φυλετικές.

Ο χάρτης της Μέσης Ανατολής σχεδιάστηκε ολοκληρωτικά μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1920 οι περισσότεροι Κούρδοι έζησαν στην Τουρκική Δημοκρατία, στο Ιράκ και τη Συρία, δύο ανεξάρτητα αραβικά κράτη κάτω από Βρετανική και Γαλλική εντολή, καθώς και στο Ιράν μετά από την αλλαγή του εκεί καθεστώτος. Μια μικρή κοινότητα Κούρδων βρέθηκε κάτω από Σοβιετική κυριαρχία στο βόρειο Καύκασο¹.

Πώς διασκορπίστηκαν οι Κούρδοι ανάμεσα σε πέντε κράτη; Ποιες ήταν οι πολιτικές δυνάμεις που συνέβαλαν στο σχεδιασμό των συνόρων του Ιράκ, του Ιράν, της Συρίας, της Σοβιετικής Ένωσης και της Τουρκίας; Γιατί οι Κούρδοι απέτυχαν να εγκαθιδρύσουν ένα δικό τους κράτος;

¹ Kirisci, Kemal & Winrow, Gareth, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, σελ. 67, Routledge Curzon, London-New York, 1997.

Η διαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων

Το τέλος του πολέμου βρήκε την Οθωμανική Αυτοκρατορία με την πλευρά των ηττημένων, ενώ ταυτόχρονα το «Ανατολικό Ζήτημα», το οποίο συμπεριλάμβανε τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις, βρισκόταν στο αποκορύφωμά του. Η προέλευση του ίσως προέρχεται από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα όταν η Αυτοκρατορία υπέφερε από στρατιωτικές ήττες από τη Ρωσία ενώ ταυτόχρονα δοκιμαζόταν από αυξανόμενα εσωτερικά προβλήματα στα Βαλκάνια. Η Ρωσία επέκτεινε σταθερά τα εδάφη της στο νότο εις βάρος της Αυτοκρατορίας ενώ ταυτόχρονα αποκτούσε ολοένα και μεγαλύτερη πολιτική επιρροή στα Βαλκάνια και μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι βρετανικές δυνάμεις συγκεντρώνονταν γύρω από την Αυτοκρατορία προκειμένου να προστατέψουν την ακεραιότητά της και να εξισορροπηθούν έναντι στις ρωσικές δυνάμεις στην Εγγύς Ανατολή.

Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα οι Μεγάλες Δυνάμεις είχαν αρχίσει να εκφράζουν το ενδιαφέρον τους για τα εδάφη της Μέσης Ανατολής. Η Βρετανία είχε αποκτήσει μια προνομιακή θέση στην Αίγυπτο και μαζί με τη Γαλλία είχαν κατασκευάσει τη διώρυγα του Σουέζ. Το άνοιγμα της διώρυγας σήμαινε την ιδιαιτερότητα των εδαφών ανάμεσα στη Μεσόγειο Θάλασσα και τον Ινδικό Ωκεανό. Για τη Βρετανία οι συγκεκριμένες περιοχές ήταν ζωτικής σημασίας για την ασφάλεια των Βρετανικών Ινδιών. Ακόμα, οι ολοένα και περισσότερες επαφές της Γερμανίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία καθώς και η απόφαση της Γερμανίας να χρηματοδοτήσει την κατασκευή σιδηροδρομικής γραμμής από το Βερολίνο μέχρι τη Βαγδάτη δια μέσου Κωνσταντινούπολης, προκάλεσε την προσοχή της Βρετανίας για την περιοχή. Επίσης, η ανακάλυψη πετρελαίου στη Μοσούλη και στο νότιο Ιράν έκανε τη Μέση Ανατολή ακόμα περισσότερο άξια προσοχής. Βέβαια στη συνέχεια, τα ανταγωνιστικά συμφέροντα της Βρετανίας, της Γερμανίας και της Ρωσίας έγιναν αντικείμενο εκμετάλλευσης από κάποιες επιτυχημένες Οθωμανικές κυβερνήσεις, οι οποίες έστρεψαν τα παραπάνω κράτη το ένα ενάντια στο άλλο. Γεγονός που έδωσε παράταση ζωής στην Αυτοκρατορία. Η Βρετανία παρέμενε αφοσιωμένη στην ακεραιότητα της Αυτοκρατορίας αν και συνέχισε

να χάνει εδάφη στις νέες αναδυόμενες βαλκανικές χώρες και την Ιταλία. Εντούτοις η απόφαση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να εισχωρήσει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Τριπλής Συμμαχίας άλλαξε δραστικά την βρετανική θέση. Η Βρετανία και οι σύμμαχοί της, Γαλλία και Ρωσία, θεώρησαν το διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αναπόφευκτο. Η ανάγκη να αποφευχθεί κάθε σύγκρουση ανάμεσα στους συμμάχους οδήγησε σε μια σειρά συμφωνιών το 1916 (Σάικς Πικό) οι οποίες στόχευαν στη διαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με εξαίρεση μιας περιοχής που συνέπιπτε ανάμεσα στην κεντρική Ανατολία και την ανταποκρινόμενη ακτή της Μαύρης Θάλασσας, η υπόλοιπη Αυτοκρατορία επρόκειτο να μοιραστεί ανάμεσα στη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ελλάδα, την Ιταλία και τη Ρωσία. Η περιοχή της ανατολικής αυτοκρατορίας μοιράστηκε μεταξύ της Γαλλίας και της Ρωσίας και η Μ. Βρετανία παραχώρησε τη Μοσούλη στη Γαλλία.

Η υπογραφή της Συνθήκης του Μούδρου ανάμεσα στους συμμάχους και την Αυτοκρατορία άνοιξε το δρόμο στις συμμαχικές δυνάμεις να προχωρήσουν και να καταλάβουν τις συγκεκριμένες περιοχές τους. Παρ' όλα αυτά, η Ρωσία υποχρεώθηκε να υπογράψει μια ξεχωριστή συμφωνία με την Αυτοκρατορία εξαιτίας των εσωτερικών αναταράξεων που απέρρεαν από την επανάσταση των Μπολσεβίκων. Σύμφωνα με τους όρους της Συμφωνίας Μπρεστ-Λιτόφσκ, η Ρωσία επέτρεψε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος σ' εκείνες τις περιοχές που οι Ρώσοι είχαν αποσπάσει από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στον πόλεμο του 1877-78. Εν τέλει οι περιοχές επέστρεψαν στην Αυτοκρατορία ενώ απ' την άλλη μεριά, οι Σύμμαχοι συνέχισαν τα σχέδια διαίρεσης της Αυτοκρατορίας¹.

Οι Συμμαχικές δυνάμεις, κυρίως η Γαλλία και η Βρετανία αναζητούσαν λύσεις για την τύχη του «Μεγάλου Ασθενούς» που να είναι σύμφωνες με τα συμφέροντά τους και τις μεταξύ ισορροπίες τους. Το μέλλον της περιοχής και η μορφή που θα έπαιρνε ήταν κατά κύριο λόγο αντικείμενο των μεταξύ τους διαπραγματεύσεων. Η Ρωσία, μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση απομακρύνθηκε από το σκηνικό αίροντας τις διεκδικήσεις της και καταγγέλλοντας τη συμφωνία στην οποία είχαν καταλήξει οι Σάικς – Πικό και αφορούσε το διαμοιρασμό της αυτοκρατορίας σε σφαίρες επιρροής ανάμεσα

¹ Kirisci, Kemal & Winrow, Gareth, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, σελ. 67-68.

στην Τσαρική Ρωσία, τη Γαλλία και την Βρετανία. Όπως ήταν φυσικό, η απομάκρυνση της Ρωσίας άφησε ανοιχτό το θέμα ελέγχου για τις περιοχές που η ίδια κάποτε διεκδικούσε.

Οι Σύμμαχοι που εξακολουθούσαν να έχουν ισχυρά συμφέροντα στην περιοχή, έμειναν χωρίς συγκεκριμένα σχέδια μετά από αυτές τις εξελίξεις. Ακόμα και όταν το Οθωμανικό κράτος αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει αποδεχόμενο την Συνθήκη του Μούδρου, καμία οριστική απόφαση δεν είχε ακόμα ληφθεί. Το μέλλον της Αυτοκρατορίας φαινόταν εντελώς αβέβαιο, η κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης ήταν πλέον εντελώς ανίσχυρη και ο Οθωμανικός στρατός πλήρως αποδιοργανωμένος.

Οι περιοχές του Κουρδιστάν περιελήφθησαν στις περιοχές ενδιαφέροντος των Μεγάλων Δυνάμεων, αφού αποτελούσαν κομβικό σημείο των εμπορικών δρόμων της Μ. Ανατολής, καθώς και των δρόμων ανάμεσα σε αυτή και την Ανατολική Μεσόγειο ενώ ταυτόχρονα έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην ασφάλεια των πεδινών σιτοπαραγωγικών περιοχών, κυρίως της Μεσοποταμίας. Το ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων για τους Κούρδους και το Κουρδιστάν ήταν ουσιαστικά δευτερογενές και πήγαζε από την ανάγκη ενίσχυσης και προστασίας των περιοχών που τις απασχολούσε.

Στο κενό που άφησε η Ρωσία με την απομάκρυνσή της διεκδικούσαν μερίδιο επιρροής τόσο η Γαλλία όσο και η Βρετανία, ενώ και οι Η.Π.Α εκδήλωσαν ενδιαφέρον για την Αρμενία το οποίο όμως σύντομα το ανακάλεσαν αξιολογώντας τις δυσκολίες του εγχειρήματος. Η Βρετανία ήταν σε πλεονεκτικότερη θέση να επηρεάσει τις εξελίξεις, αφού οι δυνάμεις της καταλάμβαναν τη Συρία, τη Μεσοποταμία και τα Στενά, ενώ υπήρχαν Βρετανοί αξιωματούχοι και στο Ιράν. Η κατάσταση όξυνε τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις δυο Μεγάλες Δυνάμεις, καθώς και την καχυποψία της Γαλλίας που θεωρούσε ότι η Βρετανία διεκδικούσε τη μερίδα του λέοντος στα εδάφη της Αυτοκρατορίας. Η προοπτική διάλυσης της Αυτοκρατορίας αντιμετωπιζόταν για τους λόγους αυτούς με ιδιαίτερη αμφιθυμία από τη Γαλλία που θεωρούσε ότι κάτι τέτοιο θα ωφελούσε κατά κύριο λόγο τη Βρετανία.

Για τη Βρετανία το κέντρο του ενδιαφέροντός της εστιαζόταν στην περιοχή της Μεσοποταμίας και ήταν διατεθειμένη να εγκρίνει σε αντιστάθμισμα τον έλεγχο της Συρίας και της Κιλικίας από τη Γαλλία. Το ενδιαφέρον της Βρετανίας για τη Μεσοποταμία έστρεψε την προσοχή της και

στο Κουρδιστάν. Ήδη από το 1917 είχε κάνει ορατή την παρουσία της στην περιοχή. Στα πλαίσια των προσπαθειών της για την αποκατάσταση των καλών σχέσεων με τους λαούς γύρω από την περιοχή των βλέψεων της, είχε ξεκινήσει κάποιες επιχειρήσεις ανακούφισης του κουρδικού πληθυσμού από την πείνα και την εξαθλίωση, που ήταν οι άμεσες επιπτώσεις του πολέμου. Ταυτόχρονα απέστειλε τον Βρετανό ταγματάρχη Νοέλ για να διερευνήσει την πολιτική κατάσταση στην περιοχή αλλά να επηρεάσει όσο το δυνατό το κλίμα ενάντια στην Τουρκική προπαγάνδα που (όπως αναφέρεται παρακάτω) φαινόταν να κερδίζει έδαφος. Ο Νοέλ ήταν αξιωματικός με μεγάλη εμπειρία στην Οθωμανική και Περσική αυτοκρατορία και ένθερμος υποστηρικτής ενός ανεξάρτητου Κουρδιστάν. Πολύ σύντομα η Βρετανία κατέληξε στο συμπέρασμα ότι μια ισχυρή και ασφαλής Μεσοποταμία προϋπέθετε την συμπερίληψη του Νοτίου Οθωμανικού Κουρδιστάν και οι προσπάθειες του απεσταλμένου της επικεντρώθηκαν στη συγκεκριμένη περιοχή¹. Η Βρετανία εξέταζε το ενδεχόμενο δημιουργίας μιας ανεξάρτητης Κουρδικής οντότητας, όμορης προς το Αρμενικό κράτος την δημιουργία του οποίου οι Σύμμαχοι είχαν αποφασίσει, υπό την προϋπόθεση ότι θα έπαιζε το ρόλο της ζώνης ασφάλειας ανάμεσα στην Μεσοποταμία και τους Τούρκους. Όμως η υλοποίηση αυτού του σχεδίου παρουσίαζε σημαντικές δυσκολίες. Από την μια πλευρά, η Βρετανία δεν ήθελε να εκφράσει ανοιχτά την επιθυμία ελέγχου του δυνητικού αυτού κράτους αφού η Γαλλία θα έκρινε πως αυτό θα επέβαινε σε βάρος της δικής της παρουσίας στην περιοχή. Από την άλλη πλευρά, η εξεύρεση μιας ισχυρής ηγετικής φυσιογνωμίας, φιλικής προς τη Βρετανία που θα ήταν σε θέση να επιβληθεί σε όλες τις ανυπότακτες Κουρδικές φυλές, αν δεν ήταν αδύνατη, ήταν τουλάχιστον εξαιρετικά δύσκολη². Τελικά, η βρετανική αποστολή προκάλεσε μεγάλη εχθρότητα μεταξύ της τουρκικής κυβέρνησης και των Βρετανών. Αυτό διότι οι Τούρκοι υποστήριζαν ότι το ζήτημα του Κουρδιστάν ήταν μια εσωτερική υπόθεση και κατηγορούσαν τον Νοέλ ότι υποδαύλιζε αίσθημα διχόνοιας ανάμεσα στους Κούρδους.

Οι προσπάθειες δημιουργίας μιας ομοσπονδίας φυλών κάτω από την εξουσία του Σείχη Μαχμούντ κατέληξαν σε μια άκαρπη εξέγερση ενάντια στις

¹ David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, σελ. 117-119.

² Δημήτρακα Μαρία, *Κουρδικό ζήτημα – Τουρκία: μια ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική προσέγγιση*, σελ. 78, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2001.

βρετανικές αρχές από τον ίδιο τον Σεΐχη. Το 1919, οι Κούρδοι της Σουλεϊμανίας οδηγημένοι από τον Σεΐχη Μαχμούντ, διακήρυξαν την ανεξαρτησία τους και η εξέγερση εξαπλώθηκε στο «Περσικό» Κουρδιστάν επιχειρώντας να ξεσηκώσουν τον κουρδικό λαό για ένα Κουρδιστάν ενωμένο και ελεύθερο¹. Κατά τη διάρκεια της διάφοροι Βρετανοί στρατιωτικοί και πολιτικοί πράκτορες στο Κουρδιστάν κακοποιήθηκαν και δολοφονήθηκαν. Τρεις ξεχωριστές εξεγέρσεις συνέβησαν από τις οποίες όλες έχρηζαν υψηλής κλίμακας αντεκδικητικής δράσης από τις βρετανικές δυνάμεις. Αυτές οι εκστρατείες όσο κι αν επιτυχείς ήταν από στρατιωτικής πλευράς είχαν μικρή πολιτική επιτυχία. Αν και η βρετανική διοίκηση καθιερώθηκε με ασφάλεια στο κεντρικό και νότιο Κουρδιστάν μέχρι τον Δεκέμβριο του 1919, ο διοικητικός της έλεγχος στα ορεινά σύνορα του βορείου Κουρδιστάν είχε τερματιστεί. Λαμβάνοντας υπόψη ότι ο βρετανικός έλεγχος ήταν πια αδύναμος και ότι οι τρεις χωριστές επαναστάσεις συνέβησαν σε διάστημα οκτώ μηνών, οι Βρετανοί μετά βίας στήριζαν τον ισχυρισμό ότι οι Κούρδοι επιθυμούσαν Βρετανική επίβλεψη και έλεγχο.

Αναμφισβήτητα, η βρετανική αρχή αντιδρώντας σε όλα αυτά τα προβλήματα απέδειξε στους Γάλλους ότι δεν θα μπορούσε να αναλάβει τον έλεγχο της περιοχής έξω από το βιλαέτι της Μοσούλης. Όμως ζητούμενο των Βρετανών ήταν να αποτρέψουν την κατάληξη της περιοχής σε γαλλική δικαιοδοσία, όπως αρχικά ήταν αποφασισμένο στη συμφωνία Σάικς – Πικό. Η άνευ όρων επιστροφή της στους Τούρκους κρίθηκε αδύνατο, επειδή κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε μια έκταση τουρκικού εδάφους που θα εκτεινόταν από τη Μικρά Ασία, θα χώριζε το προτεινόμενο αρμενικό κράτος από τη Συρία και τη Μεσοποταμία και θα χρησίμευε ως μια τέλεια έξοδος για την τουρκική ραδιουργία και στις τρεις περιοχές. Αυτό δεν το ήθελαν ούτε οι Βρετανοί αλλά ούτε και οι Γάλλοι. Επομένως, ο Γάλλος διπλωμάτης Φιλίπ Μπέρθελοτ πρότεινε ότι το κουρδικό έδαφος θα έπρεπε να επιστραφεί στην τουρκική κυριαρχία αποκτώντας όμως τοπική αυτονομία υπό κοινό αγγλογαλλικό έλεγχο και επίβλεψη. Ο Λόρδος Κέρζον υποστήριξε την παραπάνω πρόταση με την άποψη ότι η περιοχή θα έπρεπε να χωριστεί από την Τουρκία και να αφεθεί εξ' ολοκλήρου αυτόνομη. Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι οι

¹ Χαραλαμπίδη Μιχάλη, (πρόλογος), *Οι Κούρδοι, ένας ιστορικός λαός αγνοούμενος...*, σελ. 47, ελληνική ένωση για τα δικαιώματα και την απελευθέρωση των λαών, Αθήνα, 1985.

Βρετανοί και οι Γάλλοι επιδίωξαν να αποποιηθούν του προβλήματος αγνοώντας το. Υπέθεταν ότι οι Κούρδοι θα ήταν ανίκανοι να παρέμβουν έξω από τις κοιλάδες των βουνών τους και για αυτό το λόγο καλύτερη λύση θα ήταν να αφεθούν στους δικούς τους φυλετικούς ανταγωνισμούς. Τελικά, αυτή η στάση ενδυναμώθηκε από μια κουρδο-αρμενική συμφωνία κατά την οποία ο καθένας θα αναγνώριζε τις αξιώσεις του άλλου ενώ ταυτόχρονα κι οι δυο θα ζητούσαν τη δημιουργία δυο χωριστών κρατών. Αυτή η επίδειξη φιλικότητας μεταξύ δυο παραδοσιακά ανταγωνιστικών ομάδων διευκόλυνε την κατάσταση αρκετά και κατέστησε ευκολότερη τη συμφωνία μεταξύ Κέρζον και Μπέρθελος στο ότι οι Κούρδοι θα έπρεπε να αφεθούν σε δικές τους πρωτοβουλίες¹.

Το ζήτημα της Μοσούλης

Αν κι ο Κέρζον με τον Μπέρθελος είχαν συμφωνήσει στους γενικούς όρους ενός κουρδικού διακανονισμού, ωστόσο η χάραξη των γεωγραφικών συνόρων του κουρδικού κράτους θα έπρεπε να περιμένει την απόφαση που αφορούσε τα όρια του βιλαετιού της Μοσούλης, με αποτέλεσμα το βιλαέτι να παραμείνει υπό βρετανική εποπτεία και έλεγχο.

Η Μοσούλη από στρατιωτική, πολιτική και στρατηγική πλευρά ήταν σπουδαίας σημασίας. Αποτελούσε σταυροδρόμι κοντά σε τρεις σημαντικές διαδρομές προς την Ινδία: α) τη βόρεια διαδρομή: Μόσχα – Όρενμπουργκ – Τασκένδη – Σαμαρκάντ – Μποκάρα – Καμπούλ – Πεςχαβάρ, β) τη κεντρική διαδρομή: Μόσχα – Ροστόφ – Μπακού – Ταυρίδα – Τεχεράνη – Ισπαχάν – Κερμάν – Κουέτα και γ) τη νότια διαδρομή: Λονδίνο – Κωνσταντινούπολη – Μοσούλη – Βαγδάτη – Κερμάν².

Το σημαντικό αυτό βιλαέτι, λοιπόν, είχε παραχωρηθεί στη Γαλλία με τη συμφωνία Σάικς – Πικό λόγω της αποστροφής του Λόρδου Κίτσεναρ να ελέγχει η Μ. Βρετανία έδαφος το οποίο να συνορεύει με γη που είχε παραχωρηθεί στη Ρωσία. Αν και στο πλαίσιο του αρχικού σχεδιασμού για τον

¹ Paul C. Helmreich, *From Paris to Sevres (The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920)*, σελ. 203-205, Ohio State University Press Columbus, 1974.

² Harry N. Howard, *The Partition of Turkey (A Diplomatic History 1919-1923)*, σελ. 242, Howard Fertig, New York 1966.

τουρκικό διαμελισμό, υπήρχε η περίπτωση η Μ. Βρετανία να διατηρήσει υπό την κατοχή της τη Μοσούλη. Η παραχώρηση της Μοσούλης στους Γάλλους ήταν ένα σοβαρό πλήγμα για την Τουρκική Πετρελαϊκή Εταιρεία, στην οποία η Μ. Βρετανία διατήρησε το δικαίωμα ελέγχου. Οι Γάλλοι για να καλύψουν αυτό το κενό συμφώνησαν ότι οποιεσδήποτε βρετανικές παραχωρήσεις που κέρδισαν οι Τούρκοι πριν από τον πόλεμο, δεν θα επηρεάζονταν ακόμα κι αν έπεφταν μέσα στη ζώνη της γαλλικής επιρροής. Ωστόσο το γεγονός να έχουν οι Τούρκοι έδαφος υπό βρετανική οικονομική ανάπτυξη και γαλλικό πολιτικό έλεγχο θα δημιουργούσε μια ιδιαίτερα άστατη κατάσταση στο χώρο, κάτι που κι οι δυο κυβερνήσεις το είχαν συνειδητοποιήσει¹. Μάλιστα, όταν ο Γάλλος πρωθυπουργός Ζορζ Κλεμανσό επισκέφτηκε το Λονδίνο τον Δεκέμβριο του 1918, τον ομόλογό του Ντέιβιντ Λόιντ Τζόρτζ για να χαράξουν την τακτική που θα ακολουθούσαν στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού, οι δυο αρχηγοί έθιξαν αμέσως το θέμα της ένταξης της Μοσούλης στη σφαίρα της βρετανικής επιρροής. Με αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε μια παρεμβαλλόμενη ζώνη μεταξύ της ρωσικής και της βρετανικής αυτοκρατορίας στη Μέση Ανατολή. Επιπλέον, κατά τα τέλη του φθινοπώρου του 1918 άρχισε να γίνεται ολοένα και πιο σαφές ότι η εγκαθίδρυση διεθνούς καθεστώτος στην Παλαιστίνη δεν ήταν πια εφικτή λόγω της κατάρρευσης του τσαρικού καθεστώτος. Επομένως, στη συνάντηση που έγινε μεταξύ του Λόιντ Τζορτζ και του Κλεμανσό στο Λονδίνο, συμφωνήθηκε ανεπίσημα να εκχωρηθεί η Μοσούλη στην Αγγλία².

Μεταγενέστερα, οι Γάλλοι υποστήριξαν ότι ο Κλεμανσό συμφώνησε στην εκχώρηση της Μοσούλης μόνο υπό τον όρο ότι η Γαλλία θα είχε μερίδιο στην ανάπτυξη των πόρων, όπως επίσης, και ότι η Μ. Βρετανία θα υποστήριζε τις υπόλοιπες διατάξεις της συμφωνίας Σάικς – Πικό. Πράγμα που σήμαινε την εκχώρηση της Συρίας στη Γαλλία και ταυτόχρονα την παραβίαση συμφωνίας τους με τους Άραβες. Παρ' όλα αυτά οι Βρετανοί ισχυρίστηκαν ότι καμία υπόσχεση δεν είχε γίνει εκτός από ότι η Συρία θα έπρεπε να ανήκει στη σφαίρα της Γαλλικής επιρροής και ότι οποιαδήποτε παραχώρηση εκμετάλλευσης του πετρελαίου της Μοσούλης θα έπρεπε να χορηγείται μόνο με αντάλλαγμα περισσότερα υλικά για την κατασκευή αγωγών πετρελαίου.

¹ Paul C. Helmreich, *From Paris to Sevres (The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920)*, σελ. 205-206.

² Κούτση, Α., *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, τόμος Α', σελ. 95, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1992.

Σίγουρα η αλήθεια για το θέμα των υποσχέσεων δεν μπορεί να γίνει εύκολα αποδεκτή. Και οι δυο πλευρές είχαν συμφωνήσει πως η Μ. Βρετανία θα έπρεπε να κατέχει την Μοσούλη. Είναι δύσκολο να δεχτούμε ότι οι Βρετανοί με την προ-αραβική τους εξουσία θα είχαν συμφωνήσει το Δεκέμβριο του 1918 στους γαλλικούς όρους που περιόριζαν ολοκληρωτικά τις βρετανικές διεκδικήσεις. Επίσης είναι αδιανόητο ότι ο Κλεμανσό θα είχε κάνει ένα τέτοιο δώρο χωρίς να λάβει τυχόν παραχωρήσεις ως αντάλλαγμα¹. Πρέπει να σημειωθεί ότι τον Δεκέμβριο του 1918 ο Κεμάλ δεν είχε ακόμα ξεκινήσει τον απελευθερωτικό αγώνα, η Ρωσία βρισκόταν ακόμα σε εμφύλιο, το μέλλον των κουρδικών περιοχών της Τουρκίας (που είχε εκχωρηθεί στη Ρωσία) ήταν αβέβαιο και η Βρετανία χρειαζόταν την υποστήριξη της Γαλλίας ακόμα περισσότερο προκειμένου να αντιμετωπίσει την όποια νέα κατάσταση. Όλα αυτά διαμόρφωσαν το πλαίσιο στο οποίο διεξήχθη η διάσκεψη ειρήνης.

Η Συνδιάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού

Η Συνδιάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού ξεκίνησε τις εργασίες της τον Ιανουάριο του 1919, όπου συμμετείχαν εκπρόσωποι από όλες τις εθνικότητες. Σκοπός ήταν να συζητηθούν οι όροι της Συνθήκης των Σεβρών. Από την πλευρά των Κούρδων παρών ήταν ο Σερίφ Πασά ο οποίος ζούσε εξόριστος στην Ευρώπη από το 1909, όταν οι Νεότουρκοι απαγόρευσαν τη λειτουργία των εθνικών οργανώσεων. Ο Σερίφ Πασά δεν είχε κρύψει και τις προσωπικές του φιλοδοξίες να γίνει emir ενός ανεξάρτητου Κουρδιστάν, πράγμα που είχε κάνει γνωστό στους Βρετανούς, οι οποίοι όμως αμφέβαλαν για την ικανότητά του να επηρεάσει την κουρδική κοινωνία με την οποία δεν είχε καμία απολύτως σχέση.

Το Νοέμβριο του 1919, ο Σερίφ Πασά υπέγραψε στο Παρίσι συμφωνία με τον ηγέτη των Αρμενίων Μποκάς Νουμπάρ σύμφωνα με την οποία η κάθε πλευρά θα υποστήριζε την προσπάθεια της άλλης για τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους. Πρέπει να σημειωθεί ότι ήδη από τον Μάιο του 1919 ο

¹ Paul C. Helmreich, *From Paris to Sevres (The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920)*, σελ. 206.

Κεμάλ είχε ξεκινήσει τον ανταρτοπόλεμο γεγονός που επηρέασε τις αποφάσεις των δύο παραπάνω ηγετών. Αν και η συμφωνία ήταν μια απόδειξη πως μέρος των κούρδων εθνικιστών δεν αισθάνονταν να απειλούνται από τη δημιουργία ενός αρμενικού κράτους, μια άλλη μερίδα τους, κατά κύριο λόγο οι πανισλαμιστές, ήθελαν με κάθε τρόπο να αποτρέψουν τη δημιουργία του¹. Οι απόψεις τους σύντομα άρχισαν να επικρατούν αφού και οι απόψεις ακόμα και αυτών που υποστήριζαν ένα ανεξάρτητο Κουρδιστάν φαίνονταν να δίστανται. Οι συνομιλίες του Παρισιού είχαν κάνει φανερό ότι το Κουρδιστάν δεν μπορούσε να είναι ενιαίο, όπως πολλοί από αυτούς οραματίζονταν. Μέρος των κουρδικών περιοχών θα ανήκε στην Αρμενία, τη Συρία, τη Μεσοποταμία ενώ θα έμενε άθικτο το Ιρανικό Κουρδιστάν δηλαδή με λίγα λόγια, η συμφωνία Λούντ-Κλεμανσώ που επιβεβαίωσε τη συμφωνία Σάικς – Πικό στρεφόταν κατά τη δημιουργία του κουρδικού κράτους.

Η δυσαρέσκεια αυτή λειτούργησε προς ενίσχυση της πανισλαμικής άποψης και της τουρκικής προπαγάνδας παρά το γεγονός ότι προερχόταν από τους εθνικιστές εκείνους που υποστήριζαν την εθνική ανεξαρτησία. Στο Παρίσι, όπως και στον Βρετανό Ύπατο Αρμοστή, έφτασαν τηλεγραφήματα από Κούρδους φυλάρχους που έλεγαν ότι ο Σερίφ Πασά δεν τους εκπροσωπούσε και πως οι ίδιοι αρνούνταν να χωριστούν από τους Τούρκους αδερφούς τους. Ο ίδιος ο Σερίφ Πασά στη συνέχεια άρχισε να υπαναχωρεί από τις αρχικές του θέσεις κάνοντας δηλώσεις για τις εγκάρδιες και αδερφικές σχέσεις Τούρκων και Κούρδων. Τελικά έχασε την υποστήριξη και των δυο πλευρών και παραιτήθηκε από τη Συνδιάσκεψη. Οι Κούρδοι, παραμονές της οριστικοποίησης της Συνθήκης, βρέθηκαν χωρίς εκπροσώπηση².

Επίσης, σημαντικό πρόβλημα στη Συνδιάσκεψη του Παρισιού αποτελούσε η στάση και οι επιδιώξεις των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Ο Αμερικανός πρόεδρος Ουίλσον σε ομιλία του προς το Κογκρέσο (8 Ιανουαρίου 1918) – εκφράζοντας την προφανή κόπωση των Ευρωπαίων εμπολέμων και τα προσδοκώμενα κέρδη των νικητών – παρουσίασε τα Δεκατέσσερα Σημεία για την παγκόσμια ειρήνη, όπου προέβλεπε ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα έπρεπε να αναγνωρίσει σε όλες τις μειονότητες

¹ Olson, R., *The emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880-1925*, σελ. 21, University of Texas Press, Austin, 1989.

² David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, σελ. 133-134.

της το δικαίωμα και την δυνατότητα για «αυτόνομη ανάπτυξη». Τα Δεκατέσσερα σημεία που παρουσίασε ο πρόεδρος Ουίλσον αποτελούσαν ένα πρόγραμμα ειρήνης στο οποίο πίστευε ότι όφειλε να στηριχθεί η συνθήκη ειρήνης, η οποία έπρεπε να είναι φιλελεύθερη, να μη διαπνέεται από πνεύμα εκδίκησης και να προβλέπει την ίδρυση μιας Κοινωνίας των Εθνών. Ο Ουίλσον προτείνει «μια γενική συνέλευση των εθνών που θα παρέχει αμοιβαίες εγγυήσεις πολιτικής ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητας τόσο στα μεγάλα όσο και στα μικρά κράτη.

Ο Ουίλσον χάραξε μια τελείως διαφορετική πορεία από εκείνη που προέβλεπαν οι μυστικές συμφωνίες μεταξύ των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων. Στο Παρίσι, ο Αμερικανός Πρόεδρος αρνήθηκε κατηγορηματικά να λάβει υπόψη του αυτές τις συμφωνίες, υποστηρίζοντας ότι η αποδοχή των Δεκατεσσάρων Σημείων από τους Συμμάχους τις κατέστησε αυτόματα άκυρες. Προκειμένου να ξεπεραστεί το αδιέξοδο αυτό και να συμβιβαστούν οι διάφορες πολιτικές διεκδικήσεις, οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις αποδέχθηκαν την πρόταση του Ουίλσον για την εγκαθίδρυση ενός συστήματος διεθνών Εντολών στη Μέση Ανατολή και σε άλλες πρώην αποικίες των νικημένων Κεντρικών Δυνάμεων¹.

Τα πετρελαϊκά δικαιώματα

Από τον Δεκέμβριο του 1918 οι Γάλλοι είχαν άρχισαν να πιέζουν για μια αγγλο-γαλλική συμφωνία σχετικά με διαχωρισμό των πετρελαϊκών κοιτασμάτων της Εγγούς Ανατολής και των μεσογειακών περιοχών. Ο Κερζόν υποστήριζε επίμονα ότι κανένα είδος συζητήσεων δεν θα έπρεπε να γίνει μέχρι να αποφασιστεί μια εδαφική διευθέτηση στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης. Παρ' όλα αυτά αποφασίστηκε ότι η βρετανική κυβέρνηση θα έπρεπε να δείξει προθυμία συνεργασίας με τους Γάλλους και να τους χορηγήσει κάποιο μερίδιο από την Τουρκική Πετρελαϊκή Εταιρεία. Σε μια διάσκεψη που διοργανώθηκε στο Παρίσι την 1^η Φεβρουαρίου αποφασίστηκε ότι θα έπρεπε να προσφερθεί στη Γαλλία το 25% της Τουρκικής Πετρελαϊκής Εταιρείας.

Ύστερα από πολλές διαπραγματεύσεις των δύο ευρωπαϊκών

¹ Κούτση, Α., *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, τόμος Α', σελ. 99.

δυνάμεων, υπογράφηκε στις 13 Μαρτίου του 1919 ένα προσχέδιο που έγινε γνωστό ως συμφωνία Λογκ – Μπέρεγκερ. Σε αυτή τη συμφωνία αναλύονταν οι όροι για το διαχωρισμό των πετρελαϊκών δικαιωμάτων στην Εγγύς Ανατολή. Η Γαλλία και η Μ. Βρετανία επρόκειτο να χωρίσουν όλα τα δικαιώματα που αποκτήθηκαν από κάθε έθνος στη Ρωσία, στη Ρουμανία και στη Γαλικία. Η Γαλλία θα λάμβανε το 34% όλων των διαθέσιμων πετρελαϊκών πόρων που βρίσκονταν στις βρετανικές αποικίες, παραχώρηση που ίσχυε και για την Μ. Βρετανία. Επίσης όπως προαναφέρθηκε η Γαλλία θα αποκτούσε και το 25% της Τουρκικής Πετρελαϊκής Εταιρείας¹.

Ο ρόλος των κουρδικών εθνικών οργανώσεων, η τουρκική προπαγάνδα και ο τουρκικός αγώνας ανεξαρτησίας

Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, ο κουρδικός εθνικισμός όντας σε εμβρυικό στάδιο και μη φέρνοντας σημαντικά αποτελέσματα, έκανε την εμφάνιση του στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Όμως αμέσως μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου άρχισε να παρατηρείται μια αναβίωση του κουρδικού εθνικισμού. Ένας αριθμός κουρδικών οργανώσεων άρχισαν να ιδρύεται μετά την ανακωχή, όχι μόνο στην Κωνσταντινούπολη αλλά και σε όλες τις μεγάλες πόλεις του Κουρδιστάν, ενώ στο Κάιρο ιδρύθηκε από ένα μέλος της οικογένειας Μπεντρ Χαν η «Επιτροπή για την Κουρδική Ανεξαρτησία» (Kurt Istiqlal Djemiyeti). Η σημαντικότερη από αυτές τις οργανώσεις ήταν η «Ένωση για την Ανάκαμψη του Κουρδιστάν» (Kurdistan Taali Djemiyeti) που ήταν ουσιαστικά η αναβίωση της «Κουρδικής Ένωσης για Πρόοδο και Αμοιβαία Βοήθεια» που είχε κλείσει με την απόφαση των Νεότουρκων το 1909. Η νέα αυτή οργάνωση, όπως και οι μικρότερες, σε αντίθεση με τις προγενέστερες τους περιελάμβαναν εκτός από Κούρδους αριστοκράτες ευγενείς της Πόλης και Κούρδους φυλάρχους.

Ο κουρδικός εθνικισμός όμως μπήκε στο στόχαστρο των Τούρκων εθνικιστών που θέλησαν να τον εκμεταλλευτούν για δικούς τους σκοπούς, εισχωρώντας στα κέντρα του, με στόχο να τον επηρεάσουν και να τον

¹ Paul C. Helmreich, *From Paris to Sevres (The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920)*, σελ. 207-208.

ποδηγετήσουν. Οι Τούρκοι εθνικιστές υποστήριξαν ενεργά τον κουρδικό εθνικισμό ενώ παράλληλα μέσω του πανισλαμισμού προπαγάνδιζαν την ιδέα ενός Τουρκικού κράτους μέσα στο οποίο οι Κούρδοι ομόθρησκοι θα έχαιραν αυτονομίας. Στόχος τους ήταν να αντιστρέψουν τις εις βάρος τους επιπτώσεις που θα είχε η δημιουργία ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτους, σε βάρος των Μεγάλων Δυνάμεων, μετατρέποντας το κουρδικό ζήτημα ως εμπόδιο στην πραγματοποίηση των σχεδίων τους. Το ερώτημα που κυρίως απασχολούσε τους Κούρδους εθνικιστές αμέσως μετά την ανακωχή ήταν αν θα έπρεπε να υποστηρίξουν τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου ή ενός αυτόνομου Κουρδιστάν εντός ενός Τουρκικού κράτους και οι Τούρκοι εθνικιστές έσπευσαν να επηρεάσουν τις τελικές τους αποφάσεις. Πολλοί Τούρκοι έγιναν μέλη των Κουρδικών οργανώσεων και προπαγάνδιζαν την τουρκική-κουρδική συμμαχία για τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου από τους Δυτικούς κράτος το οποίο θα ήταν αποκεντρωμένο, δημοκρατικό και τοπικά διοικούμενο από τις διάφορες εθνικότητες. Τα μέλη του «Ένωση και Πρόοδος» πρωτοστάτησαν σε αυτές τις δραστηριότητες. Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της οργάνωσής τους έδινε τη δυνατότητα καλά συντονισμένων κινήσεων τόσο στις περιοχές του Κουρδιστάν όσο και στις κουρδικές οργανώσεις της Κωνσταντινούπολης. Από τις αρχές του 1919 πολλοί από αυτούς βρίσκονταν στις κουρδικές επαρχίες υποδαυλίζοντας τον κουρδικό εθνικισμό έτσι ώστε να δημιουργηθούν εμπόδια στην ενδεχόμενη επέκταση των βρετανικών Δυνάμεων προς τα δυτικά και πέρα της Μοσούλης. Ο πανισλαμισμός, το φόβητρο της δημιουργίας ενός Αρμενικού κράτους και των αντιποίνων για τη συμμετοχή των Κούρδων στις σφαγές των προηγούμενων ετών, είχαν όλο και πιο μεγάλη επιτυχία στους φυλετικούς κύκλους. Η δική τους πρόταση φαινόταν να είναι πιο απτή και ρεαλιστική, αφού οι Βρετανοί και οι Γάλλοι, αδυνατώντας να φτάσουν σε κάποιες αποφάσεις, παρέτειναν το καθεστώς της αβεβαιότητας των ανθρώπων της περιοχής για το μέλλον τους.

Η προπαγάνδα αυτή δεν άφησε ανεπηρέαστη και την κουρδική διανοήση η οποία εξακολουθούσε να είναι ιδεολογικά ανομοιογενής και ιδιαίτερα επιρρεπής σε διασπάσεις. Η πολιτική νοοτροπία των περισσότερων από αυτούς εξακολουθούσε να έχει την έντονη επιρροή της οθωμανικής της προέλευσης. Έτσι στις κουρδικές οργανώσεις υπήρχαν μέλη τα οποία εξακολουθούσαν να είναι φιλικόι προς τους Νεότουρκους ή ακόμα και

φανατικοί οπαδοί. Για παράδειγμα, πρόεδρος της «Ένωσης για την Ανάκαμψη του Κουρδιστάν» ήταν ο σείχης Αμπντουλκαντίρ, ο οποίος σταθερός στις θρησκευτικές του πεποιθήσεις δεν ήθελε να διακόψει τις σχέσεις του με τον σουλτάνο και το χαλιφάτο και έρεπε προς την ιδέα ενός αυτόνομου Κουρδιστάν υπό τουρκική κυριαρχία. Γνωρίζοντας πόσο σημαντικές ήταν για τους Τούρκους οι ανατολικές επαρχίες της πρώην αυτοκρατορίας, θεωρούσε ότι μπορούσε να διαπραγματευτεί την παροχή υποστήριξης στους Νεότουρκους και να επιτύχει ένα καθεστώς αυτονομίας με καλούς όρους. Ωστόσο, ισχυρά στελέχη της ίδιας οργάνωσης ήταν και μέλη της οικογένειας Μπεντρ Χαν, οι οποίοι ήταν φανατικοί υποστηρικτές ενός ανεξάρτητου Κουρδιστάν υπό βρετανική προστασία. Στις αντίθετες απόψεις υπέφωσκαν και οι ηγεμονικές βλέψεις και οι προσωπικοί ανταγωνισμοί.

Μέχρι την άνοιξη του 1919 υπήρχαν τρεις απόψεις ανάμεσα στους Κούρδους: η φιλοτουρκική, η φιλοδυτική και η πλήρης ανεξαρτησία χωρίς καμία εξωτερική παρέμβαση από καμία πλευρά, την οποία υποστήριζαν κυρίως οι Αλεβίτες της περιοχής του Ντερσίμ. Το θέμα έκανε πιο περίπλοκο το γεγονός ότι δεν υπήρχαν απόλυτες διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα σε αυτές τις απόψεις. Πολλοί Κούρδοι, μπερδεμένοι από την όλη κατάσταση δεν ήθελαν να δεσμευτούν απόλυτα με την μια ή με την άλλη άποψη, ενώ πολλοί από αυτούς, για να εξυπηρετήσουν και να προωθήσουν τις προσωπικές φιλοδοξίες έκαναν επαφές με μια ή και περισσότερες εξω-κουρδικές δυνάμεις. Τα στοιχεία αυτά έκαναν τον κουρδικό εθνικισμό ευάλωτο σε κάθε είδους υπονομευτικές προσπάθειες και δεν έμειναν ανεκμετάλλευτα από την πλευρά των Τούρκων που ενίσχυαν όλο και περισσότερο την πανισλαμική τους πολιτική. Ο σείχης Αμπντουλκαντίρ αποτέλεσε για αυτούς ένα αρκετά χρήσιμο όργανο. Εκτός από πρόεδρος της κυριότερης κουρδικής οργάνωσης είχε τη δυνατότητα επιρροής σε Κούρδους φυλάρχους και τον έλεγχο των συντεχνιών των Κούρδων τεχνητών της Πόλης. Μάλιστα όταν τον κέρδισαν στην πλευρά τους τον Μάρτιο του 1919, τον έκαναν μέλος του Υπουργικού Συμβουλίου της κυβέρνησης του Φερίντ Πασά και αφού του υποσχέθηκαν καθεστώς αυτονομίας για ένα Κουρδιστά υπό Τουρκική κυριαρχία.

Η πανισλαμική προπαγάνδα βρήκε πολύ μεγαλύτερη απήχηση μετά την απόβαση των Ελλήνων και των Ιταλών στα δυτικά τον Μάιο του 1919. Πανικός δημιουργήθηκε στους Κούρδους όπως και σε όλους τους

μουσουλμάνους που ξέχασαν γρήγορα τα εθνικιστικά οράματα μπροστά στο φόβο των χριστιανών, ο οποίος ενισχύθηκε σκόπιμα ακόμα περισσότερο με την Κεμαλική προπαγάνδα. Ο πανικός αυτός χρησιμοποιήθηκε από τους Κεμαλικούς, για να επιτεθούν αυτή τη φορά στον κουρδικό εθνικισμό. Με πρόσχημα την ανάγκη συσπείρωσης όλων των μουσουλμάνων ενάντια στον κίνδυνο των χριστιανών, έκλεισαν την κουρδική Λέσχη στο Ντιγιάρμπακιρ και επιχείρησαν να κάνουν το ίδιο και στην Κωνσταντινούπολη. Κάθε συζήτηση για κουρδική αυτονομία απαγορεύτηκε και έγινε ισοδύναμη με προδοσία. Πλέον μόνο η λέξη μουσουλμάνος αντί για Κούρδος επιτρεπόταν, ενώ έγινε προσπάθεια επαναλειτουργίας του προγράμματος υποχρεωτικής μετεγκατάστασης κουρδικών πληθυσμών. Τον Ιούνιο ο σεΐχης Αμπντουλκαντίρ απομακρύνθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο¹.

Την ίδια ακριβώς εποχή, ο Κεμάλ Ατατούρκ μετατέθηκε στο Κουρδιστάν από όπου με την βοήθεια των τοπικών διοικητών και του οργανωτικού μηχανισμού του «Ένωση και Πρόοδος», έσπευσε να κινητοποιήσει τον πληθυσμό για την οργάνωση αντίστασης ενάντια στους χριστιανούς εισβολείς. Ο ίδιος επιλήφθηκε του θέματος των επαφών με τους Κούρδους φυλάρχους. Τα πρώτα τηλεγραφήματά του προς τους Κούρδους φυλάρχους στάλθηκαν λίγες μόνο μέρες μετά την άφιξή του στην περιοχή. Μιλούσαν για την ανάγκη υπεράσπισης των μουσουλμάνων και της ανεξαρτησίας της πατρίδας ώστε να μπορούν οι μουσουλμάνοι όλων των φυλών να ζουν ελεύθεροι και ίσοι. Υποστήριζε ότι τα σχέδια για τη δημιουργία κουρδικού κράτους ήταν των Βρετανών και είχαν σαν απώτερο στόχο να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα των Αρμενίων σε βάρος των Κούρδων. Οι Κούρδοι και οι Τούρκοι ήταν αδέρφια με κοινά συμφέροντα και δεν έπρεπε να επιτρέψουν σε κανένα, απ' όπου κι αν προερχόταν να διασπάσει αυτή τη σχέση. Οι Κεμαλικοί έκλεισαν την Κουρδική Λέσχη στο Ντιγιάρμπακιρ γιατί σε αυτή, μια μικρή ομάδα απατεώνων που δεν εκπροσωπούσαν τον κουρδικό λαό, στόχευε στη δημιουργία κουρδικού κράτους υπό βρετανική προστασία. Κάτι τέτοιο θα απέβαινε σε βάρος των κουρδικών συμφερόντων τα οποία βρίσκονταν στη πλευρά των Τούρκων. Για αυτό λοιπόν, οι Κούρδοι θα έπρεπε να λάβουν ενεργά μέρος τις Ομάδες Εθνικής Άμυνας που ο ίδιος ήθελε να

¹ Δημήτρακα Μαρία, *Κουρδικό ζήτημα – Τουρκία: μια ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική προσέγγιση*, σελ. 79-82.

διοργανώσει για την υπεράσπιση της ακεραιότητας της χώρας. Τους καλούσε τέλος να πάρουν μέρος στο Συνέδριο που επρόκειτο να διοργανωθεί στο Ερζερούμ με σκοπό την οργάνωση της αντίστασης.

Στα τέλη Ιουνίου, αφού παραιτήθηκε από τον Οθωμανικό στρατό αποκήρυξε την κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης ενώ άρχισε να χαρακτηρίζει το σουλτάνο και χαλίφη αιχμάλωτο στα χέρια των απίστων, θέση που άρχισε όλο και πιο έντονα να προπαγανδίζεται.

Αποτέλεσμα της όλης κεμαλικής δραστηριότητας στο Κουρδιστάν υπήρξε το Συνέδριο των Ανατολικών Βιλαετιών το οποίο συνήλθε στο Ερζερούμ από τις 23/7 – 6/8 του 1919 (περίοδο που ακόμα διεξαγόταν συζητήσεις στο Παρίσι και πριν υπογράψει ο Σουλτάνος τη Συνθήκη των Σεβρών). Αποφασίστηκαν 10 θέσεις με τις οποίες τα έξι ανατολικά βιλαέτια (που είχαν δοθεί στη Ρωσία) κηρύχθηκαν σαν ενιαίο αδιαίρετο μέρος της Οθωμανικής επικράτειας. Οι δυνάμεις που κινητοποιήθηκαν για την υπεράσπισή τους ανακηρύχτηκαν ως «εθνικές» που είχαν την αρμοδιότητα και την εξουσία να υπερασπιστούν την ακεραιότητα της αυτοκρατορίας και την προστασία του σουλτανάτου και του χαλιφάτου. Η ακεραιότητα αφορούσε σε όλες τις περιοχές που συμπεριλαμβάνονταν στην Ανακωχή του Μούδρου. Επιπλέον, σύμφωνα με τις αποφάσεις του συνεδρίου απορρίπτονταν η παραχώρηση κάθε προνομίου στους χριστιανούς που μπορούσε να αλλάξει τον πολιτικό έλεγχο ή την κοινωνική ισορροπία της περιοχής ενώ αντίθετα, απαιτούνταν η εδαφική και πληθυσμιακή ενότητα των περιοχών που κατοικούνταν κατά πλειοψηφία από μουσουλμάνους. Στο συνέδριο αυτό συμμετείχαν 22 Κούρδοι στο σύνολο των 54 εκπροσώπων αν και αυτοί δεν ήταν σημαντικές και ισχυρές κουρδικές προσωπικότητες με επιρροή, αλλά κάποιοι πρώην Οθωμανοί αξιωματούχοι, κληρικοί κ.α.¹. Η μικρή προσέλευση αποδίδεται στη δραστηριοποίηση των μελών της «Ένωσης για την Ανάκαμψη του Κουρδιστάν» που απέτρεψαν τους Κούρδους φυλάρχους απ' το να λάβουν μέρος στο Συνέδριο. Στο Συνέδριο εκλέχτηκε μια Επιτροπή Εκπροσώπων με την αρμοδιότητα να επιβλέπει την εκτέλεση των αποφάσεων του Συνεδρίου. Μετά την ολοκλήρωση του Συνεδρίου ακολούθησαν μια σειρά από τοπικές συναντήσεις «ομάδων εθνικής άμυνας» για να προετοιμαστεί το

¹ Mango, A., *Ataturk and the Kurds*, Middle Eastern Studies, σελ.6-8, Vol. 35, No. 4, October 1999.

επόμενο Συνέδριο.

Οι «επιτροπές άμυνας» δεν ήταν τίποτε άλλο από μικρές τοπικές οργανώσεις των Ενωτικών που προσπαθούσαν να κινητοποιήσουν τοπικούς παράγοντες και θρησκευτικούς ηγέτες για να δώσουν έμφαση στον «πανεθνικό» (δηλαδή πανισλαμικό) χαρακτήρα της κινητοποίησης και να προσελκύσουν τη μεγαλύτερη δυνατή υποστήριξη. Στη συνέχεια γινόταν κάποιος «συνέδριο» για να κατοχυρωθεί ο αντιπροσωπευτικός χαρακτήρας των «εκπροσώπων». Στην πραγματικότητα όμως οι συμμετέχοντες σε αυτά τα συνέδρια ήταν απεσταλμένοι της οργάνωσης «Ένωση και Πρόοδος» από τις επαρχιακές οργανώσεις και όχι εκλεγμένοι λαϊκοί αντιπρόσωποι.

Το συνέδριο του Ερζερούμ υπήρξε η πρώτη σημαντική πολιτική νίκη του Μουσταφά Κεμάλ. Σε αυτό αποφασίστηκε να γίνει ότι μπορούσε δυνατό για να εμποδιστεί η Αρμενία να προσαρτήσει μουσουλμανικά εδάφη και να απελευθερωθούν οι μουσουλμανικές περιοχές που είχαν «βεβηλωθεί» από τους απίστους. Επίσης το συνέδριο αναγνώρισε ως ηγέτη του αγώνα τον Κεμάλ. Έτσι λοιπόν, οι κουρδικές δυνάμεις που οργανώθηκαν από Κεμαλικούς αξιωματικούς υπό τις εντολές του Καζίμ Καραμπεκέρ Πασά, πολέμησαν εναντίον των στρατευμάτων της Γεωργίας των Μενσεβίκων και της Αρμενίας των Ντάσνακ. Σε αυτό το μέτωπο επιτεύχθηκε η πρώτη στρατιωτική νίκη του Πολέμου της Ανεξαρτησίας των Τούρκων¹.

Στις 4 Σεπτεμβρίου του 1919 διοργανώθηκε και δεύτερο συνέδριο στη Σεβάστεια στο οποίο κλήθηκαν να συμμετάσχουν εκπρόσωποι από όλη την Τουρκία. Το Συνέδριο είχε πολύ μικρή προσέλευση ενώ εξέλεξε Γενική Αντιπροσωπευτική επιτροπή με πρόεδρο τον Μουσταφά Κεμάλ. Μόνο 36 εκπρόσωποι εμφανίστηκαν και κανένας από τις κουρδικές περιοχές. Ένας πρώην Οθωμανός διοικητής και μέλος της «Ένωσης και Πρόοδος» χρίστηκε εκπρόσωπος του Χακάρι, ενώ πριν τη λήξη του Συνεδρίου εμφανίστηκε ένας Κούρδος εκπρόσωπος από το Ντιγιάρμπακιρ. Με απόφαση του συνεδρίου, στην «Επιτροπή Εκπροσώπων» δόθηκαν μεγαλύτερες εξουσίες για να μπορέσει να λειτουργεί σαν ένα είδος κυβερνητικού σχήματος, από το οποίο οι Κεμαλικοί αντλούσαν την νομιμοποίησή τους από την Επιτροπή αυτή, μέχρι την ίδρυση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης. Ο Κεμάλ, δεν παρέλειψε να

¹ Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 83.

συμπεριλάβει στα μέλη της και τον Κούρδο εκπρόσωπο από το Ντιγιάρμπακιρ.

Μετά την ολοκλήρωση του Συνεδρίου ο Κεμάλ ενημέρωσε τις Μεγάλες Δυνάμεις ότι η κυβέρνηση της Πόλης ήταν παράνομη και ότι οι εκπρόσωποι της στην Συνδιάσκεψη του Παρισιού δεν εκπροσωπούσαν το έθνος. Στο Συνέδριο αποφασίστηκε η υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας, η διατήρηση της ακεραιότητας όλων των μη αραβικών ισλαμικών περιοχών της Αυτοκρατορίας, καθώς και η υπεράσπιση τους από τους δυτικούς ή ακόμα και από την κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης σε περίπτωση που αυτή υποχρεωνόταν σε παραχώρηση εδαφών¹.

Μετά το τέλος του συνεδρίου και παρά τη μικρή συμμετοχή των Κούρδων, η επιρροή του Κεμάλ στις κουρδικές φυλές άρχισε να αυξάνεται ενώ εντεινόταν η προπαγάνδα σύμφωνα με την οποία όποιος υποστήριζε τον κουρδικό εθνικισμό ήταν σαν να υποστήριζε τον αρμενικό. Οι κεμαλικοί κέρδισαν επίσης την πλειοψηφία στο Οθωμανικό κοινοβούλιο τον Οκτώβριο του 1919. Στις 28 Ιανουαρίου του 1920, οι κεμαλικοί βουλευτές, στηριζόμενοι στις αποφάσεις των δύο Συνεδρίων υιοθέτησαν ένα έγγραφο γνωστό ως Εθνικό Συμβόλαιο (Misak-i Milli) με το οποίο διεκδικούσαν εθνική ανεξαρτησία και όλα τα εδάφη της Αυτοκρατορίας όπου την πλειοψηφία των κατοίκων αποτελούσε μη Αραβικός μουσουλμανικός πληθυσμός. Το Εθνικό Συμβόλαιο έγινε ο Εθνικός Χάρτης της Νέας Τουρκίας.

Η αντίδραση των Συμμαχικών Δυνάμεων στην εθνικιστική στάση της Οθωμανικής Βουλής υπήρξε η επίσημη κατοχή της Κωνσταντινούπολης και η διάλυση του Οθωμανικού σώματος στις 16 Μαρτίου 1920. Χάρης όμως στην Επιτροπή Αντιπροσώπων, η Βουλή κατάφερε να συνεδριάσει στην Άγκυρα, στις 28 Απριλίου 1920. Η αποκαλούμενη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας (Turkiye Buyuk Millet Meclesi), όρισε την κυβέρνηση που θα ήταν ο μόνος νόμιμος φορέας της Εθνικής Εκτελεστικής Εξουσίας.

Σε αντίθεση με τα συνέδρια, στο σώμα αυτό συμμετείχαν αρκετοί Κούρδοι εκπρόσωποι, γεγονός ενδεικτικό για την επιτυχία της κεμαλικής πολιτικής στους Κούρδους. Ο Κεμάλ έκανε μια μακρά ομιλία όπου επιβεβαίωνε τις αποφάσεις των προηγούμενων συνεδρίων περί αδελφικής

¹ Δημήτρακα Μαρία, *Κουρδικό ζήτημα – Τουρκία: μια ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική προσέγγιση*, σελ. 85-87.

συμβίωσης όλων των μουσουλμάνων, σεβασμού της ιδιαίτερης εθνικής του ταυτότητας και του δικαιώματός τους για αυτοδιοίκηση. Στην τελετή ορκωμοσίας ορκίστηκαν πίστη στο Χαλιφάτο και το Σουλτανάτο. Αυτοανακηρύχτηκαν ως νόμιμη κυβέρνηση αφού ήταν εκλεγμένοι εκπρόσωποι του λαού και έτσι δεν θα έκαναν δεκτή καμιά από τις αποφάσεις που θα έπαιρνε η κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης.

Από την αρχή, η Εθνοσυνέλευση διεκήρυξε ότι οι νόμιμες αρχές της Τουρκίας δεν θα αναγνώριζαν καμία συμφωνία ή συνθήκη που υπέγραψε ή επρόκειτο να υπογράψει η κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης, αξιώνοντας το αποκλειστικό δικαίωμα να διαπραγματεύεται και να νομοθετεί εν ονόματι του νόμου. Κάτι τέτοιο δεν ήταν τυχαίο δεδομένου ότι η Συνθήκη των Σεβρών επρόκειτο να υπογραφεί λίγες μέρες αργότερα¹. Κατά συνέπεια, την παραμονή της υπογραφής της Συνθήκης των Σεβρών, η Τουρκία είχε δύο κυβερνήσεις.

Η υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών

Οι αποφάσεις που πήραν οι Συμμαχικές Δυνάμεις στο Παρίσι και στο Σαν Ρέμο συνέθεσαν τη Συνθήκη των Σεβρών που υπεγράφη στις 10 Αυγούστου του 1920, σε ένα από τα διασημότερα εργοστάσια πορσελάνης των Σεβρών. Η Συνθήκη προέβλεπε την ίδρυση ενός αρμενικού κράτους στις ανατολικές περιοχές της Ανατολίας το οποίο θα περιελάμβανε και περιοχές με μεγάλο κουρδικό πληθυσμό ενώ τα σύνορά του με την Τουρκία θα προσδιορίζονταν αργότερα, ύστερα από διαιτησία του προέδρου Ουίλσον. Επίσης, όπως ειπώθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, με τα άρθρα 62 και 64 προβλεπόταν η δημιουργία μιας αυτόνομης κουρδικής περιοχής που θα είχε το δικαίωμα να αποφασίσει την πλήρη ανεξαρτησία ένα χρόνο μετά τη δημιουργία της, εφόσον έπειθε την Κοινωνία των Εθνών ότι ήταν ικανή να ανεξαρτητοποιηθεί (βλ. χάρτη I, σελ.). Επιπλέον η Τουρκία υποχρεωνόταν να αναγνωρίσει τα δικαιώματα των μειονοτήτων, μουσουλμανικών ή μη, ενώ η Τριμερής Συμφωνία μεταξύ της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας

¹ Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 84.

προέβλεπε τη διαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε ζώνες επιρροής που αντιστοιχούσαν ουσιαστικά σ' εκείνες που αναφέρονταν στις μυστικές συμφωνίες. Πρέπει να σημειωθεί ότι η τύχη της Μοσούλης δεν ήταν αυτομάτως συνδεδεμένη με εκείνη του υπόλοιπου Κουρδιστάν. Ο πληθυσμός του πλούσιου σε πετρέλαιο βιλαετιού θα εξέφραζε την γνώμη του για το αν επιθυμούσε να ενωθεί με το ανεξάρτητο κουρδικό κράτος, μόνο αφού το κράτος αυτό θα είχε γίνει πραγματικότητα. Και ακόμη και αν η πλειοψηφία του πληθυσμού αυτών των περιοχών επιθυμούσε να καταστεί ανεξάρτητη από την Τουρκία, αυτό μπορούσε να γίνει μόνο αν το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών έκρινε ότι ήταν ικανή για μια παρόμοια ανεξαρτησία. Σε αντίθετη περίπτωση, το Συμβούλιο θα ζητούσε από την Βρετανία να αναλάβει την Εντολή στην περιοχή.

Από τα σύνορα αυτού του μελλοντικού Κουρδιστάν αποκλείστηκαν πολλά εδάφη με πλειοψηφία κουρδικό πληθυσμό και τα οποία βρίσκονταν δυτικά του Ευφράτη, όπως οι περιοχές του Αντιγιαμάν, της Μαλάειας, του Ελμπιστάν, του Νταρεντέ και του Ντιβρίκ. Η Τριπλή Συμμαχία της 10^{ης} Αυγούστου 1920 μεταξύ Βρετανίας, Γαλλίας και Ιταλίας, όριζε ότι επρόκειτο να αποτελέσουν τμήμα της «ζώνης των αποκλειστικώς γαλλικών συμφερόντων». Το άρθρο 27 (τμήμα II, παρ. 2 και 3) παραχωρούσε στην Γαλλική Εντολή της Συρίας όχι μόνο την περιοχή του Κουρντ-Νταγ (κουρδικά όρη) και εκείνο το τμήμα της κοιλάδας της Ντζεζίρεχ που τώρα βρίσκεται υπό συριακή κυριαρχία, αλλά και τις πόλεις Κιλίς, Αϊντάμπ, Μπιρεντζίκ, Ούρφα, Μαρντίν, Νουσαϊμπίν και Ντζαζιρέτ Ιμπν Ομάρ (Τσιζρέ). Οι δύο αυτές περιοχές που επρόκειτο άμεσα ή έμμεσα να προσαρτηθούν από τη Γαλλία, αποτελούσαν το ένα τρίτο περίπου των περιοχών του Οθωμανικού Κουρδιστάν. Μάλιστα στο Άρθρο 89 (Μέρος VI: Αρμενία) της Συνθήκης αναφέρεται ότι όσοι υπέγραψαν συμφωνούσαν ταυτόχρονα ότι ο Πρόεδρος των Η.Π.Α θα ήταν διαιτητής στα σύνορα Τουρκίας-Αρμενίας και στα βιλαέτια Ερζερούμ, Τραπεζούντα Βαν και Μπιτλίσ. Επίσης ότι οι υπογράφωντες θα συμφωνούσαν με τον Αμερικανό Πρόεδρο για όποια μέτρα λάμβανε όσον αφορά την πρόσβαση της Αρμενίας στη θάλασσα και την αποστρατιωτικοποίηση των οθωμανικών εδαφών που γειτονεύουν με τα παραπάνω σύνορα¹.

¹ «Η Τουρκία, η Αρμενία και οι άλλοι υπογράφωντες συμφωνούν ότι τα σύνορα μεταξύ

Εν τέλει η Συνθήκη των Σεβρών δεν εφαρμόστηκε. Η εθνικιστική κυβέρνηση του Κεμάλ Ατατούρκ, που έδρευε στην Άγκυρα, την απέρριψε και η αυτοκρατορική κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης δεν παρέμεινε για πολύ ακόμα στην εξουσία. Θεωρητικά, ο τελικός διακανονισμός σχετικά με τη Μέση Ανατολή θα έπρεπε ν' αναμείνει τη σύναψη της Συνθήκης της Λοζάνης, το 1923¹.

Αρμενίας και Τουρκίας στα Βιλαέτια του Ερζερούμ, της Τραπεζούντας, του Βαν και του Μπιτλίκ, όπως προαναφέρθηκε, θα αποτελούσαν αντικείμενο διαιτησίας του Προέδρου των Η.Π.Α. Οι υπογράφωντες συμφώνησαν να δεχθούν την απόφαση του καθώς και οποιαδήποτε μέτρα θα προτείνει σχετικά με την πρόσβαση της Αρμενίας προς την θάλασσα και με την αποστρατιωτικοποίηση όσων οθωμανικών εδαφών γειτονεύουν με τα αναφερθέντα σύνορα» Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 65-66.

¹ Κούτση, Α., *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, τόμος Α', σελ. 106.

Η Συνθήκη της Λοζάνης και η Α' Τουρκική Δημοκρατία

Από τις Σέβρες στη Λοζάνη

Η Συνθήκη των Σεβρών είχε υπογραφεί παραβλέποντας τα γεγονότα που συνέβαιναν. Η ύπαρξη δύο αντιπάλων κυβερνήσεων σε συνδυασμό με τις εξωτερικές εισβολές σήμανε την έναρξη μιας νέας φάσης για την Τουρκία. Οι Κεμαλικοί τον Οκτώβριο του 1920 στράφηκαν ενάντια των Αρμενίων που προσπαθούσαν με ένοπλες επιχειρήσεις και ορμητήριο τα σύνορα με τη Ρωσία να υλοποιήσουν το συντομότερο δυνατό τις αποφάσεις των Σεβρών. Το ίδιο συνέβη και με τους Κούρδους του Ντέρσιμ οι οποίοι το Νοέμβριο εξεγέρθηκαν ζητώντας την ανεξαρτησία τους. Την εξέγερση φαίνεται πως υποκίνησε η «Ένωση για την Ανάκαμψη του Κουρδιστάν» με σκοπό την υλοποίηση, κατά το συντομότερο δυνατόν, αυτών που προέβλεπαν τα άρθρα 62 και 64 της Συνθήκης των Σεβρών δηλαδή την ίδρυση ανεξάρτητου Κουρδιστάν. Ο Κεμάλ έστειλε για την καταστολή της όσα στρατεύματα μπόρεσε να αποσπάσει από το μέτωπο με τους Έλληνες τον Ιανουάριο του 1921. Το Μάρτιο του ίδιου χρόνου επέβαλε στην περιοχή στρατιωτικό νόμο. Σκοπός του Κεμάλ ήταν να εμποδίσει την εξάπλωση της εξέγερσης ωστόσο θα ήταν δυνατή η πλήρης καταστολή της. Και πραγματικά τα κατάφερε μέχρι που την έθεσε σε πλήρη έλεγχο τον Απρίλιο του 1921. Η φυλετική βάση της εξέγερσης, η οποία είναι γνωστή και ως εξέγερση της Κοτσγκίρι, από το όνομα της κουρδικής φυλής η οποία πρωτοστάτησε, είχε όλα τα εγγενή μειονεκτήματα της κακής οργάνωσης και συντονισμού, των θρησκευτικών, γλωσσικών και φυλετικών διαφορών, ανταγωνισμών, εχθροτήτων και καχυποψίας. Στην εξέγερση συμμετείχαν μόνο Αλεβίτες που μιλούσαν τη διάλεκτο Ζαζά. Πολλές Σουνιτικές Κουρδικές φυλές πήραν μέρος στο πλευρό των Κεμαλικών για την καταστολή της, ενώ κάποιες από τις εξεγερμένες

φυλές αποφάσισαν τελικά να παραμείνουν ουδέτερες και αποσύρθηκαν. Το έδαφος ήταν ιδιαίτερο πρόσφορο και για άλλες μεθόδους διάλυσης της εξέγερσης που χρησιμοποίησαν οι Κεμαλικοί, όπως χρήματα, δουλειές, αξιώματα και μεγάλες εκτάσεις γης που κάποτε ανήκαν στους Αρμένιους και περνούσαν πια στα χέρια των Κεμαλικών.

Αλλά και οι διεκδικήσεις των Αρμενίων δεν είχαν καλύτερη τύχη. Η Ρωσία που μέχρι πρότινος είχε αναλάβει την προστασία τους, τους άφησε ακάλυπτους. Αντίθετα ο Κεμάλ είχε συνάψει σχέσεις με τους Μπολσεβίκους από το Μάιο του ίδιου χρόνου. Είχαν έρθει σε μεταξύ τους συμφωνία συνεργασίας ενάντια στο «Δυτικό Ιμπεριαλισμό». Σύναψαν λοιπόν Συνθήκη Φιλίας το Μάρτιο του 1921 γεγονός που αποτελεί την πρώτη ξένη επίσημη αναγνώριση της νέας κυβέρνησης της Άγκυρας. Οι σχέσεις των Μπολσεβίκων με τους Βρετανούς βρίσκονταν ήδη σε ένταση στην περιοχή του Καυκάσου. Ο Κεμάλ κατάφερε να αποσπάσει από τους Μπολσεβίκους την υπόσχεση να τον υποστηρίξουν ενάντια στην υλοποίηση των σχεδίων των Μεγάλων Δυνάμεων και τη δημιουργία ανεξάρτητου Αρμενικού και Κουρδικού κράτους. Οι Μπολσεβίκοι παρείχαν άφθονα χρήματα και πολεμικό υλικό για τη διοργάνωση και τη διεξαγωγή του Κεμαλικού αγώνα¹. Αυτή ακριβώς ήταν η βοήθεια που χρειαζόταν η κυβέρνηση της Άγκυρας μιας και η Ελλάδα εξαπέλυσε μια δεύτερη σημαντική επίθεση τον ίδιο μήνα.

Από την πλευρά τους οι Έλληνες γνώριζαν καλά τα πλεονεκτήματα του αντιπερισπασμού που θα γεννούσε μια κουρδική εξέγερση στην «καρδιά» των κεμαλικών εδαφών. Καθ' όλη τη διάρκεια του καλοκαιριού υπήρχαν πληροφορίες σχετικά με ελληνική υλική και οικονομική ενίσχυση της κουρδικής εξέγερσης. Στην βοήθεια αυτή συμπεριλαμβανόταν η απελευθέρωση των Κούρδων στρατιωτών των κεμαλικών δυνάμεων που είχαν συλληφθεί από Έλληνες. Μάλιστα, τον Αύγουστο ο Έλληνας πρωθυπουργός υποστήριξε ότι η Ευρώπη βοηθά τους Κούρδους να σχηματίσουν ανεξάρτητο κράτος².

Παράλληλα, η νίκη επί των εξεγερμένων Αρμενίων που είχαν μείνει χωρίς υποστήριξη και αποδεκατισμένοι εξαιτίας των γεγονότων των

¹ Kirisci, Kemal & Winrow, Gareth, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, σελ. 73.

² David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, σελ. 138.

προηγούμενων ετών ήταν εύκολη. Τη διευκόλυνε και η στάση της Γαλλίας που άρχισε να κάνει εμφανή την απροθυμία της για τον διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αφού έκρινε πως κάτι τέτοιο θα ωφελούσε κατά κύριο λόγο τη Βρετανία. Παρά το γεγονός ότι η Κιλικία θα βρισκόταν στη σφαίρα επιρροής της Βρετανίας, οι βρετανικές δυνάμεις αποχώρησαν από εκεί γρήγορα και απρόθυμα, αφού η Γαλλία ήταν σε επαφή με την Άγκυρα ήδη από το 1919 για να καταλήξουν σε μεταξύ τους συμφωνία τον Οκτώβριο του 1921. Με την απομάκρυνση τους από την περιοχή, οι δυνάμεις της Γαλλίας άφησαν πίσω τους άφθονα πολεμοφόδια που θα έβρισκαν οι δυνάμεις των Τούρκων. Μέχρι το τέλος του 1921 οι Κεμαλικοί είχαν θέσει όλη την περιοχή σε πλήρη έλεγχο. Η Βρετανία έμεινε να παρακολουθεί απλώς τα γεγονότα ενώ το κέντρο του ενδιαφέροντός της είχε πλέον μετατοπιστεί στη θωράκιση των συμφερόντων της έναντι της Μπολσεβικής Ρωσίας σε σχέση με την τροπή των εξελίξεων στην Ανατολία.

Η τροπή που πήραν οι εξελίξεις άρχισαν να παίρνουν ξεκάθαρη μορφή μετά τη νίκη που οι δυνάμεις του Κεμάλ κατάφεραν έναντι των Ελλήνων στον ποταμό Σαγγάριο τον Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 1921. Η πανωλεθρία των Ελλήνων το καλοκαίρι του 1922 ακύρωσε οριστικά κάθε πιθανότητα υλοποίησης όσων προβλέπονταν από τη Συνθήκη των Σεβρών.

Στις 20 Νοεμβρίου 1922 ξεκίνησε στη Λοζάνη η νέα Συνδιάσκεψη για την Ειρήνη. Η αντιπαράθεση με τη Σοβιετική Ένωση έκανε τη Βρετανία να αναζητά την οχύρωσή της μέσα από ισχυρά κράτη υπό τη δική της επιρροή. Τα κράτη αυτά ήταν το Ιράν, το Ιράκ και η Τουρκία. Έτσι επικράτησε το δόγμα της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η αποκατάσταση των σχέσεων με τη Τουρκία έγινε για τη Βρετανία ζήτημα ύψιστης σημασίας. Στις συνομιλίες είδε την ευκαιρία να βελτιώσει τις σχέσεις της με την Τουρκία, ώστε να την κερδίσει με το μέρος της και ενάντια στους Σοβιετικούς με τους οποίους η Τουρκία εξακολουθούσε να φλερτάρει. Η Βρετανία, στα πλαίσια επίδειξης καλής θέλησης δεν έκανε λόγο για Κουρδικό ή Αρμενικό κράτος θέλοντας να αποδείξει ότι δεν είχε πλέον πρόθεση να διαλύσει την Τουρκία. Σε

αντάλλαγμα ζήτησε να ενταχθεί η Τουρκία στην Κοινωνία των Εθνών και να πάρει μέρος στην πλήρη απομόνωση των Μπολσεβίκων¹.

Αλλά και για τους Βρετανούς η ιδέα της δημιουργίας ενός ανεξάρτητου Κουρδικού κράτους ήταν πλέον ανέφικτη και ασύμφορη, ωστόσο ήταν εξαιρετικά σημαντική για τα συμφέροντά της η διατήρηση του ελέγχου επί του πρώην νότιου Οθωμανικού Κουρδιστάν. Η Τουρκία από την πλευρά της το διεκδικούσε με το επιχείρημα του Κουρδικού και Τουρκμενικού πληθυσμού και η Βρετανία με το αντεπιχείρημα ότι οι Κούρδοι είναι μια διαφορετική εθνική ομάδα που με τις διάφορες εξεγέρσεις τους έδειχναν ότι δεν ήταν στην πραγματικότητα ιδιαίτερα πρόθυμοι να είναι μέρος της Τουρκίας, ενώ ήταν η ήδη εντεταλμένη από την Κοινωνία των Εθνών δύναμη για το νεότευκτο κράτος του Ιράκ. Έτσι στις 4 Φεβρουαρίου 1923 αποφασίστηκε η εξαίρεση της Μοσούλης από τις συζητήσεις της Συνδιάσκεψης².

Ο Τουρκικός Πόλεμος Ανεξαρτησίας, 1921-1922

Με την επιστροφή του Φερίτ Πασά στην εξουσία, τον Απρίλιο του 1920, το χάσμα ανάμεσα στην πρωτεύουσα και την Ανατολία γρήγορα μεγάλωσε. Ο μουφτής της Αυτοκρατορίας κατόπιν αιτήματος της κυβέρνησης της Κωνσταντινούπολης εξέδωσε φετβά (νομική γνωμοδότηση) με τον οποίο αποδοκίμαζε τους εθνικιστές ως στασιαστές, που κάθε αληθινός πιστός έπρεπε να προσπαθήσει να εξοντώσει. Στη συνέχεια ο Κεμάλ και πολλά άλλα διακεκριμένα στελέχη καταδικάστηκαν ερήμην σε θάνατο. Οι εθνικιστές απάντησαν με έναν φετβά του μουφτή της Άγκυρας, που αποκήρυσσε τους κυβερνητικούς ως προδότες. Οι εθνικιστές υπογράμμιζαν το γεγονός ότι αγωνίζονταν για τη διατήρηση του σουλτανάτου και του χαλιφάτου. Ο Κεμάλ θεωρούσε πολύ σημαντική τη δημόσια συμπάραταξη με το κίνημα αντίστασης, των θρησκευτικών αξιωματούχων των ορθόδοξων Σουνιτών της

¹ Kirisci, Kemal & Winrow, Gareth, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, σελ. 73.

² Othman, A., *The Kurds and the Lausanne Peace Negotiations, 1922-1923*, σελ. 521-524, *Middle Eastern Studies*, Vol. 33, No. 3, July 1997.

Ανατολίας, των ηγετών της κοινότητας των Αλεβιτών (Σιιτών) και μέσω αυτών και του τάγματος των μπεκτάσηδων δερβίσηδων.

Η κυβέρνηση της Πόλης προσπάθησε να οργανώσει ακόμη και ένοπλη αντίσταση κατά των εθνικιστών με την υποστήριξη των Βρετανών. Μάλιστα, το 1920, ξέσπασαν σε διάφορες περιοχές της Ανατολίας περιφερειακές ή τοπικές εξεγέρσεις κατά των εθνικιστών, αλλά όλες καταπνίγηκαν. Ανάμεσα στα αντίποινα των εθνικιστών ήταν και η υιοθέτηση του Χιγιανέτ-ι Βατανιγέ Κανουνού (Νόμος περί εσχάτης προδοσίας) και ο θεσμός των επαναστατικών δικαστηρίων, τα επονομαζόμενα Ιστικλάλ Μαχκεμελερί (Δικαστήρια Ανεξαρτησίας), τα οποία μεταχειρίζονταν αμείλικτα τους εχθρούς της Άγκυρας όπως και τους λιποτάκτες¹.

Ο Τουρκικός Πόλεμος της Ανεξαρτησίας κέρδισε την κυριότερη στρατιωτική του νίκη με την «μεγάλη επίθεση» που κατέληξε στην ήττα του ελληνικού στρατού, ο οποίος επί τρία χρόνια κατείχε τμήματα της Δυτικής Μικράς Ασίας. Σ' όλη την διάρκεια του Πολέμου, οι Τούρκοι αξιωματικοί υπεύθυνοι των επιχειρήσεων, δύσκολα κατέπνιγαν τις προσπάθειες για την δημιουργία κουρδικών Οργανώσεων ή Συλλόγων. Το κουρδικό κίνημα στο Κοτσγκουιρί καταπνίγηκε το 1921. Η κουρδική λέσχη στο Ντιγιάρμπακιρ είχε ήδη κλείσει από τον Αύγουστο του 1919. Οι Κούρδοι που είχαν πολεμήσει και στο γεωργιανο-αρμενικό μέτωπο και εναντίον του ελληνικού στρατού, πίστευαν ότι επρόκειτο να δημιουργηθεί ένα κράτος το οποίο «Τούρκοι και Κούρδοι θα ζούσαν ως αδελφοί και ίσοι», όπως είχε υποσχεθεί ο Μουσταφά Κεμάλ. Όταν τελείωσε ο Πόλεμος, ο κουρδικός λαός βρέθηκε στερημένος από οποιαδήποτε οργανωμένη δύναμη. Ο στρατός, η μόνη οργανωμένη δύναμη εκείνης της περιόδου, βρισκόταν σταθερά υπό τον έλεγχο των τουρκικών εθνικιστικών στρατιωτικών στελεχών. Την 1^η Νοεμβρίου του 1922, τρεις μήνες μετά την οριστική στρατιωτική νίκη, ο Κεμάλ διεκήρυξε στη Συνέλευση: «*το κράτος που μόλις δημιουργήσαμε είναι ένα Τουρκικό Κράτος*».

¹ Erik, J., Zürcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σελ. 213-214, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.

Η Συνθήκη της Λοζάνης

Η Συνδιάσκεψη της Λοζάνης άρχισε τις εργασίες της στις 20 Νοεμβρίου 1922. Οι δυο κυριότεροι πρωταγωνιστές, ο Λόρδος Κέρζον και ο Ισμέτ Ινονού, είχαν εξημμένες συζητήσεις σε δύο επίμαχα θέματα: ο Ινονού επέμενε να επιστραφεί η Μοσούλη στην κυριαρχία της Τουρκίας και να καταργηθούν οι διομολογήσεις, αξιώσεις που απέρριπτε κατηγορηματικά ο Κέρζον¹. Ο Ισμέτ Ινονού ύστερα από επιλογή του Μουσταφά Κεμάλ, είχε διοριστεί αρχηγός της τουρκικής αντιπροσωπείας με αυστηρές εντολές να μην παρεκκλίνει σε καμία περίπτωση από το Εθνικό Σύμφωνο. Οι εκπρόσωποι της Αντάντ και ανάμεσά τους ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Κέρζον, θεωρούσαν πως ήταν οι νικητές του Μεγάλου Πολέμου. Κατά την άποψή τους, λοιπόν, το συνέδριο είχε στόχο να προσαρμόσει τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών στα νέα δεδομένα. Αντίθετα, οι Τούρκοι θεωρούσαν πως εκείνοι είχαν αναδειχθεί θριαμβευτές στον εθνικό απελευθερωτικό τους αγώνα και γι' αυτούς η Συνθήκη των Σεβρών αποτελούσε παρελθόν. Οι στόχοι τους στη Λοζάνη βασίζονταν σε μια πολύ μαξιμαλιστική ερμηνεία του Εθνικού Συμφώνου².

Εν τέλει η Συνθήκη της Λοζάνης υπεγράφη στις 24 Ιουλίου 1923, από την Βρετανία, την Γαλλία, την Ιταλία, την Ιαπωνία, την Ελλάδα, την Ρουμανία, το Σερβο-Κροατο-Σλοβενικό κράτος και την Τουρκία, και αναγνώριζε διεθνώς το τουρκικό κράτος ενώ διαμέλιζε τα εθνικά εδάφη του κουρδικού λαού σε τέσσερα μέρη. Στις συζητήσεις δεν πήρε μέρος κουρδική αντιπροσωπεία, γιατί όπως σημειώνεται παρακάτω ο Κεμάλ πρόβαλε το επιχείρημα ότι η τουρκική συνέλευση εκπροσωπεί και τους Τούρκους και τους Κούρδους.

Στη Λοζάνη η Μ. Βρετανία εμφανίστηκε ως ο ανιδιοτελής υπερασπιστής των συμφερόντων και της ελευθερίας του κουρδικού λαού ο οποίος «όπως όλοι οι λαοί της περιοχής, θα έπρεπε να έχει εθνικά δικαιώματα και δική του κυβέρνηση». Η αντιπροσωπεία της Άγκυρας, από την άλλη πλευρά, διαβεβαίωνε ότι «Η Κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης είναι Κυβέρνηση και των Τούρκων και των Κούρδων», ότι «οι πραγματικοί αντιπρόσωποι των Κούρδων κάθονται μαζί με τους Τούρκους στην

¹ Κούτση, Α., *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, τόμος Α', σελ. 118.

² Erik, J., Zurcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σελ. 223, εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Εθνοσυνέλευση», ότι «Τούρκοι και Κούρδοι συμμετέχουν ισότιμα στην κυβέρνηση της Τουρκίας» και ότι «μπορεί Τούρκοι και Κούρδοι να μιλούν διαφορετικές γλώσσες, οι δύο όμως αυτοί λαοί δεν διαφέρουν σημαντικά και αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο από άποψη φυλής, θρησκείας και παραδόσεων»¹.

Τελικά τα περισσότερα κουρδικά εδάφη πέρασαν υπό την τουρκική κυριαρχία. Αντίθετα με τη Συνθήκη των Σεβρών, στη Λοζάνη δεν έγινε καθόλου λόγος περί Κουρδιστάν και Αρμενίας. Περιείχε μόνο γενικές και αμοιβαίες διατάξεις για την προστασία των μειονοτήτων και την εύνοια των θρησκευτικών μειονοτήτων². Στο Μέρος III (Άρθρα 37-44) αναγνωρίζονται ευρείες ελευθερίες και δικαιώματα στα μέλη όμως μόνο των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων. Αυτή η δικλίδα, δηλαδή των μη μουσουλμανικών, εξασφαλίζει την Τουρκία κατά δύο τρόπους³:

α) περιορίζει κατά τρόπο καταλυτικό το μέγεθος των μειονοτήτων, απαλλάσσοντας το τουρκικό κράτος από την υποχρέωση παροχής «ιδιαίτερων προνομίων» σε μεγάλες κοινωνικές ομάδες που ζούσαν στα νεοσυσταθέντα όρια της τουρκικής επικράτειας.

β) δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την αφομοίωση των παραπάνω ομάδων στα πλαίσια της πολιτικής του Ατατούρκ.

Έτσι, η παραπάνω συνθήκη παρέχει σ' όλες τις χριστιανικές κοινότητες, καθώς και στην εβραϊκή, τον χαρακτηρισμό της μειονοτικής ομάδας και τυπικά τουλάχιστον, ευδιάκριτα πλαίσια ύπαρξης και ανάπτυξης

¹ Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, σελ. 87-89.

² Βαγγέλη Σακκάτου, *Κουρδιστάν*, σελ. 56, 2^η έκδοση, εκδόσεις Στράβωνας, Αθήνα 1995.

³ «Κανένας Τούρκος πολίτης δεν θα στερηθεί επισήμως το δικαίωμα να χρησιμοποιεί οποιαδήποτε γλώσσα επιθυμεί, είτε κατ' ιδίαν, είτε σε εμπορικές συναλλαγές, σε θρησκευτικά ζητήματα, στις εκδόσεις, ή σε δημόσιες συγκεντρώσεις. Ανεξαρτήτως από την ύπαρξη μιας επίσημης γλώσσας θα παραχωρηθούν οι κατάλληλες ευκολίες για οποιονδήποτε Τούρκο πολίτη της Τουρκίας δεν μιλάει την τουρκική, ώστε να χρησιμοποιεί στα δικαστήρια την δική του γλώσσα (Άρθρο 39). Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωση να αναγνωρίσει τους όρους που περιέχονται στα Άρθρα 38-44, ως βασικούς νόμους, και εγγυάται ότι κανένας νόμος, κανονισμός και επίσημη πράξη δεν θα έρθει σε αντίθεση ή αντιπαράθεση με αυτούς τους όρους όπως και ότι κανένας νόμος, κανονισμός ή επίσημη πράξη δεν θα θεωρηθεί ισχυρότερη από αυτούς (Άρθρο 37)». Όμως τα Άρθρα 40-45 καθορίζουν ότι οι αναφερόμενες μειονότητες είναι «μη-μουσουλμανικές μειονότητες», Αρμένιοι, Έλληνες κ.λ.π. Προβάλλοντας το επιχείρημα ότι οι Κούρδοι κυβερνούσαν την Τουρκία ως ισότιμοι εταίροι με τους Τούρκους, οι εθνικιστικές αρχές της Άγκυρας αρνήθηκαν να τους περιλάβουν μεταξύ των μειονοτήτων που προστατεύονταν από αυτούς τους όρους.

Η Συνθήκη της Λοζάνης που υπογράφηκε στις 24/7/1923 παρατίθεται στο www.cilicia.com/armo_lausanne.html, από το *The Treaties of Peace 1919-1923, Vol. II, Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1924.*

σύμφωνα με τα ιδιαίτερα τους εθνοτικά, φυλετικά, γλωσσικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά.

Όσον αφορά τις μουσουλμανικές εθνοτικές ομάδες διακηρύσσεται ότι «όλοι οι Τούρκοι υπήκοοι, εντός των ορίων της τουρκικής επικράτειας είναι ίσοι ενώπιον των νόμων και απολαμβάνουν ελευθερίας λόγου, έκφρασης τύπου, μετακίνησης άνευ διακρίσεως φυλετικής καταγωγής και θρησκευτικού δόγματος».

Η Συνθήκη της Λοζάνης ήταν μια σημαντική διπλωματική νίκη των Τούρκων εθνικιστών. Η υπογραφή της τους εξασφάλισε επίσημη διεθνή νομιμότητα και ενταφίασε μια για πάντα τα υπολείμματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι διατάξεις της ανταποκρίνονταν ουσιαστικά στις προσδοκίες του Εθνικού Συμβολαίου της Άγκυρας. Έτσι, παρά την αρχική πρόθεση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων να τη διαμελίσουν και να της επιβάλουν την κυριαρχία τους, η Τουρκία επανέκτησε την ανεξαρτησία της και διασφάλισε την εδαφική της ακεραιότητα¹ (βλ. χάρτη II, σελ.). Όσον αφορά την επαρχία της Μοσούλης, που την διεκδικούσε η Τουρκία αλλά βρισκόταν στην κατοχή της Βρετανίας, παρέμεινε επαρχία του Ιράκ με απόφαση της Κοινωνίας των Εθνών².

Η ίδρυση της Α΄ Τουρκικής Δημοκρατίας

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο Μουσταφά Κεμάλ πασάς είχε αρχίσει να εδραιώνει τη θέση του προτού ακόμη ολοκληρωθεί ο απελευθερωτικός αγώνας με την υπογραφή και την επικύρωση της Συνθήκης της Λοζάνης. Στη Λοζάνη δεν έγινε καμία αναφορά στους Κούρδους ως μια ξεχωριστή εθνική ομάδα. Το μειονοτικό καθεστώς αναγνωρίστηκε μόνο στους χριστιανικούς πληθυσμούς που παρέμειναν στο τουρκικό κράτος, για τους οποίους υπήρχαν προβλέψεις για την προστασία των στοιχειωδών δικαιωμάτων τους. Για τους Κούρδους που ήταν μουσουλμάνοι δεν υπήρχε καμία αντίστοιχη πρόβλεψη. Εξάλλου και οι ίδιοι, ή τουλάχιστον εκείνοι που είχαν πάρει μέρος

¹ Κούτση, Α., *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, τόμος Α΄, σελ. 120.

² Erik, J., Zurcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σελ. 225.

στον «πόλεμο της ανεξαρτησίας», πίστευαν ότι το νέο κράτος, θα ήταν μουσουλμανικό κράτος όπου Τούρκοι και Κούρδοι θα ζούσαν ελεύθεροι και ίσοι, ενώ ο Κεμάλ θα ήταν συνεπής στις υποσχέσεις που είχε δώσει για πολιτιστική και διοικητική αυτονομία. Το «Εθνικό Συμβόλαιο» άλλωστε το οποίο είχαν υπερασπιστεί, δεν έκανε καμία ιδιαίτερη αναφορά στο τουρκικό έθνος, αλλά γενικότερα στην εθνική ανεξαρτησία¹. Ο Κεμάλ θεωρούσε ότι το εθνικό κίνημα αγκάλιαζε τόσο τους Τούρκους όσο και τους Κούρδους. Αυτή την άποψη την είχε προβάλλει και σ' ένα τηλεγράφημα προς τους κούρδους πρόκριτους, στο οποίο επικαλείται τον κοινό δεσμό τους με το Ισλάμ και χαρακτηρίζει Τούρκους και Κούρδους «αληθινούς αδελφούς»². Για το λόγο αυτό, οι Κούρδοι ούτε είχαν διεκδικήσει ούτε είχαν πάρει το χαρακτηρισμό της μειονότητας. Έτσι λοιπόν, για τους Κούρδους δεν υπήρχε καμία από τις προβλέψεις που αφορούσαν στην προστασία των μειονοτήτων. Οι διάφορες προσδοκίες τους όμως άρχισαν να ματαιώνονται όσο ξεκαθάριζε το πολιτικό και ιδεολογικό τοπίο του καινούριου καθεστώτος.

Τα χαρακτηριστικά του νέου τουρκικού κράτους ήταν ακόμα ασαφή. Το οθωμανικό σουλτανάτο καταργήθηκε το Νοέμβριο του 1922. Τη χώρα κυβερνούσε η εθνοσυνέλευση, που εξέλεγε απευθείας όχι μόνο τον πρόεδρο αλλά επίσης και κάθε υπουργό (βεκίλη). Η συνταγματική σχέση ανάμεσα στην εθνοσυνέλευση και το χαλίφη ήταν εξίσου ασαφής. Το χαλιφάτο, όπως το αντιλαμβάνονταν το 1922, αποτελούσε καθαρά θρησκευτικό θεσμό, αλλά ήταν αναπόφευκτο πολλοί άνθρωποι να συνεχίσουν να θεωρούν το χαλίφη αρχηγό του κράτους, ακόμη και μόνο με συμβολική εξουσία. Επιπλέον, η δικαιοδοσία του χαλίφη ξεπερνούσε τα σύνορα του τουρκικού κράτους και περιελάμβανε ολόκληρο τον μουσουλμανικό κόσμο³.

Οι εκλογές του Αυγούστου του 1923 οδήγησαν σε μεγάλη νίκη των Κεμαλικών ενώ πολλοί λίγοι από τους αντιπολιτευόμενους κατάφεραν να επανεκλεγούν. Μέσα σε αυτούς που αποκλείστηκαν ήταν όλοι ανεξαιρέτως οι Κούρδοι υποψήφιοι που συμμετείχαν στο προηγούμενο κοινοβούλιο. Οι ίδιοι απέδωσαν την μη επανεκλογή τους στον Κεμάλ. Το νέο κοινοβούλιο, στις 29

¹ Kirisci, Kemal & Winrow, Gareth, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, σελ. 92.

² Hough Poulton, *Ημίμηλο, Γκρίζος Λύκος και Ημισέληνος*, σελ.127, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2000.

³ Erik, J., Zurcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σελ. 230.

Οκτωβρίου 1923, ανακήρυξε την Α΄ Τουρκική Δημοκρατία, με τον Μουσταφά Κεμάλ πρώτο πρόεδρό της και τον Ισμέτ Ινονού πρώτο πρωθυπουργό.

Ο έλεγχος του κοινοβουλίου από τους Κεμαλιστές, αποτέλεσε για τον Κεμάλ το πρώτο βήμα για να προχωρήσει στη συνέχεια στην ολοκληρωτική κατάληψη της εξουσίας και την επιβολή των επαναστατικών αλλαγών τις οποίες θεωρούσε απαραίτητες για την δημιουργία ενός ισχυρού σύγχρονου τουρκικού κράτους. Το Λαϊκό Κόμμα (Halk Firkasi), η ίδρυση του οποίου ανακοινώθηκε επίσημα τον Σεπτέμβριο του 1923 ήταν το πολιτικό όργανο που του έδωσε τη δυνατότητα να υλοποιήσει τα σχέδιά του. Ήδη από τον Απρίλιο του 1923 είχε δημοσιευτεί το μανιφέστο του Κόμματος το οποίο περιείχε μεταρρυθμίσεις για τη νεότευκτη Τουρκική Δημοκρατία¹. Σύμφωνα με τον Κεμάλ το καινούριο κράτος θα έπρεπε να κόψει κάθε δεσμό με το Οθωμανικό παρελθόν και να δομηθεί σύμφωνα με τα σύγχρονα πρότυπα των δυτικών κρατών. Όμως όλες αυτές οι μεταρρυθμίσεις, στη συνέχεια, θα συναντήσουν την κουρδική δυσαρέσκεια η οποία θα μεταφραστεί σε συνεχείς ένοπλες εξεγέρσεις ενάντια στην τουρκική κυβέρνηση.

¹ Δημήτρακα Μαρία, *Κουρδικό ζήτημα – Τουρκία: μια ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική προσέγγιση*, σελ. 99.

Οι κουρδικές εξεγέρσεις στην Α' Τουρκική Δημοκρατία

Οι μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ Ατατούρκ και οι κουρδικές αντιδράσεις

Όπως προαναφέρθηκε, ο Μ. Κεμάλ έχοντας αποκτήσει σημαντική λαϊκή αποδοχή μετά τις στρατιωτικές και διπλωματικές επιτυχίες, κατήργησε τον Σουλτάνο και ίδρυσε την Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Φάνηκε πολύ γρήγορα ότι οι προθέσεις του Κεμάλ να εκδυτικοποιήσει την Τουρκία και να την προσαρμόσει στα ευρωπαϊκά δεδομένα δεν περιλάμβαναν τους Κούρδους¹.

Από τα πρώτα και βασικά ζητήματα που θέλησε ο Κεμάλ να προωθήσει ήταν αυτό της εθνικής ταυτότητας, έννοια που εξακολουθούσε να είναι άγνωστη στο λαό. Ο λαός συνέχιζε να ταυτίζεται με την μουσουλμανική θρησκευτική κοινότητα, έννοια αντιφατική προς την ιδέα του κράτους. Για τον Κεμάλ πέρα από την ανάγκη διαχωρισμού της θρησκείας από το κράτος όπως επέβαλαν τα ευρωπαϊκά πρότυπα που ήθελε να μιμηθεί, η περιθωριοποίηση της θρησκείας αποτελούσε επιταγή για τον εθνικό αυτοπροσδιορισμό του ίδιου του λαού. Το Ισλάμ ευνοούσε την θρησκευτική ταυτότητα σε βάρος της εθνικής αυτοαντίληψης του λαού ως μιας ομογενούς, ενιαίας, οριοθετημένης και διακριτής οντότητας από τους γειτονικούς λαούς. Επίσης το Ισλάμ αποτελούσε βασικό δεσμό με το Οθωμανικό παρελθόν, ο οποίος για τον Κεμάλ έπρεπε οριστικά να διακοπεί.

¹ Χούνου, Β., *Οι Κούρδοι: Παρελθόν, παρόν & μέλλον*, Θέματα Πολιτικής & Άμυνας, σελ. 25.

Για τους λόγους αυτούς, η κεμαλική κυβέρνηση κατήργησε το 1924 το θεσμό του χαλιφάτου κάτι το οποίο έφερε την οριστική ρήξη του κεμαλικού κράτους με την κουρδική ηγεσία¹. Το Ισλάμ διατηρήθηκε ως επίσημη θρησκεία του κράτους, με το σκεπτικό ότι θα συνιστούσε απλώς ένα πολιτιστικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας. Όμως καταργήθηκαν τα θρησκευτικά δικαστήρια που εφάρμοζαν τον ιερό Νόμο (Seriat), τα Ισλαμικά σχολεία και τα θρησκευτικά ιδρύματα. Η δικαιοσύνη και η εκπαίδευση πέρασε στα χέρια του κράτους. Ο όρος «Τούρκος» ο οποίος εξακολουθούσε να είναι αρνητικά φορτισμένος, άρχισε να προβάλλεται ως ύψιστος τίτλος τιμής γι' αυτόν που τον φέρει. Η τουρκική γλώσσα ορίστηκε ως η μοναδική γλώσσα του κράτους, της διοίκησης και της εκπαίδευσης, η οποία περιήλθε στην αρμοδιότητα του κράτους². Μάλιστα, το 1925, ο Ισμέτ Ινονού ανακεφαλαίωσε περιληπτικά την επίσημη θέση: *«Είμαστε πραγματικά εθνικιστές και ο εθνικισμός είναι ο μόνος παράγοντας συνοχής μας. Στο γεγονός μιας τουρκικής πλειοψηφίας άλλα στοιχεία δεν έχουν κανένα είδος επιρροής. Πρέπει να τουρκοποιήσουμε όλους τους κατοίκους του εδάφους μας με οποιοδήποτε τίμημα, και να εξολοθρεύσουμε αυτούς που αντιτάσσονται στους Τούρκους»*³.

Τον Μαρτίου του 1924 τα μέτρα έφθασαν στο αποκορύφωμα. Η επιμονή στη χρήση της τουρκικής γλώσσας στα δικαστήρια, και η κατάργηση των κουρδικών ως επίσημη γλώσσα, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης της στα σχολεία, έδειξαν μια ριζική αλλαγή στη σκέψη των κεμαλιστών, όταν δύο έτη πριν είχαν επιτρέψει «την ενθάρρυνση της κουρδικής γλώσσας» (άρθρο 39 Συνθήκη Λοζάνης). Η Τουρκία, επίσης, είχε αρχίσει να εξορίζει στην περιφέρεια Κούρδους. Ήταν σαφώς πολιτική που πρότεινε την εξάλειψη όλων των μη – τουρκικών εκφράσεων. Η γλωσσική απόφαση απέκλεισε αποτελεσματικά το Κουρδιστάν από το προνόμιο της εκπαίδευσης. Το 1925 μόνο 215 από τα 4875 σχολεία της Τουρκίας βρίσκονταν στο Κουρδιστάν, τα οποία παρείχαν εκπαίδευση σε 8.400 μαθητές από τους 382.000 που είχαν εγγραφεί συνολικά στην Τουρκία. Χωρίς

¹ Δικαιάκου, Γ., Βαλλιανάτου, Σ., *Το κουρδικό πρόβλημα και οι άλλες εθνοτικές ομάδες στη σύγχρονη Τουρκία*, σελ. 418, από το «*Η Τουρκία Σήμερα*», Βερέμης, Θ., (επιμέλεια), εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1995.

² Δημήτρακα Μαρία, *Κουρδικό ζήτημα – Τουρκία: μια ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική προσέγγιση*, σελ. 100.

³ Henri J. Barkey & Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question*, σελ. 10, Rowman & Littlefield Publishers, New York, 1998.

κουρδικά σχολεία μέσης εκπαίδευσης ο αριθμός των Κούρδων που μπορούσαν να ωφεληθούν περιορίστηκε σημαντικά. Η επιβολή ενός φόρου εκπαίδευσης στο Κουρδιστάν όπως επίσης, η προοδευτική αποίκιση αρμενικών και κουρδικών εδαφών, τα οποία είχαν αδειάσει από θανάτους και εξορίες κατά τη διάρκεια των πολεμικών ετών, από απολυμένους Τούρκους στρατιώτες, προκάλεσε μεγάλη δυσαρέσκεια.

Οι αντιδράσεις εμποδίστηκαν από την ίδρυση «των Δικαστηρίων της Ανεξαρτησίας». Το κλείσιμο των θρησκευτικών σχολείων, των μεντρεσέδων, αφαίρεσε την τελευταία πηγή εκπαίδευσης των περισσότερων Κούρδων. Με την απογύμνωση της Τουρκίας από θρησκευτικούς δεσμούς, ο Μ. Κεμάλ έκανε τώρα εχθρούς τους Κούρδους που είχαν βοηθήσει την Τουρκία να επιζήσει τα έτη δοκιμής, 1919-22¹. Οι θρησκευτικοί αγάδες καθώς και οι Κούρδοι αξιωματικοί του στρατού που είχαν σταθεί στο πλευρό του Κεμάλ κατά τη διάρκεια των δύσκολων χρόνων του Πολέμου της Ανεξαρτησίας, τάχθηκαν εναντίον του. Κι ενώ μέχρι πρότινος ήταν αυτοί που εναντιώθηκαν στους Κούρδους εθνικιστές διανοούμενους, τώρα σε αυτά τα στρώματα άρχισε ο κουρδικός εθνικισμός να αναπτύσσεται και να εξαπλώνεται για να συμπεριλάβει όλο και πιο πλατιά στρώματα της κουρδικής κοινωνίας. Αποσπασματικά και ασυντόνιστα μεν, αλλά αυθόρμητα και με μεγάλη συχνότητα άρχισαν να πληθαίνουν οι κουρδικές αντιδράσεις.

Από τα τέλη του 1922, μερικοί Κούρδοι αντιπρόσωποι, περιλαμβανομένου του Γιουσούφ Ζία, βουλευτή του Μπιτλίκ, και του Συνταγματάρχη Χαλήτ Μπέη από το Τσεμπράν, είχαν ιδρύσει στο Ερζερούμ μία *Επιτροπή για την Κουρδική Ανεξαρτησία* (Kurt Istiqlal Djemiyeti), με συνδέσμους στις κυριότερες πόλεις του Κουρδιστάν (Ντιγιάρμπακιρ, Μπιτλίκ, Ούρφα, Σίρτ, Ελαζίζ κλπ.). Αξιωματικοί με υψηλό βαθμό, όπως ο Στρατηγός Ισχάν Νοβρύ Πασά, οι οποίοι μέχρι τότε είχαν υπηρετήσει πιστά τις «*Εθνικές Δυνάμεις*», πύκνωσαν τις γραμμές της Επιτροπής αυτής η οποία ήδη αριθμούσε πολλούς διανοούμενους βιοτέχνες και εμπόρους. Στο ίδιο το Κουρδιστάν, υπήρχαν φόβοι ότι η νέα Τουρκική Κυβέρνηση θα υιοθετούσε για τα κουρδικά θέματα την πολιτική της Επιτροπής Ενώσεως και Προόδου. Οι φόβοι αυτοί είχαν κάνει ακόμη και τους σείχηδες και τους θρησκευτικούς

¹ McDowall, David, *A Modern History of the Kurds*, σελ. 191-192.

ηγέτες να συνδεθούν με την Επιτροπή για την Κουρδική Ανεξαρτησία, από τις αρχές ήδη του 1923. Παράδειγμα είναι η συμμετοχή του Σεΐχη Σαΐντ του Πιράν, του Σεΐχη Σερίφ του Παλού, του Σεΐχη Αμπντουλλάχ του Μελκάν, και άλλων.

Από το 1925 ως το 1939, οι βαρβαρότητες των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων στο Κουρδιστάν προκάλεσαν συνεχείς εξεγέρσεις των αγροτών. Το 1925 έγινε μία μεγάλη εξέγερση υπό την ηγεσία του Σεΐχη Σαΐντ, κατόπιν έγιναν οι εξεγέρσεις στο Αμάν και το Ρεσκαλτάν, μεταξύ Ντιγιάρμπακιρ και Σίρτ. Από το 1926 ως το 1927 ήταν η σειρά των κατοίκων του Χινίς, Βορτό, Σολχάν, Μπινγκόλ και Γκεντζ να εξεγερθούν εναντίον των Τούρκων. Το 1928 έγιναν εξεγέρσεις στο Σασούν, το Κοζλούκ και την περιοχή του Περβαρί. Από το 1928 ως το 1932 ξέσπασε μία οργανωμένη εξέγερση στην περιοχή του Αραράτ. Τέλος, από το 1936 ως το 1939, οι κάτοικοι των Όρεων του Ντερσίμ πολέμησαν εναντίον των τουρκικών στρατευμάτων. Εκτός από την εξέγερση στο Αραράτ, και εκείνη της οποίας ηγείτο ο Σεΐχης Σαΐντ, όλες οι άλλες ήταν αυθόρμητες τοπικές εξεγέρσεις¹.

Η Επιτροπή Κουρδικής Ανεξαρτησίας (Azadi)

Η εθνικιστική μετακίνηση από την Κωνσταντινούπολη στο Ντερσίμ το 1921, και η επόμενη ίδρυση μιας νέας οργάνωσης, της Azadi (ελευθερία) χαρακτήρισε την πραγματική άφιξη του κουρδικού εθνικισμού στο τουρκικό Κουρδιστάν. Μέχρι τότε το εθνικιστικό συναίσθημα ήταν περιορισμένο στην ξεχωριστή κατηγορία των μορφωμένων στην Κωνσταντινούπολη, στις μεγαλύτερες πόλεις του Κουρδιστάν και σε μια χούφτα φυλάρχων. Το νέο κίνημα καθιερώθηκε τυπικά στο Ερζερούμ το 1923. Τον πυρήνα αυτής της οργάνωσης αποτελούσαν κυρίως έμπειροι στρατιωτικοί που είχαν πάρει μέρος στον «Πόλεμο της Ανεξαρτησίας» και υπήρξαν μέλη της Μεγάλης

¹ Chaliand, Gerard, *Οι Κούρδοι: Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα*, σελ.90-91.

Εθνοσυνέλευσης που παραγκωνίστηκαν στις εκλογές του 1923¹. Η οργάνωση σε αντίδραση της πολιτικής της τουρκικής κυβέρνησης, είχε σαν στόχο την εθνική ανεξαρτησία. Θεωρούσε ότι μπορούσε να επιτευχθεί μέσω μιας συντονισμένης εξέγερσης, αν και οι ηγέτες της ποτέ δεν έπαψαν να ελπίζουν στην υποστήριξη των Βρετανών για την επίτευξη των στόχων τους, ιδίως όσο έμενε ανεπίλυτο το θέμα της Μοσούλης.

Το σχέδιό τους προέβλεπε την κινητοποίηση των Κούρδων φυλάρχων και τοπικών ηγετών, οι οποίοι στον κατάλληλο χρόνο, θα εξεγείρονταν ταυτόχρονα ηγούμενοι των φυλών τους. Στη συνέχεια θα συγκροτούσαν ενιαία μέτωπα για την κατάληψη των κυριοτέρων πόλεων και την εκδίωξη των τουρκικών αστυνομικών και στρατιωτικών δυνάμεων, ανακηρύσσοντας έτσι ένα ανεξάρτητο κουρδικό κράτος.

Προσπαθώντας να επιτύχουν τη μεγαλύτερη δυνατή κινητοποίηση, απευθύνθηκαν και στους θρησκευτικούς ηγέτες, τους σείχηδες, κυρίως της αίρεσης Νακσιμπεντί, θέλοντας να εκμεταλλευτούν την μεγάλη επιρροή που ασκούσαν στην κουρδική κοινωνία. Αν και οι στόχοι των ηγετών της οργάνωσης ήταν εθνικοί, θέλησαν να δώσουν κάποια θρησκευτική χροιά στην εξέγερση, αρχικά για να επωφεληθούν από την λαϊκή δυσαρέσκεια που είχε προκαλέσει στους Κούρδους η κατάργηση του χαλιφάτου, αλλά και για να κερδίσουν αν όχι την υποστήριξη, τουλάχιστον την συμπάθεια των Τούρκων και της μερίδας εκείνης της αντιπολίτευσης που απέρριπταν τις κεμαλικές θέσεις².

Μια συνεδρίαση της ηγεσίας της Azadi το 1924 αποφάσισε την προετοιμασία της εξέγερσης τον Μάιο του 1925 για την ίδρυση ενός ανεξάρτητου Κουρδιστάν. Πότε ακριβώς πραγματοποιήθηκε αυτή η συνεδρίαση είναι ασαφές, αλλά μέχρι τον Μάιο του 1924 οι ομάδες στο Ερζερούμ και στο Βαν έλαβαν, σύμφωνα με υπάρχουσες πληροφορίες, επιχορηγήσεις από τους Μπολσεβίκους. Αλλά, όπως και στο παρελθόν έτσι και τώρα οι δυσκολίες της επικοινωνίας, του συντονισμού, της μυστικότητας ήταν πάρα πολύ μεγάλες για τις οργανωτικές δυνατότητες της Azadi.

¹ Kirisci, Kemal, Winrow, Gareth, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, σελ. 104.

² Δημήτρακα Μαρία, *Κουρδικό ζήτημα – Τουρκία: μια ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική προσέγγιση*, σελ. 102.

Τον Αύγουστο ορισμένα τάγματα του συντάγματος 18 των εβδομων σωμάτων στρατού κινήθηκαν προς τον κόλπο Al Shabab στο Χακκάρι, για να έρθουν σε επαφή με τους Ασσύριους στην παραμεθόρια περιοχή. Μπορεί επίσης να είχε θεωρηθεί ότι η Τουρκία σκόπευε να εισβάλλει στο βιλαέτι της Μοσούλης. Στο τέλος του Αυγούστου, οι διοικητές της επιχείρησης ο Ιχσάν Νουρή και ο Ρίζα έλαβαν ένα τηλεγράφημα από τον Γιουσούφ Ζία στην Κωνσταντινούπολη όπου είχε φοβηθεί ιδιαίτερα την κατάργηση του χαλιφάτου και τις δικτατορικές μεθόδους του Μ. Κεμάλ. Πιστεύοντας το τηλεγράφημα, η Azadi θεώρησε ότι ενδεχομένως οι Τούρκοι αποστάτες θα εξεγερθούν ενάντια στον Μ. Κεμάλ, έτσι ο Ιχσάν Νουρή και ο Ρίζα προγραμματίσαν μια ανταρσία τη νύχτα της 3/4 Σεπτεμβρίου στο Al Shabab. Εντούτοις, φάνηκαν ανίκανοι να συγκεντρώσουν τις τοπικές φυλές και οι 500 διοικητές και άντρες που εξεγέρθηκαν τράπηκαν σε φυγή στο Ιράκ.

Κατά συνέπεια η πρώτη προσπάθεια της Azadi τελείωσε με παταγώδη αποτυχία και φανέρωσε την απουσία πειθαρχίας, συντονισμού και μυστικότητας, συστατικά που ήταν απαραίτητα για την επιτυχία. Στο Al Shabab ο διοικητής του στρατοπέδου είχε υποψίες για ανταρσία και προτού αυτή να πραγματοποιηθεί άρχισε να συλλαμβάνει υπόπτους. Οι αρχές στην Άγκυρα γνώριζαν έντονα την κουρδική δυσαρέσκεια. Με την προσεχή ένωση της διαιτησίας των εθνών στη Μοσούλη, είχαν προγραμματίσει μια συνεδρίαση στο Ντιγιάρμπακιρ με Κούρδους ηγέτες, την πρώτη Αυγούστου, προκειμένου να εξουδετερωθεί η κουρδική δυσαρέσκεια. Είχαν υποσχεθεί να εξετάσουν ένα ειδικό καθεστώς όπου Κούρδοι θα διαμόρφωναν μια πλειοψηφία, τη χρηματοδότηση για την αποκατάσταση της περιοχής, την αναστολή της στρατολογίας για πέντε έτη, την αποκατάσταση δικαστηρίων της σαρία, την απομάκρυνση των μη δημοφιλών Τούρκων διοικητών και την αμνηστία των φυλακισμένων Κούρδων. Με αντάλλαγμα οι Κούρδοι να υποστηρίξουν την Τουρκία στη διεκδίκηση της Μοσούλης. Η κυβέρνηση της Άγκυρας γνώριζε καλά πόσο μεγάλη ήταν η δυσαρέσκεια των Κούρδων.

Δεν πήρε πολύ καιρό στην Άγκυρα να ανακαλύψει μερικούς από τους ηγέτες της Azadi. Στο τέλος του έτους, κύματα συλλήψεων είχαν πραγματοποιηθεί, συμπεριλαμβανομένου του Μπέη Γιουσούφ Ζία και δύο αρχηγών των Χαντιμιγιά, του Χαλίντ Μπέη και του Χατζί Μπέη από το Μπιτλίζ. Μια άλλη επίσημη συνεδρίαση με Κούρδους εθνικιστές

πραγματοποιήθηκε στο Ντιγιάρμπακιρ στις 4 Νοεμβρίου, αλλά φαίνεται να μην πέτυχε κάτι. Τρεις εβδομάδες αργότερα ο κυβερνήτης της πόλης δολοφονήθηκε¹. Η συγκέντρωση των υπόπτων ήταν μια σημαντική οπισθοδρόμηση, κι αυτό φαίνεται διότι όλοι οι αξιωματούχοι που ήταν φιλική με την Azadi εξαφανίστηκαν. Πέρα από αυτό και τις πολλές λιποταξίες που ακολούθησαν από την Azadi, μερικά επιζώντα μέλη ήλπιζαν ακόμα για μια εκτεταμένη εξέγερση την άνοιξη του 1925.

Η επανάσταση του Σεΐχη Σαΐντ (1925)

Ο Σεΐχης Σαΐντ του Παλού, ο οποίος ήταν σημαντικός θρησκευτικός ηγέτης αλλά και ένθερμος υποστηρικτής της εθνικής ιδέας ήταν η μοναδική αξία προσωπικότητα να αναλάβει ηγετικό ρόλο. Καταβάλλοντας κάθε προσπάθεια για την υλοποίηση του σχεδίου του ταξίδευε συνεχώς για να κινητοποιήσει όσο το δυνατό μεγαλύτερο αριθμό φυλάρχων για την εξέγερση που είχε προγραμματίσει τον Μάιο του 1925².

Η οργάνωση σε αντίδραση της πολιτικής της Τουρκικής Κυβέρνησης, είχε σαν στόχο την εθνική ανεξαρτησία. Θεωρούσε ότι μπορούσε να επιτευχθεί μέσω μιας συντονισμένης εξέγερσης, αν και οι ηγέτες δεν έπαψαν να ελπίζουν στην υποστήριξη των Βρετανών για την επίτευξη των στόχων τους, ιδίως όσο έμενε άλυτο το θέμα της Μοσούλης. Αν και οι στόχοι των ηγετών της επανάστασης ήταν εθνικοί, θέλησαν να δώσουν κάποια θρησκευτική χροιά στην εξέγερση για να επ' ωφεληθούν από την έντονη λαϊκή δυσαρέσκεια που είχε προκαλέσει στους Κούρδους η κατάργηση του χαλιφάτου, αλλά και ίσως μιας μερίδας Τούρκων της αντιπολίτευσης που απέρριπταν τις συγκεκριμένες Κεμαλικές επιλογές.

Μερικοί από τους ηγέτες που συμμετείχαν στην εξέγερση του Σεΐχη Σαΐντ είχαν επίγνωση της ξεχωριστής κουρδικής ταυτότητάς τους και σαφώς είχαν αρθρώσει μια διασπαστική πολιτική με μια βαριά δόση

¹ McDowall, David, *A Modern History of the Kurds*, σελ. 192-193.

² Chaliand, Gerard, *Οι Κούρδοι: Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα*, σελ. 92.

θρησκευτικότητας. Ο αδελφός του Σεΐχη Σαΐντ, Αμπντουραχίμ καθώς και άλλοι δήλωναν ανοιχτά ότι στόχος τους ήταν η καθιέρωση μιας μουσουλμανικής, κουρδικής κυβέρνησης. Φαίνεται ότι η θρησκεία ήταν ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της *κουρδικότητας* σε μία εποχή που οι μεταρρυθμίσεις της τουρκικής κυβέρνησης κλόνιζαν το Ισλάμ. Αυτή η έμφαση στη θρησκεία μπορεί επίσης μερικώς να εξηγήσει γιατί η εξέγερση δεν έλαβε υποστήριξη από τους Κούρδους Αλεβήδες. Επίσης, ένας αριθμός φυλετικών ηγετών έστειλαν τηλεγραφήματα στη μεγάλη τουρκική εθνοσυνέλευση εκφράζοντας την ετοιμότητά τους να υποστηρίξουν την κυβέρνηση στην καταστολή της εξέγερσης¹. Παρ' όλα αυτά στη συνέχεια της εξέγερσης πολλοί οπαδοί του Σεΐχη Σαΐντ τον εγκατέλειψαν εξαιτίας των βιαιοτήτων που διέπραξαν τα στρατεύματά του εναντίον ανθρώπων που δεν είχαν καμία ανάμιξη με τις τουρκικές αρχές².

Η επανάσταση ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 1925 με θετικά αποτελέσματα αφού πολλές πόλεις του τουρκικού Κουρδιστάν άρχισαν να εξηγείρονται με τους επαναστάτες να προχωρούν ακάθεκτοι στη διεκδίκηση και νέων περιοχών. Τελικά η κυβέρνηση παραδέχθηκε ότι είχε σοβαρό πρόβλημα στο νοτιοανατολικό σημείο, και κηρύχτηκε στρατιωτικός νόμος σε όλο το τουρκικό Κουρδιστάν. Αρχικά, οι κυβερνητικές δυνάμεις στην περιοχή δεν αντιμετώπισαν σωστά την εξέγερση, εν μέρει επειδή ήταν ανεπαρκείς σε αριθμό αλλά και επειδή μερικά από τα στρατεύματα, ιδιαίτερα τα έβδομα και τα όγδοα σώματα στρατού, που είχαν αρχηγείο στο Ντιγιάρμπακιρ και στο Ερζερούμ αντίστοιχα, δεν ήταν αξιόπιστα. Τα πρώτα είχαν πολλούς Κούρδους στις τάξεις του, και τα τελευταία είχαν διαταχθεί από τον πολιτικό αντίπαλο του Κεμάλ, Καζίμ Καραμπεκίρ. Το Φεβρουάριο οκτώ μεραρχίες του πεζικού, περίπου 35.000 άτομα, επιστρατεύτηκαν. Την πρώτη του Μαρτίου η Γαλλία συναίνεσε με την προσφορά του σιδηροδρόμου να μεταφέρει μερικές από αυτές τις δυνάμεις προς την περιοχή της επανάστασης, και μέχρι το τέλος του Απριλίου οι τουρκικές δυνάμεις στην περιοχή αριθμούνταν περίπου στις 52.000.

¹ Kirisci, Kemal, Winrow, Gareth, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, σελ. 104-105.

² Chabry, Laurent & Chabry, Annie, *Οι Μειονότητες εθνικές και θρησκευτικές στη Μέση Ανατολή*, σελ. 223.

Στις 4 Μαρτίου ο πρόσφατα εκλεγμένος πρωθυπουργός, Ισμέτ Ινονού, ανήγγειλε δρακόντεια μέτρα. Δύο «Δικαστήρια της Ανεξαρτησίας» επρόκειτο να ιδρυθούν το ένα στην ανατολή και το άλλο στην Άγκυρα, τα οποία είχαν το δικαίωμα να καταδικάσουν σε θάνατο με την κατηγορία της «Εσχάτης Προδοσίας» αυτούς που κατηγορούνταν για αντικαθεστωτική δράση.

Στο πεδίο της μάχης, ο τεράστιος όγκος των στρατευμάτων σταμάτησε γρήγορα την επανάσταση και λίγο μετά την εξάλειψε. Στις 26 Μαρτίου οι επαναστατικές ομάδες περικυκλώθηκαν. Μέλη των επαναστατικών ομάδων κατόρθωσαν να δραπέτεύσουν, αλλά ο μεγαλύτερος αριθμός σκοτώθηκε ή αιχμαλωτίστηκε στις μάχες που ακολούθησαν. Η τελευταία αντίσταση έγινε μεταξύ του Γκεντζ και του Παλού. Ο Σείχης Σαΐντ και το περιβάλλον του αρχικά ξέφυγαν, αλλά πιάστηκαν στον ποταμό Μουράντ βόρεια του Μους, περίπου στις 14 Απριλίου¹.

Η επανάσταση του Σείχης Σαΐντ σηματοδότησε την απαρχή του εθνικού αγώνα των Κούρδων και μάλιστα όχι μόνο κατά της Τουρκίας. Υπήρξε επίσης καθοριστική για την χάραξη της πολιτικής του Τουρκικού κράτους έναντι του Κουρδικού ζητήματος, ενώ τέλος έπαιξε καταλυτικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις του νεοσύστατου τουρκικού κράτους και την εδραίωση και παγίωση του Κεμαλισμού

Η καταστολή του Κουρδιστάν

Η επανάσταση του Σείχη Σαΐντ προκάλεσε την εξαιρετικά σκληρή αντίδραση της κεμαλικής εξουσίας. Τον Μάρτιο στην τουρκική Εθνοσυνέλευση ο Κεμάλ τάχθηκε υπέρ των σκληροπυρηνικών, προτείνοντας τη λήψη σκληρών μέτρων πράγμα με το οποίο δεν συμφώνησε η πτέρυγα του Ρεμπουπλικάνικου Λαϊκού Κόμματος (Ρ.Λ.Κ.). Αυτό δεν εμπόδισε τον πρωθυπουργό Ισμέτ Ινονού να περάσει το Νόμο για τη Διατήρηση της Τάξης (Takrir-i-Sukun-Kanunu), σύμφωνα με τον οποίο η κυβέρνηση είχε τη

¹ McDowall, David, *A Modern History of the Kurds*, σελ. 194-196.

δυνατότητα να απαγορεύσει κάθε οργάνωση ή έκδοση που θεωρούσε ότι είναι επισφαλής για τη διατήρηση του νόμου και της τάξης¹.

Στα μέσα Απριλίου του 1925 30 επαναστατικοί ηγέτες εκτελέστηκαν. Πολλαπλάσιες εκτελέσεις πραγματοποιήθηκαν στο Δικαστήριο Ανεξαρτησίας το οποίο μετακόμιζε από τη μια πόλη στην άλλη. Στις 4 Σεπτεμβρίου ο Σειχης Σαϊντ και 52 από τους οπαδούς του απαγχονίστηκαν στο Ντιγιάρμπακιρ. Πριν από την ανάκλησή τους, τα Δικαστήρια Ανεξαρτησίας συνέλαβαν 7.500 υπόπτους εκ των οποίων οι 660 εκτελέστηκαν². Χιλιάδες ανώνυμοι χωρικοί σφαγιάστηκαν για παραδειγματισμό ενώ εκατοντάδες χωριά καταστράφηκαν εντελώς από πυρκαγιές. Η τουρκική κυβέρνηση άρχισε να σκέπτεται ότι ο μόνος τρόπος για να υποτάξει το Κουρδιστάν ήταν να το απογυμνώσει από πληθυσμό. Τον χειμώνα των ετών 1925-1928, εκτοπιστήκαν σχεδόν ένα εκατομμύριο άτομα. Δεκάδες χιλιάδες πέθαναν στο δρόμο, λόγω ελλείψεως τροφής και προμηθειών και λόγω των τεραστίων αποστάσεων που υποχρεώθηκαν να διασχίσουν μέσα στον σκληρό μικρασιατικό χειμώνα³.

Βέβαια, το κύμα καταστολής είχε βαριές επιπτώσεις και στις γραμμές της τουρκικής αντιπολίτευσης. Κατά την διάρκεια της κουρδικής εξέγερσης εκδόθηκε ένας νόμος για την «επιαναφορά της τάξης» (Takrir-i Sukum). Ο νόμος αυτός παραχωρούσε στην εκτελεστική εξουσία κάθε δυνατότητα να απαγορεύει επισήμως κάθε Οργάνωση, κίνημα, τάση ή εκδόσεις που θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο την σταθερότητα και την κοινωνική τάξη της χώρας, ή να παρατείνουν κάθε αντίδραση και εξέγερση. Η εκτελεστική εξουσία εκμεταλλεύθηκε σε μεγάλο βαθμό αυτές τις δυνατότητες όχι μόνο για να απαγορεύσει όλες τις φιλο-κομμουνιστικές οργανώσεις και εκδόσεις, αλλά και τις εργατικές οργανώσεις, ακόμη και το Προοδευτικό Δημοκρατικό Κόμμα, ένα αστικό κίνημα της αντιπολίτευσης. Πολλοί από τους στρατηγούς του καθεστώτος κατηγορήθηκαν για προδοσία, περιλαμβανομένου και του Καραμπεκέρ Πασά, ο οποίος κατηγορήθηκε για αλληλογραφία με τον Σειχη Σαϊντ.

Η εξέγερση του Σειχη Σαϊντ σηματοδότησε την ολοκληρωτική κήρυξη του πολέμου του τουρκικού κράτους απέναντι στο κουρδικό στοιχείο. Κι ενώ

¹ Χούνου, Β., *Οι Κούρδοι: Παρελθόν, παρόν & μέλλον*, Θέματα Πολιτικής & Άμυνας, σελ. 26.

² McDowall, David, *A Modern History of the Kurds*, σελ. 196.

³ Chaliand, Gerard, *Οι Κούρδοι: Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα*, σελ. 96.

οι καταδίκες και οι εκτελέσεις των Κούρδων γίνονταν επειδή είχαν επιχειρήσει να δημιουργήσουν ένα ανεξάρτητο Κουρδιστάν, το Κεμαλικό καθεστώς παρουσίαζε στον έξω κόσμο το κουρδικό κίνημα σαν μια αντιδραστική θρησκευτική εξέγερση που απέβλεπε στην επανίδρυση του χαλιφάτου και της Οθωμανικής δυναστείας χωρίς να του προσδίδει οποιοδήποτε εθνικό χαρακτήρα¹. Το κεμαλικό καθεστώς προωθώντας την τουρκική εθνική ταυτότητα ταύτιζε τη θρησκεία με τις δυνάμεις της αντίδρασης και της οπισθοδρόμησης. Παρουσιάζοντας την κουρδική εξέγερση ως θρησκευτικό κίνημα την ταύτιζε με τις δυνάμεις εκείνες τις οποίες το σύγχρονο τουρκικό κράτος έπρεπε με όλες του τις δυνάμεις να πολεμήσει ώστε να μπορέσει να συνεχίσει την πορεία του προς την πρόοδο και τον εκσυγχρονισμό. Επομένως η τουρκική εθνική ταυτότητα ταυτιζόταν με την πρόοδο και τον εκσυγχρονισμό, ενώ η κουρδική με την οπισθοδρόμηση, την αντίδραση και τις δυνάμεις που υπονομεύουν το κράτος. Παρά το γεγονός ότι ποτέ δεν υπήρξαν στοιχεία που να αποδεικνύουν οποιαδήποτε ανάμιξη της Βρετανίας στην εξέγερση, οι κεμαλικοί κατήγγειλαν ότι η Βρετανία την υποδαύλιζε, για να υποσκάψει το τουρκικό κράτος και τις διεκδικήσεις του στο βιλαέτι της Μοσούλης.

Τελικώς, οι Κούρδοι που είχαν καταφύγει στο Ιράν και το Ιράκ μετά το 1925, άρχισαν να συγκεντρώνονται γύρω από το Όρος Αραράτ, ανταποκρινόμενοι στις προσπάθειες της «Ανεξαρτησίας» (Khozun) μιας Κουρδικής Εθνικής Οργανώσεως που είχε δημιουργηθεί πριν λίγο καιρό στον Λίβανο, από διανοουμένους και από Κούρδους φυλάρχους.

Η εξέγερση στο όρος Αραράτ

Την καταστολή του Κουρδιστάν, το 1925-27 ακολούθησε ένα μίγμα σχετικής ηρεμίας και «τουρκοποίησης». Αρχικά η κουρδική αντιπαράθεση φαινόταν να έχει φτάσει σε τέλος, όμως πέρα από τα σύνορα της Τουρκίας στο Παρίσι, το Κάιρο, το Ταμπρίζ, το Αλέπο, τη Βηρυτό και τη Δαμασκό, πολλοί από τους παλαιούς εθνικιστές της Κωνσταντινούπολης που είχαν

¹ Chaliand, Gerard, *Οι Κούρδοι: Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα*, σελ. 94.

φύγει από την πόλη το 1922, συνέχιζαν να πιστεύουν σε μια εθνικιστική κουρδική δράση.

Μερικοί από αυτούς τους εξόριστους συναντήθηκαν στο Μπιχαμπντούν, στο Λίβανο, τον Οκτωβρίου του 1927 για να διαμορφώσουν ένα νέο κίνημα ανεξαρτησίας (Khouybun). Ήλπισαν να αποφύγουν τα λάθη του παρελθόντος και ιδιαιτέρως τα σχίσματα. Επομένως ενέταξαν τις παλιές ομάδες στην Χοϋμπούν (Khouybun) και κάτω από την προεδρία του Μπεντρ Χαν Μπέη αποφάσισαν να καθιερώσουν μόνιμη έδρα το Αλέππο για να κάνουν ένα βιώσιμο απελευθερωτικό κίνημα. Αυτό το κίνημα θα έστελνε έναν εξτρεμιστικό στρατό στα βουνά του βόρειου Κουρδιστάν, να διακηρύξει μια κυβέρνηση και να ενοποιήσει τις τοπικές φυλές κάτω από την ηγεσία του. Ο Ιχσάν Νουρή, ο οποίος είχε ηγετικό ρόλο στην άκαρπη ανταρσία του Al Shabab, επιλέχθηκε ως ο αρχηγός των επιχειρήσεων.

Η Χοϋμπούν (Khouybun) επιδίωξε τη χρηματοδότηση της με έκκληση που έκανε σε εκπατριζόμενους και σε εκείνους που ήθελαν να βοηθήσουν μια τέτοια επιχείρηση, όπως το μοναρχικό κίνημα του χαλιφάτου. Απελπισμένη με τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία, η οργάνωση άρχισε να ψάχνει φίλους αλλού. Δυσπιστώντας για τους Μπολσεβίκους, οι ηγέτες της Χοϋμπούν είχαν την τύχη να δεχτούν κεφάλαια από το διεθνές Κίνημα μειονότητας το οποίο είχε κεντρικά γραφεία στην Οδησό. Επίσης συμμάχησαν με το αρμενικό Κόμμα Ντασνάκ (Dashnak), το οποίο υποσχέθηκε να παράσχει πρακτική βοήθεια στην επιχείρηση στην ανατολική Ανατολία. Παράλληλα η Χοϋμπούν ζήτησε από Ιταλούς και Αρμένιους (πιθανώς μισθοφόρους) να τους βοηθήσουν στη στρατιωτική εκπαίδευση.

Ο Ιχσάν Νουρή σήκωσε την σημαία της επανάστασης στην συγκεκριμένη περιοχή του Αραράτ (Ağrı Dagh) το 1928. Το Αραράτ ήταν επιλεγμένο επειδή οι τοπικές φυλές ήταν ήδη σε επανάσταση εκεί, λόγω της εγγύτητάς του στα διεθνή σύνορα τα οποία εκτείνονταν από τους βορειο-ανατολικούς λόφους του Αραράτ και επειδή οι βραχώδεις πλαγιές προσέφεραν κατάλληλο καταφύγιο¹.

Από την πλευρά της η Άγκυρα εξαπόλυσε αντεπίθεση το 1930 και με συμφωνία με την Τεχεράνη τα τουρκικά στρατεύματα πέρασαν μέσω ιρανικού

¹ McDowall, David, *A Modern History of the Kurds*, σελ. 202-203.

εδάφους και κατέπνιξαν την εξέγερση στο τέλος του καλοκαιριού του 1930. Μερικοί από τους ηγέτες της κατάφεραν να διαφύγουν, αλλά άλλοι συνελήφθησαν και εκτελέστηκαν. Για να νομιμοποιήσουν την κατάσταση, στις 23 Ιανουαρίου 1932, η Τουρκία και το Ιράν υπέγραψαν Συμφωνία με την οποία η Τουρκία κέρδιζε ορισμένα ιρανικά εδάφη γύρω από το όρος Αραράτ και το Ιράν έπαιρνε κάποια εδάφη γύρω από την λίμνη Βαν.

Η βία που είχε εξαπολυθεί εναντίον του Κουρδιστάν πριν πέντε χρόνια, διπλασιάστηκε σε ένταση. Επί πολλούς μήνες μετά την καταστολή της εξεγέρσεως, αεροπλάνα συνέχιζαν να πυρπολούν κουρδικά χωριά. Ταυτόχρονα ένας νόμος που δημοσιεύθηκε στην τουρκική Εφημερίδα της Κυβερνήσεως ανακοίνωνε ότι δεν θα επιβάλλονταν ποινές για εγκλήματα και για αδικήματα που διεπράχθησαν κατά την καταστολή της εξεγέρσεως στο Κουρδιστάν. Ο Νόμος αυτός, Αρ. 1850, έλεγε τα εξής:

Δολοφονίες και άλλες πράξεις που διεπράχθησαν ατομικά ή συλλογικά, από τις 20 Ιουνίου 1930 ως τις 1^ο Δεκεμβρίου 1930, από τους εκπροσώπους του κράτους και των επαρχιών, από τις στρατιωτικές και πολιτικές αρχές, από τις τοπικές αρχές, από φύλακες ή στρατιωτικούς ή από οποιονδήποτε πολίτη που βοηθούσε τούς ανωτέρω ή ενεργούσε για λογαριασμό τους, κατά την καταστολή των εξεγέρσεων που ξέσπασαν στο Ερσίς, το Ζιλάν, το Αγκριντάγ (Αραράτ) και τις γύρω περιοχές, περιλαμβανομένου του Πουλουμούρ, στην επαρχία Ερζινκάν, και της περιοχής του Πρώτου Διαμερίσματος, δεν θα θεωρηθούν εγκλήματα (Άρθρο 1).

Η περιοχή του Πρώτου Διαμερίσματος κάλυπτε όλες τις επαρχίες του Κουρδιστάν: Ντιγιάρμπακιρ, Ελαζίγ, Βαν, Μπιτλίσ, Μούς, Χακκάρι, Μαρντίν και Σίιρτ. Η εξέγερση του Όρους Αραράτ, που οπωσδήποτε δεν είχε επεκταθεί πέρα από μια ορισμένη περιοχή, είχε πλήρως κατασταλεί το καλοκαίρι του 1930. Ο νόμος αυτός αποκαλύπτει έτσι σαφώς την έκταση και την αγριότητα της «ειρηνεύσεως» του Κουρδιστάν, μιας εκστρατείας κατά την οποία οι Κεμαλιστές ρήμαξαν τα κουρδικά εδάφη και εξόντωσαν χιλιάδες κατοίκους σε περιοχές που δεν είχαν καν αναμιχθεί στην εξέγερση.

Τον Αύγουστο 1930, στα εγκαίνια της σιδηροδρομικής γραμμής της Σεβάστειας, ο Ισμέτ Πασάς, Τούρκος Πρωθυπουργός, ανακοίνωσε ότι: «*Η επανάσταση στις Ανατολικές μας επαρχίες, υποστηριζόμενη από ξένες*

δολοπλοκίες, κράτησε πέντε χρόνια, σήμερα όμως χάνει την μισή της δύναμη. Μόνο το τουρκικό έθνος δικαιούται να έχει εθνικά και κυριαρχικά δικαιώματα σ' αυτή τη χώρα. Κανένας άλλος δεν έχει τέτοια δικαιώματα».

Ο Υπουργός Δικαιοσύνης, Μαχμούτ Εσάτ Μποζκούρτ, υπήρξε η ηχώ αυτών των δηλώσεων: *«ζούμε σε μία χώρα που ονομάζεται Τουρκία, την πιο ελεύθερη χώρα του κόσμου. Ως εκπρόσωπος σας, πιστεύω ότι μπορώ να εκφράσω χωρίς ενδοιασμούς, τις αληθινές πεποιθήσεις μου. Πιστεύω ότι ο Τούρκος πρέπει να είναι μόνος αφέντης, μόνος κύριος αυτής της χώρας. Αυτοί που δεν είναι καθαρόαιμοι Τούρκοι, Ένα μόνο δικαίωμα μπορούν να έχουν σ' αυτήν την χώρα: το δικαίωμα να είναι υπηρέτες και σκλάβοι».*

Σύμφωνα με τον Τσαλιάντ, μέρος της ευθύνης για τη σφαγή που ακολούθησε την εξέγερση στο Όρος Αραράτ, θα μπορούσε να επιρριφθεί στην κουρδική ηγεσία, την Χοϊμπούν. Κι αυτό επειδή ξεκίνησαν την εξέγερση πριν ολοκληρωθούν οι πολιτικές προετοιμασίες, και πριν αποκτηθεί το κατάλληλο υλικό. Επίσης, η έλλειψη διορατικότητας της Χοϊμπούν ενθάρρυνε τις στενότερες τουρκο-ιρανικές και τουρκο-σοβιετικές σχέσεις. Δεδομένου όμως ότι η *«ειρήνευση»* έγινε σε ολόκληρο το Κουρδιστάν και όχι μόνο στις επαναστατημένες περιοχές, ίσως το Αραράτ υπήρξε για την Άγκυρα μόνο ένα πρόσχημα, για να επιταχύνει το πρόγραμμα αφομοιώσεως.

Ο δυτικός τύπος έδωσε μικρή σημασία στα γεγονότα του Κουρδιστάν και μόνο η Δεύτερη Διεθνής ανακοίνωσε την θέση της γι' αυτό το θέμα. Όταν προκλήθηκε από έναν Αρμένιο εκπρόσωπο του Κόμματος Ντασανάκ, η Διεθνής υιοθέτησε την ακόλουθη απόφαση, στις 30 Αυγούστου 1930:

Η Εκτελεστική Επιτροπή της Σοσιαλιστικής Διεθνούς (I.O.S.) επισύρει την προσοχή του κόσμου στις σφαγές που κάνει η τουρκική κυβέρνηση. Φιλειρηνικοί κουρδικοί πληθυσμοί που δεν συμμετείχαν στην εξέγερση, εξοντώνονται όπως ακριβώς έγινε και με τους Αρμενίους. Το μέγεθος της καταστολής υπερβαίνει κατά πολύ την καταστολή του κουρδικού αγώνα για ελευθερία. Και όμως, η καπιταλιστική κοινή γνώμη δεν έχει διαμαρτυρηθεί καθόλου γι' αυτήν την αιματηρή σφαγή».

Η *«αιματηρή σφαγή»* την οποία ανέφερε η Σοσιαλιστική Διεθνής, εισήλθε σε νέα φάση στις 5 Μαΐου 1932, όταν ψηφίστηκε ένας νόμος που διέταζε την εκτόπιση και τον διασκορπισμό των Κούρδων:

Στην Τουρκία θα αναγνωριστούν τέσσερις χωριστές κατηγορίες

κατοικημένων Ζωνών, που θα αναφέρονται σε χάρτη του Υπουργού Εσωτερικών, ο οποίος θα εγκριθεί από τους άλλους Υπουργούς.

Οι Ζώνες αρ. 1 θα περιλαμβάνουν όλες εκείνες τις περιοχές στις οποίες κρίνεται επιθυμητό να αυξηθεί η πυκνότητα του πολιτιστικά πιο ώριμου τουρκικού πληθυσμού (αυτό αναφερόταν εμφανώς στο Κουρδιστάν).

Οι Ζώνες αρ. 2 θα περιλαμβάνουν τις περιοχές εκείνες στις οποίες κρίνεται επιθυμητό να εγκατασταθούν πληθυσμοί που πρέπει να αφομοιωθούν στον τουρκικό πολιτισμό (εθνολογικό τουρκική Τουρκία).

Οι Ζώνες αρ. 3 θα περιλαμβάνουν εδάφη στα οποία θα επιτραπεί να εγκατασταθούν μετανάστες με τουρκική κουλτούρα. Αυτοί θα εγκατασταθούν ελεύθερα, χωρίς όμως την βοήθεια των αρχών. (Έτσι, οι πιο γόνιμες περιοχές του Κουρδιστάν παραχωρήθηκαν ευχαρίστως στους Τούρκους μετανάστες).

Οι Ζώνες αρ. 4 θα περιλάβουν όλες εκείνες τις περιοχές οι οποίες έχει αποφασιστεί ότι πρέπει να εκκενωθούν, και εκείνες οι οποίες μπορεί να αποκλειστούν για λόγους δημοσίας υγείας, υλικούς, πολιτιστικούς, στρατηγικούς και για λόγους ασφαλείας. (Η κατηγορία αυτή περιλάμβανε τις πιο δυσπρόσιτες περιοχές του Κουρδιστάν).

Ένα πρώτο σχέδιο παρόμοιου νόμου είχε εφαρμοστεί κατά την διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ο νόμος με τη νέα του μορφή προέβλεπε ότι η πλειοψηφία του κουρδικού λαού θα εκτοπιζόταν και θα διασκορπιζόταν σε ολόκληρη την Μικρά Ασία, ενώ το ίδιο το Κουρδιστάν επρόκειτο να κατοικηθεί από Τούρκους. Οι εκτοπισμένοι Κούρδοι «που θα εγκατασταθούν σε χωριά και πόλεις, ποτέ δεν πρέπει να αποτελέσουν περισσότερο από το ένα δέκατο του συνολικού πληθυσμού ενός Δήμου». Επιπλέον, «σε εκείνους που έχουν μητρική γλώσσα άλλη από την τουρκική, θα απαγορευθεί να δημιουργήσουν χωριά, συνοικίες ή Οργανώσεις βιοτεχνιών και υπαλλήλων». Από το χειμώνα του 1932, πολλές εκατοντάδες χιλιάδες Κούρδων εκτοπιστήκαν από τα χωριά και τις πόλεις που γεννήθηκαν, για να διασχίσουν τις στέπες της Μικράς Ασίας με στρατιωτική συνοδεία. Μόνο η έλλειψη υλικών μέσων εμπόδισε την κυβέρνηση της Άγκυρας να εκτοπίσει ολόκληρο τον κουρδικό πληθυσμό.

Προς τα τέλη του 1935, σταμάτησαν οι μαζικές εκτοπίσεις, λόγω της εξεγέρσεως του Ντερσίμ. Το Ντερσίμ κατά την δεκαετία του 1930, ήταν το τελευταίο οχυρό ενός Κουρδιστάν που από το 1925 βρισκόταν συνέχεια σε

εμπόλεμη κατάσταση. Η αντιπαράθεση ήταν αναπόφευκτη, εφόσον το Ντερσίμ αποτελούσε τμήμα της Ζώνης 4, εκείνης που επρόκειτο να εκκενωθεί τελείως¹.

Το Λαϊκό Αντιστασιακό Κίνημα στο Ντερσίμ

Το Ντερσίμ είχε ανέκαθεν διατηρήσει την αυτονομία του. Οι κάτοικοί του δεν είχαν ακολουθήσει τους Χαμιντίεχ και είχαν αρνηθεί να πάρουν μέρος στους ρώσο-τουρκικούς πολέμους, στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, και στον Τουρκικό Πόλεμο Ανεξαρτησίας, αν και είχαν πέντε Βουλευτές στην Εθνοσυνέλευση. Η προσεκτικά προετοιμασμένη επίθεση εναντίον αυτού του τελευταίου θυλάκου κουρδικής αντιστάσεως, ήταν αναπόσπαστο μέρος της πολιτικής της κυβερνήσεως της Αγκύρας για μία κλιμακωτή «*ειρήνευση*» του Κουρδιστάν.

Η κυβέρνηση κήρυξε μερική επιστράτευση και ο όγκος των τουρκικών στρατευμάτων συγκεντρώθηκε στην περιοχή του Ντερσίμ ενώ η αναμέτρηση δυνάμεων άρχισε την άνοιξη του 1937². Εν τέλει τον Οκτώβριο του 1938 και μετά από εξοντωτικές μάχες και για τα δύο μέρη η κουρδική εξέγερση τερματίστηκε με το Ντερσίμ ολοσχερώς κατεστραμμένο.

Σύμφωνα με κάποιους υπολογισμούς, κατά τη διάρκεια αυτών των 13 ετών καταστολής, αγώνων, εξεγέρσεων και εκτοπίσεων «*περισσότερο από ενάμιση εκατομμύριο Κούρδων εκτοπιστήκαν και σφαγιάστηκαν*». Η όλη υπόθεση είχε τόσο δυσάρεστο αντίκτυπο για το λεγόμενο «προοδευτικό καθεστώς της Αγκύρας» ώστε «ολόκληρη η περιοχή πέρα από τον Ευφράτη» μέχρι το 1950 παρέμενε υπό διαρκές καθεστώς πολιορκίας, ενώ κηρύχθηκε απαγορευμένη για τους ξένους, μέχρι το 1965³.

Επίσης, απαγορεύθηκε η χρήση της κουρδικής γλώσσας. Η λέξη Κούρδος απαγορεύθηκε από το επίσημο λεξιλόγιο και τα βιβλία Ιστορίας και οι Κούρδοι, σύμφωνα με ένα περίεργο ορισμό, ονομάστηκαν *Τούρκοι ορεσίβιοι*,

¹ Chaliand Gerard, *Κούρδοι: Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα*, σελ. 98-101.

² ο.π., *Οι Κούρδοι: Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα*, σελ. 102.

³ ο.π., σελ. 103.

που λησμόνησαν την τουρκική, μητρική τους γλώσσα. Οι τουρκικές αρχές απαγόρευσαν κάθε δημοσιότητα για την ένοπλη αντίσταση την οποία οι Κούρδοι είχαν προβάλλει σε αυτά τα μέτρα¹. Συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας οτιδήποτε υπενθύμιζε μια ιδιαίτερη κουρδική ταυτότητα καταργήθηκε, όπως το ντύσιμο και τα ονόματα².

Μετά την εξουδετέρωση της εξέγερσης στο Ντερσίμ, στο Κουρδιστάν επικράτησε ένα καθεστώς αστυνομοκρατίας, ασφυκτικού ελέγχου και καταπίεσης. Όλη η περιοχή βρισκόταν κάτω από ένα καθεστώς υπανάπτυξης που είχε επιβάλει το καθεστώς της Άγκυρας. Δεν υπήρχαν ούτε δρόμοι, ούτε σχολεία, ούτε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Οι περιοχές είχαν ερημώσει εντελώς. Οι λίγοι κάτοικοι που είχαν απομείνει μετά τις σφαγές και τις εκτοπίσεις ασχολούνταν με την κτηνοτροφία. Αποδιοργανωμένοι, φοβισμένοι από τα γεγονότα που είχαν προηγηθεί δεν μπορούσαν να σκεφτούν καν την πιθανότητα εξέγερσης. Εξάλλου, όσοι από τους αρχηγούς τους είχαν επιβιώσει, είχαν εξοριστεί. Η καταστολή της εξέγερσης στο Ντερσίμ, σήμανε και το τέλος των κουρδικών φυλετικών εξεγέρσεων στην Τουρκία έως τη δεκαετία του 1950³. Κι αυτό διότι με την έναρξη της δεκαετίας του '60, κύριο χαρακτηριστικό της τουρκικής πολιτικής ήταν η ύπαρξη εναλλασσόμενων κύκλων σκλήρυνσης – ανοχής – σκλήρυνσης. Μολονότι το στρατιωτικό πραξικόπημα του στρατηγού Gursel (Δεκέμβριος 1960) στράφηκε με ιδιαίτερη σκληρότητα κατά των Κούρδων, εν τούτοις στη συνέχεια η ψήφιση του φιλελεύθερου συντάγματος του 1961, δημιούργησε τις προϋποθέσεις όχι μόνο για μια ενεργότερη συμμετοχή των Κούρδων στον πολιτικό βίο της Τουρκίας, αλλά και στη δημιουργία των πρώτων αμιγώς κουρδικών πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων. Οι οργανώσεις ποικίλλουν όσον αφορά τις διεκδικήσεις τους – από την αναγνώριση της πολιτιστικής τους ιδιαιτερότητας έως την επίτευξη της ανεξαρτησίας του Κουρδιστάν- και όσον αφορά τα μέσα υλοποίησης των στόχων τους από την ενδοσυστημική διεκδίκηση έως τον ένοπλο αγώνα⁴.

¹ Chabry, Laurent & Chabry, Annie, *Οι Μειονότητες εθνικές και θρησκευτικές στη Μέση Ανατολή*, σελ. 224.

² Michael M. Gunter, *Historical Dictionary of the Kurds*, σελ.31, The Scarecrow Press, Lanham, Maryland, and Oxford, 2004.

³ Edgar O'balance, *The Kurdish Struggle 1920-94*, σελ.16, Macmillan Press Ltd, London, 1996.

⁴ Δικαιάκου, Γ., Βαλλιανάτου, Σ., *Το κουρδικό πρόβλημα και οι άλλες εθνοτικές ομάδες στη σύγχρονη Τουρκία*, σελ. 418.

Επίλογος

Ο κουρδικός λαός έχει το ατυχές προνόμιο να είναι πιθανώς η μόνη μειονότητα, άνω των δεκαπέντε εκατομμυρίων ατόμων, που δεν πέτυχε καμία μορφή κράτους, παρά τους αγώνες δεκάδων ετών. Η ίδρυση ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτους κατέρρευσε κυρίως επειδή οι Κούρδοι δεν έλαβαν σοβαρά υπόψη τους την ασάφεια των συμμαχιών που είχαν συνάψει και δεν επεδίωξαν να εξασφαλίσουν στρατιωτική και πολιτική αυτονομία. Άλλωστε αποδείχθηκε πολλές φορές στην διάρκεια της κουρδικής ιστορίας η αστάθεια των κουρδικών συμμάχων που προσδοκούσαν μόνο την επίτευξη των στόχων τους και τη διατήρηση των συμφερόντων που είχαν στις κουρδικές περιοχές. Βέβαια εξίσου σημαντική αδυναμία του κουρδικού εθνικού κινήματος είναι οι περιορισμένες δυνατότητες του ίδιου του κινήματος. Αν και είναι καθαρά εθνικό ώστε να αναπτύξει ένα οργανικό κρικό ανάμεσα στις μάζες και σ' ένα στρατό διαπνεόμενο από επαναστατική εθνική ιδεολογία. Αντίθετα, ένας όλο και περισσότερο οργανωμένος και τακτικός στρατός δεν κατάφερε να έχει γνήσια επαφή μ' ένα πληθυσμό προσφύγων, που παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό παθητικός. Δεν πρέπει να ξεχνάμε και τις διαφωνίες μεταξύ των Κούρδων ηγετών που άλλοτε το μόνο που επεδίωκαν ήταν απλά η διατήρηση των προνομίων τους, άλλοτε αυτονομία και άλλοτε ανεξαρτησία. Όπως επίσης το βάρος της νομαδικής νοοτροπίας και της διαφθοράς των στρατιωτικών στελεχών, συνέβαλε στη διαιώνιση των παραδοσιακών σχέσεων. Ανέκαθεν το κουρδικό εθνικό κίνημα εκδηλωνόταν με κάποια καθυστέρηση, σε σύγκριση με τα εθνικά κινήματα των περισσότερων λαών των γύρω περιοχών.

Ακόμα και μέχρι σήμερα η Συνθήκη των Σεβρών αποτελεί την μοναδική και κορυφαία στιγμή που ο κουρδικός λαός έφθασε πολύ κοντά στην ίδρυση κουρδικού κράτους. Οι Μεγάλες Δυνάμεις που στόχο είχαν μόνο τα πετρέλαια της Μοσούλης ποτέ δεν είχαν μια σταθερή θέση για το κουρδικό ζήτημα. Οι Κούρδοι επιπλέον έπεσαν θύμα των ιστορικών συγκυριών όταν λίγα χρόνια μετά τη Συνθήκη των Σεβρών τα ηνία της Τουρκίας ανέλαβε ο Κεμάλ

Ατατούρκ ο οποίος με την πολιτική τακτική του και τις μεταρρυθμίσεις του έβαλε τέρμα στα σχέδια του κουρδικού λαού.

Τα τελευταία χρόνια το κουρδικό ζήτημα κερδίζει ολοένα και περισσότερο τη διεθνή προσοχή, αφού οι Κούρδοι με τις συνεχείς πιέσεις τους προς τις τουρκικές κυβερνήσεις για αναγνώριση αυτονομίας ή ανεξαρτησίας αποτελούν ένα πολύ έντονο πρόβλημα για την περιοχή της Μέσης Ανατολής, αλλά πρωταρχικά για την ίδια την Τουρκία. Κι αυτό γιατί, ενώ οι κουρδικοί πληθυσμοί κατοικούν επίσης και στο Ιράκ, το Ιράν, τη Συρία και στο Αρζεμπαϊτζάν, οι σχέσεις με το τουρκικό κράτος είναι εξαιρετικά τεταμένες. Η κατάσταση των Κούρδων είναι αναλογικά καλύτερη καθώς εκεί αναγνωρίζονται βασικά πολιτιστικά τους δικαιώματα, όπως το να μιλούν τη γλώσσα τους δημόσια και να τη διδάσκονται. Αντίθετα η Τουρκία εμμένει στην πάγια επίσημη θέση της, αρνούμενη να αναγνωρίσει κουρδική μειονότητα στα εδάφη της, αφού θεωρεί ότι οι Κούρδοι δεν είναι παρά «ορεσίβιοι Τούρκοι».

Οι Κούρδοι παραμένουν ένας λαός δίχως πατρίδα όπως συνηθίζεται να λέγεται, αλλά οι προσπάθειές τους προς αυτή την κατεύθυνση χαρακτηρίζονται από έλλειψη οργάνωσης και ενημέρωσης ακόμα και σήμερα. Είναι φυσικό να μην μπορεί να δημιουργηθεί ενωμένο μέτωπο κατά της τουρκικής κυβέρνησης και να υπάρχει ανεπαρκής προώθηση των αιτημάτων τους αφού και οι ίδιοι οι Κούρδοι είναι ακόμα διαιρεμένοι σε ομάδες. Η δυσκολία των Κούρδων, λόγω της γεωγραφικής τους θέσης να έχουν άμεση πρόσβαση στους χώρους λήψης αποφάσεων θα έπρεπε να λειτουργήσει ενωτικά στις ανατολικές επαρχίες. Εκεί όμως υπάρχουν προβλήματα γλωσσικά (οι σχετικά απομονωμένοι ζαζανόφωνοι κουρδικοί πληθυσμοί δεν μπορούν να καταλάβουν την «επίσημη» κουρδική γλώσσα), θρησκευτικά (οι Κούρδοι της Τουρκίας είναι Σουνίτες ενώ οι Κούρδοι του Ιράν Σίίτες) και τέλος το θέμα της νομαδικής πολιτικής οργάνωσης. Τα κουρδικά πολιτικά κόμματα εμπλέκονται συνεχώς σε διαφορετικές συμμαχίες προκειμένου να εξυπηρετήσουν πρωταρχικά τα δικά τους συμφέροντα. Όμως με τον τρόπο αυτό γίνονται πιόνια στα χέρια των ξένων δυνάμεων που αναφέρονται στο κουρδικό ζήτημα μόνο όποτε τους συμφέρει.

Σ' ότι αφορά την Τουρκία ο πόλεμος με το ΡΚΚ την έχει αποδυναμώσει υλικά και ιδεολογικά, ενώ το κουρδικό έχει πάψει πια να αποτελεί αποκλειστικό εσωτερικό ζήτημα. Η διεθνής προβολή και οι κατηγορίες για

καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων λειτουργούν αρνητικά στην εικόνα της χώρας προς τα έξω, αλλά και οι εσωτερικές διεκδικήσεις έχουν πάρει τη μορφή επανάστασης.

Σ' ότι αφορά τις κουρδικές πολιτικές οργανώσεις, είναι στην πλειοψηφία τους σχηματισμοί, οι οποίοι έχουν αναθέσει την λήψη αποφάσεων και τη διαμόρφωση πρακτικής σε ηγέτες ή ηγετικές ομάδες που λειτουργούν μέσα στο κόμμα. Στις περισσότερες περιπτώσεις διακρίνεται συγκεντρωτισμός στην άσκηση εξουσίας, με λίγες πιθανότητες επιρροής από εξωτερικούς παράγοντες. Στην πλειοψηφία τους είναι προσωποπαγείς, αρχηγικοί σχηματισμοί που δεν έχουν προϋπάρξει του ιδρυτή τους. Κόμματα. Παράδειγμα, το ΡΚΚ και ΡSΚΤ που έχουν ταυτίσει την ιδεολογία και την πορεία τους με τον ιδρυτή/ηγέτη τους. Το περιβάλλον δεν είναι καθόλου γόνιμο για αντιπαράθεσεις και οι αμφισβητήσεις σε θέματα τακτικής ή ιδεολογικού προσανατολισμού προσλαμβάνονται ως αμφισβητήσεις των ικανοτήτων του ιδρυτή.

Το ζήτημα της συνοχής αποτελεί ίσως την «αχίλλειο πτέρνα» του κουρδικού εθνικού κινήματος. Οι ηγέτες του κουρδικού αγώνα δεν έχουν καταφέρει ακόμα να αποτινάξουν την νομαδική ιδεολογία. Όπως σημειώθηκε οι κουρδικοί πληθυσμοί εδώ και αιώνες είναι χωρισμένοι σε φυλές, σε οικογένειες ή άλλες υποομάδες που λειτουργούν στα πλαίσια της φυλής. Αυτό το σύστημα κοινωνικοπολιτικής διάρθρωσης έχει επιζήσει ως τις μέρες μας δυσχεραίνοντας την πολιτική οργάνωση των Κούρδων. Μέσα στα κόμματα συνυπάρχουν διάφορες ομάδες, κάτω από έναν κοινό ηγέτη. Πρόκειται για μία σχεδόν ιεραρχία, αφού απαγορεύεται κάθε μορφής αμφισβήτηση. Μάλιστα έχουν καταγραφεί αρκετές περιπτώσεις αποσχίσεων όταν τα κόμματα χωρίζονταν κυρίως σε εκείνα που επιθυμούσαν ανεξαρτησία κι εκείνα που επιθυμούσαν αυτονομία. Το πρόβλημα της συνοχής αφορά και τη λαϊκή βάση του κάθε κόμματος. Με εξαίρεση ίσως το ΡΚΚ σε αυτόν το τομέα, οι πρώτοι πολιτικοί σχηματισμοί ήταν δημιουργίες της κουρδικής αστικής ελίτ, ολιγάριθμων πυρήνων που είχαν μικρή απήχηση στους αγροτικούς πληθυσμούς. Πράγμα που σημαίνει ότι μια κουρδική οργάνωση, μπορεί να είχε μηδαμινή ή ελάχιστη απήχηση στο πραγματικό κέντρο του προβλήματος,

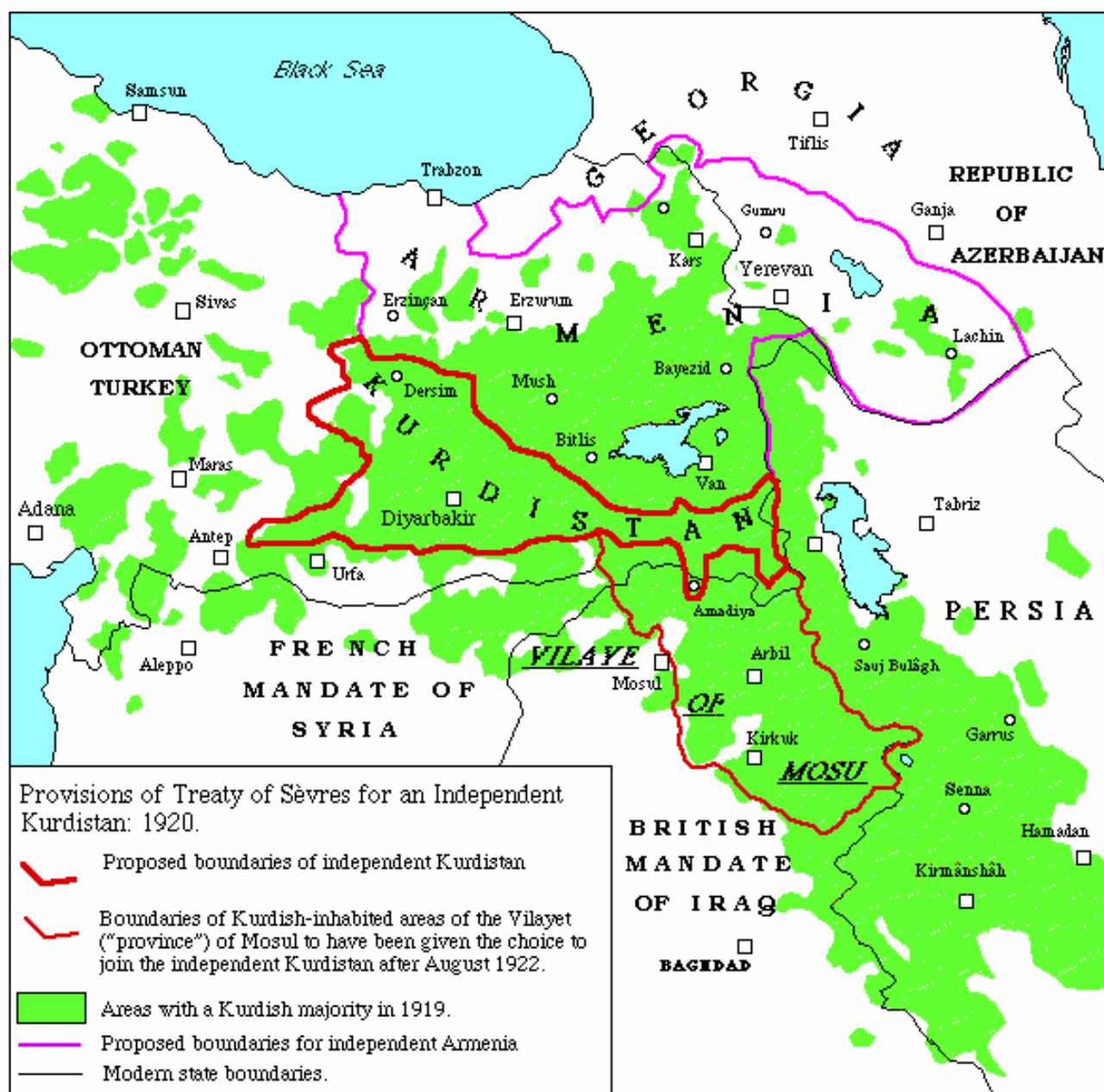
την Ανατολία¹.

¹ Χούνου, Β., *Οι Κούρδοι: Παρελθόν, παρόν & μέλλον*, Θέματα Πολιτικής & Άμυνας, σελ. 11.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΧΑΡΤΗΣ Ι

Οι όροι της Συνθήκης των Σεβρών για ένα ανεξάρτητο Κουρδιστάν¹



¹ <http://www.kurdish.com/kurdistan/maps/map-15.html>

ΧΑΡΤΗΣ II

Η Τουρκία σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λοζάνης¹



¹ <http://www.kurdistanica.com/english/history/history-frame.html>

Πηγές - Βιβλιογραφία

- Anthony D. Smith, *Εθνική Ταυτότητα*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2000.
- Basile Nikitine, *Les Kurdes – Etude sociologique et historique*, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1956.
- Κεμάλ Μπουρκάι, *Οι Κούρδοι και το Κουρδιστάν*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1999.
- Jawad Mella, *Kurdistan and The Kurds, A Divided Homeland and a Nation without State*, Western Kurdistan Association Publications, London 2005.
- Ηλίας Δ. Νικολακάκης, *Οι Κούρδοι (Συμβολή στη μελέτη των εθνολογικών καταβολών της ιστορίας και της θρησκείας τους)*, εκδοτικός οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1998.
- Laurent & Annie Chabry, *Οι Μειονότητες εθνικές και θρησκευτικές στη Μέση Ανατολή*, εκδόσεις Θετίλη.
- David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, I.B. Tauris, London 1996.
- Β. Χούνου, *Οι Κούρδοι: παρελθόν, παρόν & μέλλον*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Αθήνα 2000.
- Gerard Chaliand, *Οι Κούρδοι (Λαός χωρίς ελεύθερη πατρίδα)*, εκδόσεις Θετίλη, Αθήνα 1978.
- Kirisci, Kemal & Winrow, Gareth, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, Routledge Curzon, London-New York, 1997.

- Δημήτρακα Μαρία, *Κουρδικό ζήτημα – Τουρκία: μια ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική προσέγγιση*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2001.
- Χαραλαμπίδης Μιχάλης, (πρόλογος), *Οι Κούρδοι, ένας ιστορικός λαός αγνοούμενος...*, ελληνική ένωση για τα δικαιώματα και την απελευθέρωση των λαών, Αθήνα, 1985.
- Paul C. Helmreich, *From Paris to Sevres (The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920)*, Ohio State University Press Columbus, 1974.
- Harry N. Howard, *The Partition of Turkey (A Diplomatic History 1919-1923)*, Howard Fertig, New York 1966.
- Κούτσης, Α., *Μέση Ανατολή: Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*, τόμος Α', εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1992.
- Olson, R., *The emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880- 1925*, University of Texas Press, Austin, 1989.
- Mango, A., *Ataturk and the Kurds*, Middle Eastern Studies, Vol. 35, No. 4, October 1999.
- Othman, A., *The Kurds and the Lausanne Peace Negotiations, 1922-1923*, Middle Eastern Studies, Vol. 33, No. 3, July 1997.
- Erik, J., Zurcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004.
- Hough Poulton, *Ημίψηλο, Γκρίζος Λύκος και Ημισέληνος*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2000.
- Δικαιάκος, Γ., Βαλλιανάτος, Σ., *Το κουρδικό πρόβλημα και οι άλλες εθνοτικές ομάδες στη σύγχρονη Τουρκία*, από το «*Η Τουρκία Σήμερα*», Βερέμης, Θ., (επιμέλεια), εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1995.
- Henri J. Barkey & Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question*,

Rowman & Littlefield Publishers, New York, 1998.

- Michael M. Gunter, *Historical Dictionary of the Kurds*, The Scarecrow Press, Lanham, Maryland, and Oxford, 2004.
- Edgar O'balance, *The Kurdish Struggle 1920-94*, Macmillan Press Ltd, London, 1996.

Ιστοσελίδες από το Internet:

- *The Treaties of Peace 1912 – 1913, Vol. ii, Carnegie Endowment for International Peace*, New York, 1924, παρατίθεται στο www.cilicia.com/armo_sevres.html
- *The Treaties of Peace 1919-1923, Vol. II, Carnegie Endowment for International Peace*, New York, 1924, παρατίθεται στο www.cilicia.com/armo_lausanne
- <http://www.kurdish.com>
- <http://www.kurdistanica.com>